

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

**Potravinová pomoc a potravinové banky v boji proti
chudobě v České republice**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Studijní program: **REHABILITACE**

Autor: Lucie Papáčková

Vedoucí práce: JUDr. Martin Šimák, Ph.D.

Konzultant práce: PhDr. Lenka Rosková

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci s názvem „Potravinová pomoc a potravinové banky v boji proti chudobě v České republice“ jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské/diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby diplomové práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé diplomové práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 19. 8. 2016

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce, JUDr. Martinu Šimákovi, Ph.D. a své konzultantce PhDr. Lence Roskové, za odborné vedení, poskytování konzultací, cenné rady a čas, který mi věnovali.

Velké díky patří také mé rodině, která mi poskytla podporu a pomoc během studia, především mým dětem Adámkovi a Kačence za obrovský kus tolerance.

Potravinová pomoc a potravinové banky v boji proti chudobě v České republice

Abstrakt

Diplomová práce na téma *Potravinová pomoc a potravinové banky v boji proti chudobě v České republice* má snahu nahlédnout do problematiky chudoby a představit potravinovou pomoc a potravinové banky v České republice jako možný nástroj v boji proti ní. Cílem práce je představit činnost potravinových bank v České republice, popsat jejich strukturu, poukázat na význam potravinové pomoci, na důležitost spolupráce mezi potravinovými bankami a organizacemi, které bojují proti hladu a chudobě, seznámit s projektem PEAD Evropské unie a v neposlední řadě představit řízení potravinové banky.

První část práce vystihuje základní problematiku, zabývá se chudobou, koncepty chudoby a měřením chudoby, neboť právě tyto přímo souvisí s potravinovou pomocí a jsou propojeny s myšlenkou potravinových bank. Přibližuje pojmy spojené s chudobou jako je materiální deprivace či sociální vyloučení a poukazuje na skutečnost, že chudobu je potřeba vnímat i v širších souvislostech a zaměřit se i na další dimenze chudoby jako je zdraví, vzdělání, přístup ke službám a bezpečnost. Druhá část práce se již konkrétně věnuje potravinové pomoci a projektu potravinových bank. Zaměřuje se na právo na jídlo jako nárok všech lidí na plné zachování lidských práv v oblasti jídla a výživy, definuje lidská práva se zaměřením na práva sociální, včetně legislativní úpravy práva na jídlo v mezinárodních dokumentech. V této části jsou rovněž představeny druhy a formy potravinové pomoci a celosvětové organizace bojující proti hladu a chudobě. Podrobněji se práce zabývá evropskou potravinovou pomocí, představuje činnost Fondu evropské pomoci nejchudším osobám a také Operační program potravinové a materiální pomoci v České republice. Zvláštní pozornost je věnována projektu potravinových bank, jejich poslání a cílům, soustřeďuje se na činnost potravinových bank v České republice, popisuje jejich strukturu, řízení a poukazuje na význam potravinové pomoci a na důležitost spolupráce mezi potravinovými bankami a organizacemi, které bojují proti hladu a chudobě.

Tato diplomová práce přináší ucelené informace o problematice potravinové pomoci a projektu potravinových bank v boji proti chudobě a může přispět k pochopení významu této pomoci.

Klíčová slova

chudoba; materiální deprivace; sociální vyloučení; potravinová pomoc; potravinové banky

Food Aid and Food Banks in the Fight Against Poverty in the Czech Republic

Abstract

The diploma thesis on the topic of *Food Aid and Food Banks in the Fight Against Poverty in the Czech Republic* endeavours to look into the issue of poverty and presents food aid and food banks in the Czech Republic as a possible tool in the fight against it. The aim of this work is to present the activities of the food banks in the Czech Republic, to describe their structure, to point out the significance of food aid, the importance of cooperation between the food banks and organizations that fight hunger and poverty, to give information about the European Union FEAD project and finally to present the management of a food bank.

The first part of the work describes the basic issues, deals with poverty, concepts of poverty and measuring poverty, since these are directly linked to food aid and are connected with the idea of food banks. It zooms in on the concepts associated with poverty, such as material deprivation and social exclusion, and points to the fact that it is necessary to see poverty in the broader context and to focus on other dimensions of poverty, such as health, education, access to services and security. The second part of the work specifically deals with food aid and the food bank project. It focuses on the right to food as the right of all people to full observance of human rights in the area of food and nutrition, it defines human rights with a focus on social rights, including the legislative regulation of the right to food in international documents. This section also introduces the types and forms of food aid and global organizations fighting against hunger and poverty. The work deals with European food aid in more detail, it presents the activities of the Fund for European Aid to the Most Deprived, and also the Operational Programme of Food and Material Assistance in the Czech Republic. Special attention is given to food banks, their mission and goals, it focuses on the activities of the food banks in the Czech Republic, describes their structure, management and highlights the significance of food aid and the importance of cooperation between the food banks and organizations that fight hunger and poverty.

This thesis brings comprehensive information on the issue of food aid and the food banks project in the fight against poverty and can contribute to an understanding of the importance of such assistance.

Keywords

poverty; material deprivation; social exclusion; food assistance; food banks

Obsah

Seznam použitých zkratk	12
Úvod	14
1 Chudoba a problém chudoby	16
1.1 Definice chudoby	17
1.1.1 Širší pojetí chudoby	18
1.2 Koncepty chudoby	20
1.2.1 Relativní a absolutní koncepty chudoby.....	22
1.2.2 Přímé a nepřímé koncepty chudoby	23
1.2.3 Preskriptivní a konsensuální koncepty chudoby	24
1.2.4 Subjektivní a objektivní koncepty chudoby	24
1.2.5 Chudoba jako deprivace	26
1.3 Měření chudoby	26
1.3.1 Normativní metoda měření chudoby	27
1.3.2 Relativní metoda měření chudoby.....	28
1.3.3 Materiální deprivace a její měření.....	29
2 Chudoba, sociální vyloučení a Evropský proces sociálního začleňování	32
2.1 Sociální vyloučení jako důsledek strukturálních změn společnosti.....	33
2.1.1 Příčiny sociálního vyloučení	35
2.2 Evropský proces sociálního začleňování	36
2.2.1 Lisabonská strategie	37
2.2.2 Rok 2010 - Evropský rok boje proti chudobě	39
2.2.3 Strategie Evropa 2020	39
3 Charakteristika a výskyt chudoby v České republice	42

3.1 Chudoba a příjmová nerovnost v Československu před rokem 1989	42
3.2 Chudoba v ČR po roce 1989 a její kořeny	43
3.2.1 Sociální reforma a vznik záchranné sociální sítě	44
3.2.2. Eliminace chudoby v ČR formou výplaty sociálních dávek	45
3.3 Indikátory chudoby v ČR	49
3.3.1 Metodika zjišťování chudoby v ČR podle EUROSTATU	50
3.3.2 Výběrové šetření Životní podmínky (EU-SILC).....	50
3.4 Rizika růstu chudoby v ČR	57
4 Právo na jídlo	59
4.1 Definice a obsah lidských práv	60
4.2 Generace lidských práv	61
4.3 Právo na potraviny a mezinárodní prameny.....	62
4.3.1 Všeobecná deklarace lidských práv	62
4.3.2 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.....	62
4.3.3 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.....	64
4.3.4 Úmluva o právech dítěte.....	64
4.3.5 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením	65
5 Potravinová pomoc	67
5.1 Historie potravinové pomoci.....	67
5.2. Funkce a druhy potravinové pomoci	69
5.2.1 Programová potravinová pomoc.....	69
5.2.2 Projektová potravinová pomoc	70
5.2.3 Humanitární (krizová) potravinová pomoc	70
5.3 Mezinárodní organizace a potravinový problém.....	71
5.3.1 Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství.....	71

5.3.2 Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj	72
5.3.3 Světový potravinový program	72
5.3.4 Světová zdravotnická organizace	73
5.4. Evropská potravinová pomoc	74
5.5 Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD)	76
5.5.1 Fungování Fondu evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD)	78
5.5.2 Cílové skupiny FEAD a druh pomoci	78
5.6 Potravinová a materiální pomoc v České republice	79
5.6.1 Operační program potravinové a materiální pomoci pro programové období 2014-2020 (OP PMP)	80
5.6.2 Realizace potravinové a materiální pomoci chudým osobám a rodinám	82
6 Potravinové banky	88
6.1 Historie potravinových bank ve světě a v Evropě	89
6.2 Potravinové banky v České republice	91
6.2.1 Česká federace potravinových bank (ČFPB)	91
6.3 Legislativní rámec potravinových bank v ČR	92
6.4 Poslání a cíle potravinové banky	93
6.5 Principy potravinové banky	94
6.6 Struktura potravinových bank	96
6.7 Zajištění chodu potravinových bank	98
6.7.1 Lidské zdroje	98
6.7.2 Finanční zdroje	99
6.7.3 Hmotné zdroje (technické zázemí)	102
6.8 Získávání a přerozdělování potravin	103
6.9 Spolupráce potravinových bank s obchodními řetězci	105

6.10 Národní potravinová sbírka.....	107
7 Otázky k zamyšlení.....	111
8 Závěr	114
9 Seznam informačních zdrojů.....	116
Seznam grafů a tabulek.....	128

Seznam použitých zkratk

CEDAW	Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
CRC	Convention on the Rights of the Child Úmluva o právech dítěte
CRPD	Convention on the Rights of Persons with Disabilities Úmluva o právech osob se zdravotním postižením
CSSD	The Consultative Subcommittee on Surplus Disposal Poradní podvýbor pro nakládání s přebytky
ČSÚ	Český statistický úřad
DPH	Daň z přidané hodnoty
EC	European Commission Evropská komise
EDF	European Development Fund Evropský rozvojový fond
ESF	European Social Fund Evropský sociální fond
EU	European Union Evropská unie
EU-SILC	European Union – Statistic on Income and Living Conditions Výběrové šetření Životní podmínky
FAO	Food and Agriculture Organization Organizace Spojených národů pro výživu a zemědělství

FEAD	Fond evropské pomoci nejchudším osobám
FEBA	Evropská federace potravinových bank
HDI	Human Development Index Index lidského rozvoje
IFAD	International Fund for Agricultural Development Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj
MDGs	Millennium Development Goals Rozvojové cíle tisíciletí
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MVČR	Ministerstvo vnitra České republiky
MZČR	Ministerstvo zemědělství České republiky
NNO	Nestátní neziskové organizace
NPS	Národní potravinová sbírka
OEEC	Organization for European Economic Cooperation Organizace pro evropskou ekonomickou spolupráci
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
OP PMP	Operační program potravinové a materiální pomoci pro programové období 2014 - 2020
OSN	Organizace Spojených národů
PB	Potravinová banka
PEAD	Evropský program potravinové pomoci pro nejchudší
WFP	World Food Programme Světový potravinový program
WHO	Světová zdravotnická organizace

Úvod

Hlavním tématem této diplomové práce je chudoba, potravinová pomoc a potravinové banky v České republice. Tyto pojmy spolu úzce souvisí. Chudoba je stále aktuální problém, a to jak v rozvojových zemích, tak i v zemích vyspělých včetně Evropy a České republiky. Ačkoliv Česká republika dlouhodobě patří k zemím s nízkou mírou chudoby, existují i zde určité skupiny obyvatel, které jsou chudobou ohroženy více než jiné. Rovněž nelze opomenout fakt, že velká skupina obyvatel České republiky se pohybuje těsně nad hranicí chudoby a rozdíl mezi střední třídou obyvatel a nízkopříjmovou třídou se stále zmenšuje. Sociální politika České republiky prošla za poslední desetiletí zásadní proměnou, postupně byla přijata opatření, která mají zaručit obyvatelům naší země určitou životní úroveň, a která mají chudobu eliminovat a předcházet jí. Chudobu ale nelze z našich životů zcela vyloučit, chudoba bude ve společnosti přetrvávat i nadále a záleží pouze na společnosti, jakým způsobem jí bude čelit, jak s ní bude zacházet a bojovat. Jednou z cest v boji proti chudobě je i potravinová pomoc a projekt potravinových bank, které jsou předmětem této diplomové práce.

Cílem této diplomové práce je seznámit s projektem potravinových bank jako nástrojem v boji proti chudobě v České republice. Dílčím cílem je představit činnost potravinových bank v České republice, popsat jejich strukturu, poukázat na význam potravinové pomoci, na důležitost spolupráce mezi potravinovými bankami a organizacemi, které bojují proti hladu a chudobě, seznámit s projektem FEAD Evropské unie a v neposlední řadě představit řízení potravinové banky.

Práce je logicky členěna podle tematického zaměření jednotlivých částí. První část této diplomové práce je zaměřena na definici chudoby, koncepty chudoby a měření chudoby. Pozornost je věnována nejprve definování a specifikaci pojmu chudoby, následně třídění chudoby podle různých kritérií a v neposlední řadě otázce měření rozsahu chudoby ve společnosti.

Další část práce se věnuje chudobě v současné Evropě, zejména problému současnosti - sociálnímu vyloučení. V této části je rovněž představen Evropský proces sociálního

začlenění, který zásadním způsobem ovlivňuje sociální politiku členských zemí Evropské unie.

Třetí část práce je věnována chudobě přímo v České republice. Stručně popisuje charakteristiku a výskyt chudoby v České republice před rokem 1989 a následně vývoj chudoby a opatřeních proti chudobě po změně politického režimu v roce 1989, zejména sociální reformu a sociální záchrannou síť. V této části práce je rovněž čtenáři představen dávkový systém záchranné sociální sítě jako hlavní nástroj státu v boji proti chudobě.

V další části se zaměřuji na nárok všech lidí na plné zachování lidských práv v oblasti jídla a výživy, tedy na právo na jídlo. V této kapitole jsou definována lidská práva se zaměřením na práva sociální. Obsahem této kapitoly je i legislativní úprava práva na jídlo v mezinárodních pramenech.

Poslední dvě kapitoly diplomové práce jsou zaměřeny na samotnou potravinovou pomoc, zejména prostřednictvím projektu potravinových bank. V jednotlivých podkapitolách jsou představeny druhy a formy potravinové pomoci, celosvětové organizace bojující proti hladu a chudobě. Zvláštní pozornost je věnována evropské potravinové pomoci, zejména Fondu evropské pomoci nejchudším osobám a programu potravinové pomoci v České republice. Poslední kapitola diplomové práce čtenáře uvádí do problematiky potravinových bank, zaměřuje se na historii potravinových bank ve světě a přibližuje projekt potravinových bank v České republice. Tato kapitola se rovněž věnuje činnosti potravinových bank v České republice, včetně legislativního ukotvení. Dále je čtenář v této části seznámen s posláním a cíly projektu potravinových bank, strukturou a chodem potravinových bank a rovněž se spolupracujícími organizacemi.

1 Chudoba a problém chudoby

Chudoba provází lidskou existenci v podstatě od jejího vzniku. Je to jev, který můžeme spatřovat jak v rozvojovém světě, tak i v zemích, které v současné době patří mezi nejvyspělejší země naší planety. Každá vyspělá země považuje chudobu za velký problém a vytváří instrumentarium k řešení chudoby a zároveň dbá o tvorbu podmínek a klimatu, které by vedly k předcházení chudoby. Chudoba a vztah společnosti k ní, nástroje k jejímu řešení a prostředky, které se k řešení chudoby přerozdělují, výrazně poznamenává konkrétní podobu a charakter celé sociální politiky v každé zemi (Krebs, 2010).

Předpokládalo se, že ekonomický rozvoj a prosperita po druhé světové válce s sebou přinese konec chudoby, která do té doby byla poměrně běžným a zcela normálním jevem. Tato očekávání se však nenaplnila a chudoba přetrvává v zemích i nadále. Procento chudých a chudobou ohrožených skupin obyvatel je stále vysoké, a to i ve vyspělých zemích (Krebs, 2010). Za nejtíživější je nutno považovat tzv. extrémní chudobu, tj. takové stádium chudoby, kdy lidé nemají přístup k základním životním potřebám, jakými jsou voda, jídlo, přístřeší, základní hygiena a zdravotní péče. Světová banka definuje extrémní chudobu jako stav, kdy v přepočtu paritě kupní síly na osobu a den připadá méně než 1,25 dolaru. V takových podmínkách dnes žije podle odhadu světové banky zhruba 1,4 miliard lidí, přičemž nejvíce jsou postiženy obyvatelé Subsaharské Afriky, jihovýchodní Asie a Střední Ameriky (Krebs, 2010).

Chudoba je podle Krebse (2010) jev, který vedle svého filozofického a etického ukotvení v myšlenkách humanismu (sociální spravedlnost, soucítění s druhými, porozumění pro druhé, ochota pomoci atd.) je zároveň i největším současným sociálněekonomickým dilematem: míra sociální nerovnosti versus dlouhodobá ekonomická prosperita.

Fenomén chudoby je pro sociální politiku mimořádně významnou kapitolou, protože vztah k chudobě, volba nástrojů, kterými se řeší její existence a důsledky, jako i míry prostředků, které se k tomu účelu přerozdělují, jsou kritériem pro odlišení jednotlivých sociálních doktrín (Tomeš, 2001).

1.1 Definice chudoby

Definovat chudobu jednoznačně není snadné, neboť existuje velké množství teorií vzniku chudoby. Chudoba nepředstavuje jen nedostatek z materiálního hlediska (tento názor byl uznáván v minulosti, jedná se především o určení chudoby na základě příjmů), ale jde o komplex aspektů lidského života. Lze tedy říci, že neexistuje pouze jeden druh chudoby, ale příčiny (formy) chudoby jsou navzájem propojeny. Většina konceptů chudoby sleduje chudobu na základě objektivních dat, byť chudým se může cítit kdokoli, a to pouze na základě subjektivního pozorování sebe sama s okolím (Kotýnková, 2007).

V literatuře lze nalézt celou řadu rozmanitých definic chudoby. Zde jsou uvedené některé z nich:

„Chudí lidé se nachází pod hranicí chudoby a tu tvoří ... příjmy, které již nepostačují k uspokojení základních životních potřeb jedince.“ (Rowntree in Mareš, 1999, s. 106).

Townsend (in Mareš, 1999) definuje chudobu následovně: *„Jedinci, rodiny a skupiny mohou být označeny za chudé, jestliže jejich zdroje nejsou postačující pro zajištění stravy, participace, životních podmínek a prožitků, které jsou obvyklé nebo jejichž dosažení je přinejmenším podněcováno a schvalováno ve společnosti, k níž náležejí. Jejich příjmy jsou natolik pro úroveň příjmů, kterými disponují v této společnosti průměrní jedinci či rodiny, že je to de facto vylučuje z životních standardů, zvyklostí a činností v ní obvyklých.“* (Mareš, 1999, s. 111)

Se svou definicí chudoby přišel i ekonom a nositel Nobelovy ceny Amartya Sen, který založil svou definici na tezi, že *„chudoba nespočívá pouze v nedostatku příjmů, ale v nemožnosti plnohodnotně žít v jejich důsledku“* (Exnerová, Volfová, 2012).

OSN (Gordon, 2005, s. 4): *„Chudoba je odepření možností a příležitostí, porušování lidské důstojnosti. To znamená neschopnost účasti jednotlivce ve společnosti, nedostatek potravy a ošacení pro rodinu, nemožnost navštěvovat školu či zdravotnické zařízení, žádné vlastnictví půdy pro pěstování potravin či práce pro výdělek. Z toho vyplývá nejistota, bezmoc a vyloučení jednotlivců, domácností či celých komunit. Lidé jsou více náchylní k násilí, a to často vede k životu v odlehlých oblastech, bez přístupu k*

pitné vodě či kanalizaci.“ Stejně jako OSN, i Světová banka preferuje multidimenzionální pojetí chudoby a obě organizace používají několik indikátorů, které postihují větší množství aspektů (Index lidského rozvoje, Vícenásobný index chudoby apod.).

Dle Mareše (1999) je chudoba důsledkem nerovnosti (nejsou ale vždy synonymem!):
„Chudobu lze chápat jako výraz extrémní nerovnosti, respektive jako distanci určité části populace nejen od bohatých, ale i od celého zbytku populace. V současném světě se nerovnost i chudoba stále generují a roztržka mezi bohatstvím a chudobou narůstá jak v globálním (chudé a bohaté státy), tak i v národním měřítku (chudí a bohatí občané).“ (Mareš, 1999, s. 39)

1.1.1 Širší pojetí chudoby

O komplexnějším chápání chudoby v mezinárodních finančních organizacích svědčí projekt Světové banky z roku 2000 Hlasy chudých (Voices of the Poor), kterého se zúčastnilo přes 60 tisíc chudých lidí z celého světa, a který jasně ukázal, že pro chudé v rozvojových zemích není příjem zdaleka jedinou nebo nejdůležitější součástí chudoby. Přesto ekonomický přístup k chudobě zůstává stále velmi vlivný (Exnerová, Volfová, 2012).

Za dimenze chudoby se dnes podle Exnerové a Volfové (2012) považuje:

- **zdraví**

V Indexu lidského rozvoje (Human Development Index - HDI) je zdraví vyjádřeno jako průměrná střední délka života v dané zemi; v rozvojových zemích je mnohem kratší než v zemích vyspělých. Kvůli nedostatku (či finanční nedostupnosti) kvalitní zdravotní péče umírají ročně miliony chudých lidí na příčiny, kterým lze díky modernímu lékařství předejít: vysoká úmrtnost dětí a matek při porodu, vysoká úmrtnost dětí do pěti let věku, nemoci způsobené zavadnou vodou, zápal plic, tuberkulóza či HIV/AIDS. Rovněž osoby se zdravotním postižením snáze podléhají extrémní chudobě, častěji jsou jim upřena základní lidská práva. Ženy se zdravotním postižením bývají více vystaveny sexuálnímu a jinému násilí, děti se zdravotním

postižením mají mnohonásobně nižší šanci na vzdělání apod. Zdraví tak zásadně ovlivňuje přístup ke zdrojům, schopnost těžit z rozvoje země a přispívat k němu.

- ***vzdělání***

V Indexu lidského rozvoje se vzdělání měří procentem dospělé populace, která je negramotná. Nedostatek finančních prostředků, kvalitních učitelů, školních pomůcek, komplikovaný přístup ke vzdělání pro chudé lidi zejména v odlehlých venkovských oblastech a v neposlední řadě celková chudoba lidí, kteří své děti posílají do práce spíše než do školy, má za následek někdy až padesátiprocentní negramotnost (v případě ženské části populace mnohdy daleko vyšší).

- ***přístup ke službám***

Právě rozhovory s chudými lidmi po celém světě odkryly rozsah problematiky přístupu ke službám jako je nejen zdravotnictví a školství, ale i kanalizace a sběr odpadu, dostupnost elektřiny, přístup k vodě, dopravní služby, dále telekomunikační a informační služby či funkční policie. Nejenže jsou služby v mnoha částech rozvojového světa neadekvátní, ale pro chudé obyvatelstvo zejména na venkově často i finančně či fyzicky nedostupné.

- ***infrastruktura***

Nedostatečná infrastruktura způsobuje sociální izolaci chudého obyvatelstva; občané se nemohou dostávat do škol, nemocnic a úřadů, a nemohou ani efektivně obchodovat či účastnit se společenského života s lidmi, kteří nežijí v jejich bezprostředním okolí.

- ***bezpečnost***

V chudinských, především městských čtvrtích často operují všemocné gangy, které ohrožují život zvláště chudých obyvatel. Smutnou realitou také zůstává, že v případě přírodní katastrofy nebo vypuknutí válečného konfliktu se oběťmi stávají především chudí lidé - ti bohatší mají finanční prostředky a sociální kapitál (společenské kontakty a vazby), které jim spíše umožní dostat se mimo ohrožení života.

- *sociální vyloučení*

Obvykle se vztahuje ke skupině, ne k jedinci. Vyjadřuje existenci přímého (apartheid, odepření volebního práva) či nepřímého mechanismu (diskriminace a sociální znevýhodnění, které v praxi existuje, i když je nelegální), který určité skupině znemožňuje plnohodnotně se zařadit do společnosti. Mezi nejpočetnější sociálně vyloučené skupiny patří extrémně chudí lidé a národnostní menšiny. V nejobecnější rovině jde i o ženy, děti (zejména sirotky), seniory či obyvatele odlehlých (venkovských, horských apod.) oblastí. Patří sem i osoby se zdravotním postižením.

- *další dimenze*

Mezi další rozměry chudoby můžeme zařadit například neschopnost účastnit se společenského a náboženského života komunity nebo i nemožnost vystupovat na veřejnosti beze studu. To se týká například sexuálních menšin, kterým v některých zemích hrozí i smrt.

1.2 Koncepty chudoby

Snahy identifikovat a popsat chudé a chudobou ohrožené nacházíme ve společnosti v minulosti i v současné době. Většina naší společnosti má slovo chudoba spojené především s obdobím středověkou, válkou či africkými zeměmi, tedy s absolutní chudobou, strádáním ohrožujícím samu existenci chudých. Neexistuje definice chudoby, o níž by se dalo hovořit jako o správné či vědecké definici, a která by byla pro všechny přijatelná. Friedmann (in Mareš, 1999) konstatuje, že dnes existují přinejmenším čtyři diskursy chudoby:

- byrokratický
- moralistický
- akademický
- diskurs samotných chudých

Byrokratický diskurs určuje hranice chudoby prostřednictvím přímých a nepřímých kritérií. V byrokratické řeči tedy hovoříme o domácnostech s nízkými příjmy, o absolutní či relativní chudobě. Hranice chudoby ukazuje na počet chudých a určuje, kdo bude oprávněn dostávat dávky sociální pomoci.

Moralistický diskurs hovoří o tom, v jakém vztahu jsou chudí vůči vlastní chudobě. Moralisté hovoří o blahoslavených, strádajících, pracujících, úctyhodných chudých, dobrovolně chudých a deklasovaných.

Akademický diskurs chápe chudobu jako důsledek společenských mechanismů, jako otázku vztahu chudých k občanské společnosti a participaci na aktivitách této společnosti. Pro akademický diskurs jsou typické pojmy jako strukturální chudoba, marginalizace, sociální vyloučení a vykořisťování.

Diskurs samotných chudých chápe chudobu jako vlastní bezmocnost, pocit vlastní méněcennosti, nutnost podřizovat se autoritě, chybějící politický vliv a nevýhodný přístup k prostředkům produkce vlastní existence.

Definice chudoby slouží především ke dvěma účelům – umožňuje nám měřit rozsah chudoby ve společnosti a určuje rozsah oprávněných chudých vůči sociálnímu státu. S definicí a měřením chudoby je velký problém, podobně jako s jinými sociologickými jevy.

Koncepty chudoby mohou být tříděny podle různých kritérií, přičemž se tato třídění vzájemně překrývají. Existují především tyto protikladné dvojice kategorií konceptů chudoby (Mareš, 1999):

- absolutní či relativní koncepty chudoby
- přímé či nepřímé koncepty chudoby
- subjektivní či objektivní koncepty chudoby
- preskriptivní či konsensuální koncepty chudoby

1.2.1 Relativní a absolutní koncepty chudoby

Relativní pojetí vychází z porovnání chudoby se standardy existujícími v dané společnosti. Relativní koncept chudoby je založen na rozložení příjmů domácností a je pohyblivý v závislosti na vývoji celkové příjmové úrovně (Krebs, 2010).

Relativní chudoba je založena na srovnání standardu chudých a těch, co chudý nejsou. Zdroje chudých jedinců, rodin či sociálních skupin jsou výrazně pod standardy s porovnáním zdrojů dané společnosti, a to v takové míře, že je v podstatě vylučují z životních zvyklostí a aktivit, které jsou na úroveň těchto standardů vázané. Relativní chudoba tedy představuje problém chudoby v bohaté, ale nerovné společnosti. Nejčastěji bývá relativní chudoba spojována s chudobou v průmyslově rozvinutých zemích. Chudoba je vždy poměřována zejména vůči kvalitě života charakteristické v dané zemi. Z tohoto důvodu mnoho osob považovaných například v USA za chudé, by nebylo považováno za chudé v Číně či Etiopii. V rozvinutých průmyslových zemích není v dnešní době chudoba primárně stavem neuspokojení základních životních potřeb, ale životem na dně profesních, vlastnických, konzumních vztahů určité společnosti. Základní potřeby jsou sice v celé populaci uspokojovány, nicméně část této populace je vyloučena z běžného spotřebitelského standardu, ve kterém žije a tím i z dalších aktivit (Mareš, 1999).

Chudoba je v tomto smyslu zaviněna nedostatkem spousty věcí, projevujících se zpravidla v nedostatečném vybavení předměty dlouhodobé spotřeby, v nižší úrovni bydlení či v nemožnosti spořit. Protože je chudoba podle tohoto konceptu vázána na průměrný dosažený životní standard v dané době a společnosti, nemusí se výskyt chudoby (podíl chudých v populaci) v čase měnit. Může se sice snižovat, může ale také zůstat stabilní či růst (Krebs, 2010).

Absolutní chudoba je spojována s nedostatkem prostředků k uspokojování základních potřeb a dlouhodobé žití pod absolutní hranicí chudoby znamená pro člověka přímé ohrožení života. Koncept absolutní chudoby je tedy v první řadě založen na určité minimální životní úrovni zaručující osobám pouhé fyziologické přežití (Mareš, 1999).

Krebs (2010) uvádí, že absolutní chudoba souvisí s absolutní mírou spotřeby domácností. Hranice absolutní chudoby jsou dány substitučním minimem, tzn. prostředky, které dovolují uhradit potřeby holého přežití v dané společnosti. Tento koncept chudoby je používán především v chudých rozvojových zemích, kde problém fyzického přežití a smrti hladem je stále aktuálním. Pro vyspělé země je tento koncept chudoby v současné době nerelevantní (Krebs, 2010).

S konceptem absolutní chudoby pracoval ve svých výzkumech o chudobě v New Yorku již v roce 1899 Rowntree a použil ho při stanovení substitučního minima. Rowntree považoval za chudé rodiny, jejichž celkové výděly nebyly dostatečné k zajištění minima nezbytných fyziologických potřeb člověka. Jeho přístup byl velmi restriktivní v tom, co považoval za nezbytné potřeby. Do nezbytných potřeb zahrnoval pouze nejjednodušší stravu, minimum potřeb odívání, bydlení a vytápění (Krebs, 2010).

Koncept absolutní chudoby tedy uvažuje pouze to, co je nezbytné k udržení pouhé existence člověka v dané společnosti, a to v míře co nejjednodušší a nejekonomičtější (Krebs, 2010).

V případě rozlišení absolutní a relativní chudoby, nejde jen o modely chudoby, ale i o specifické politické pozice, přičemž model absolutní chudoby je typický pro politickou pravici a model relativní chudoby pro politickou levice. Politická pravice chápe chudobu jako omezený problém, na který má i stát reagovat omezeně. Sociální síť má být určena pouze pro ty, kdo selhali ve všech pokusech uspokojit své potřeby z vlastních zdrojů. Smyslem sociální sítě je pouze dát chudým šanci odrazit se ode dna a těm, kdo to nezvládnou, jen umožnit přežití. Naopak politická levice chápe chudobu jako široce rozšířený jev vyžadující silnou intervenci státu. Smyslem této pomoci je nejenom pomoci chudým přežít, ale také odstranit v širším smyslu nevýhody jejich chudoby. Argumentuje se principem solidarity a tím, že každý je v určitou dobu potřebným, neboť může být dítětem, nemocným, starým či nezaměstnaným (Mareš, 1999).

1.2.2 Přímé a nepřímé koncepty chudoby

Přímé koncepty jsou založeny na měření chudoby až po transformaci příjmů do spotřeby. Samotné příjmy tedy nejsou považovány za dostačující, neboť se do nich

nepromítají různorodé okolnosti doprovázející jejich transformaci do spotřeby. Přímé koncepty jsou proto spojovány s kupní silou peněz, odrážejí reálný příjem, jsou založeny na potřebě statků a kvalitě života či na jeho deprivaci pramenící z nízkého „životního standardu“ (Mareš, 1999).

Nepřímé koncepty chudoby se opírají především o hodnocení disponibilního příjmu domácností či jedince před spotřebou. V této souvislosti hovoříme o tzv. příjmové chudobě. Jedná se tedy o nominální příjmy, do kterých se nepromítá korekce jejich kupní síly, ani struktura výdajů (Mareš, 1999).

1.2.3 Preskriptivní a konsensuální koncepty chudoby

Preskriptivní koncepty chudoby pracují s chudobou prostřednictvím „expertních odhadů“. Patří k nim různé spotřební koše, garantované minimální příjmy či různě vymezená životní minima. Tradiční preskriptivní koncepty pracují s panelem expertů, kteří určují nezbytné životní položky. Preskriptivní definice jsou doménou především reziduálního sociálního státu a byly při výzkumu chudoby použity jako první (Mareš, 1999).

Konsensuální koncept chudoby je založen na souhlasném mínění společnosti o tom, koho za chudého považovat a koho ne. Chudoba je v tomto kontextu definována odkazem na názor společnosti jako celku, založená na společenském konsensu o tom, co tvoří nezbytnosti života (Mareš, 1999).

1.2.4 Subjektivní a objektivní koncepty chudoby

Subjektivní vymezení chudoby je založeno na jejím pocíťování a na hodnocení vlastní životní zkušenosti. Spočívá na názorech a pocitech osob, kterých se týká, bez ohledu na mínění ostatní společnosti. Do subjektivních konceptů chudoby se promítá nejen situace těch, kdo se za chudé považují, ale i jejich aspirace (Mareš, 1999).

Chudobu tedy posuzují ti, co se jí cítí být ohroženi. Vnímání chudoby je samozřejmě vždycky subjektivní, každý člověk ji vnímá a prožívá jinak. Krebs (2010) uvádí, že obvykle tento subjektivní pocit chudoby závisí na porovnání toho, co jedinec či domácnost má, například s tím:

- co chce, čeho chce dosáhnout (jaké má aspirace)
- co si myslí, že si zaslouží (co je spravedlivé, aby měl)
- co si myslí, že skutečně potřebuje (nezbytný standard),
- co mají druzí (vliv určité společenské komparace) apod.

Z hlediska výpovědi o chudobě ve společnosti, není subjektivní koncept dostatečně přesný, neboť někteří lidé se mohou cítit chudí, aniž chudými jsou a naopak jiní mohou být chudými, aniž by chudobu pociťovali nebo deklarovali (Krebs, 2010). Mareš (1999) konstatuje, že hodnocení vlastní situace nezávisí pouze na příjmu, ale i na dalších charakteristikách, jako jsou zdraví, očekávání do budoucna, skromnost, zvýšené aspirace atd.

Data z různých výzkumů naznačují, že subjektivní chudoba se mění v průběhu životního cyklu, a to tak, že se do středního věku spíše snižuje, od padesátého roku věku stoupá a ve stáří se stává trvalou její abnormálně vysoká úroveň (Mareš, 1999).

Subjektivní koncept chudoby neslouží ke stanovení oficiálních hranic chudoby, je však významný pro hlubší poznávání problému chudoby, upozorňuje na možná rizika chudoby a může být vodítkem pro přijímání sociálněpolitických opatření, které mohou výskyt chudoby tlumit (Krebs, 2010).

Objektivní koncept chudoby je založen na tzv. objektivních aspektech situace chudých, tzn., že hranice chudoby je určena zvenčí. Chudoba je tedy vymezena nezávisle na mínění těch, kdo jsou za chudé považováni (Mareš, 1999).

Krebs (2010) uvádí, že objektivní koncepty chudoby vycházejí z analýz sociálněekonomických informací o souborech domácností, přičemž chudoba je v tomto případě stanovena určitou autoritou, zpravidla státem a respektuje i makroekonomické souvislosti. Tyto koncepty umožňují vládám na základě určených kritérií vést zřetelnou dělící čáru v příjmové distribuci obyvatelstva a zřetelně oddělit chudé od nechudých (Krebs, 2010).

1.2.5 Chudoba jako deprivace

Koncept deprivace, je vedle pojmů nerovnost, sociální spravedlnost a sociální vyloučení, jedním z klíčových pojmů spojených v moderní společnosti s chudobou. Koncept deprivace je přímým konceptem chudoby, neboť přímo sleduje podmínky života (fyzikální životní prostředí, sociální stav nebo poměry) a ne zdroje k zajištění těchto podmínek (Mareš, 1999).

Být chudý ve většině případů znamená být deprimován, přičemž život v chudobě bývá popisován jako permanentní, mnohonásobná a hluboká deprivace. Deprivace představuje nejen fyzické či psychické strádání, ale i nedostatek něčeho, co je v dané společnosti obecně považováno za hodnotu – adekvátní příjem, úcta či dobré zdraví. Deprivovaní lidé klesají pod životní standard, který je dosahován majoritou společnosti. To se týká oblastí bydlení, vybavení domácnosti, povaze a podmínkách práce, lokalizace bydliště, trávení volného času, přístupu ke vzdělání apod. (Mareš, 1999).

Žít v chudobě znamená především být materiálně deprivován. Znamená to žít bez toho, co je nezbytné a co jako takové je společensky uznáno. Ve společnosti, kde se téměř všechny statky a služby kupují, bývá deprivace způsobena především nedostatečnými příjmy získávanými zejména na trhu práce (Krebs, 2010). Z materiální deprivace se odvozuje fyziologická deprivace jako nedostatek fyziologické pohody a nemoci, ale také psychická deprivace a sociální deprivace. Lidé trpící materiální deprivací jsou zranitelní právě i ostatními formami deprivace (Sirovátka, 2013).

1.3 Měření chudoby

Měření chudoby je provázeno řadou obecných i specifických metodologických problémů, které provázení použití konkrétních konceptů a měř, ať už je to určení času měření, jednotky měření či velikost a struktura.

Předně je potřeba si položit otázku, proč se vlastně chudoba měří. Důvodů proč měřit chudobu je několik. Každý stát, potřebuje vědět, kolik chudých je v jeho populaci, proč se lidé stávají chudými a zejména k určení hranice chudoby, tedy k minimální hranici

peněžního příjmu, které domácnosti potřebují, aby se vyhnuly deprivaci (Mareš, 1999). Veit – Wilson (in Mareš, 1999) uvádí, že právě hranice chudoby je konečným cílem většiny měření chudoby, neboť jde o stanovení hranice, pod níž je pro společnost chudoba již nepřijatelná a nutí je, aby na osoby, které se ocitly pod touto úrovní, v rámci své sociální politiky reagovala. Společnost tedy měření chudoby úzce spojuje s určováním rozsahu osob oprávněných k poskytování sociální pomoci od této společnosti (Mareš, 1999).

Konstrukce hranic chudoby vychází z různých zdrojů:

- ze statických údajů, kde je chudoba definována v pojmech příjmové distance,
- z odhadů expertů, kde se většinou se vychází z odhadů fyziologických kalorií nutných k životu a jejich peněžního vyjádření v dostupných potravinách,
- z údajů získaných z výzkumů veřejného mínění.

Chudobu nejčastěji sledujeme pomocí dvou nástrojů; pomocí spotřeby (normativní metody) a pomocí příjmů (relativní metody).

1.3.1 Normativní metoda měření chudoby

Tímto způsobem měříme chudobu přímo, tj. v momentu transformace příjmů do spotřeby. Toto měření je založeno na přímé spotřebě statků a služeb. Hovoříme o tzv. normativní či absolutní metodě (Krebs, 2010).

Přístup k chudobě z hlediska základních potřeb

První použité hranice chudoby byly založeny na stanovení nákladů k uspokojení základních potřeb (basic needs approach). Rowntree (in Mareš, 1999) tyto základní potřeby ztotožňoval s materiálními potřebami, zejména s potravou, odíváním a bydlením. Mezi základní potřeby by ale měly patřit i potřeby sociální. Rozhodnout ovšem o tom, které ze sociálních potřeb zahrnout mezi potřeby základní je velmi obtížné.

Koš zboží (Budget Standards)

V USA se absolutní metoda měření chudoby opírá o tzv. minimalizované koše (budget standards) naplněné konkrétními druhy zboží a služeb, které představují minimální životní standard (Krebs, 2010). Hranice chudoby je vyjádřena nikoliv přímým výčtem statků a služeb, ale kalkulací minimální částky (nákladů), potřebných pro jejich uspokojení. To bývá často zdrojem obtíží. V rámci této metody se vychází z odhadů expertů, kteří určují obsah koše a kterým často chybí osobní zkušenost s jeho obsahem. Problém je i v konfliktu mezi názorem expertů a skutečným chováním konzumentů. (Mareš, 1999)

Podíl výdajů na stravu v celkových výdajích

Tato metoda je založena na potravinovém poměru (food ratio methods), pro něž je určující vztah mezi výdaji na potraviny a celkovými výdaji (Krebs, 2010). Koncem 19. století porovnával ekonom Ernst Engel (1821 - 1896) strukturu výdajů rodin různých příjmových úrovní a zjistil, že čím je příjem domácnosti nižší, tím vyšší je podíl výdajů za potraviny na celkových výdajích (Mareš, 1999). Podle tzv. Englova zákona je „*klesající podíl výdajů za potraviny na celkových výdajích měřítkem výše životního standardu ve společnosti.*“ Čím nižší je tento podíl, tím je vyšší životní standard a nižší chudoba a naopak (Krebs, 2010, s. 126). Z Englova zákona vyšel i Ostrahensky (in Mareš, 1999), který konstatoval, že pro určení hranice chudoby může sloužit právě podíl nákladů na stravu k celkovým nákladům domácnosti. Navrhl pro určení této hranice 30 % a více z celkového příjmu. Pokud je tedy podíl nákladů na stravu k celkovým nákladům vyšší než 30 %, ocitají se takové domácnosti pod hranicí chudoby. Hranice 30 % se skutečně stala jednou z oficiálních měr chudoby v USA (Mareš, 1999).

1.3.2 Relativní metoda měření chudoby

Pomocí příjmů měříme chudobu nepřímo, rozhodující je disponibilní příjem. Tato metoda měření předpokládá, že nedostatečné příjmy vedou i k nedostatečné spotřebě, zatímco vyšší příjmy vedou k vyšší spotřebě. V souvislosti s měřením příjmů, hovoříme o tzv. metodě relativní. Tato metoda spočívá ve stanovení příjmu (peněžní částky), který je potřebný pro uspokojení minima základních potřeb. Tento příjem se vyjadřuje jako

podíl na průměrném čistém příjmu, který ve společnosti připadá na osobu či domácnost (Krebs, 2010). Způsob odvození hranice chudoby na základě příjmu může být různý.

Hranice chudoby ve vztahu k příjmovému rozdělení společnosti

Ve vztahu k průměrnému příjmu je kritériem chudoby méně než 60 % průměrného příjmu. Ve vztahu k mediánu příjmového rozložení v dané společnosti je hranicí chudoby určitý podíl mediánu standardizovaných příjmů domácností (Mareš, 1999). Hranice chudoby je stanovena jako polovina mediánového příjmu příjmového rozložení domácností (Kotýnková, 2007 str. 17). Domácnost se ocitá pod hranicí chudoby tehdy, pokud je jí skutečný příjem nižší. Vždy je nezbytné setřídít příjmy domácností na příjmové škále tak, aby bylo možno oddělit chudé domácnosti od „nechudých domácností“ pomocí stanovené hranice chudoby (Kotýnková, 2007).

Hranice chudoby definované ve vztahu k uznanému minimálnímu standardu

Tato hranice bývá definována jako tzv. garantované minimum příjmu - garantovaný minimální příjem sociální pomoci. Takto stanovený minimální příjem je výsledkem politické diskuse a konsenzu o tom, jaký příjem je v dané společnosti spojován s chudobou. Chudoba v tomto kontextu má podobu životního minima, které je garantované státem formou sociálního zabezpečení (Mareš, 1999).

V praxi se absolutní a relativní metody často kombinují. Stanovení oficiální hranice chudoby v jednotlivých zemích je otázkou nesmírně složitá, specifická a také politická. Tyto hranice jsou ve většině vyspělých zemí uplatňovány od počátku 60. let 20. století. Konstrukce oficiálně stanovených hranic chudoby je však v jednotlivých zemích různá a v řadě zemí není celostátně stanovena. Tam, kde je hranice chudoby stanovena kogentní právní normou, mají i dávky poskytované v chudobě obligatorní charakter a účast státu na jejich financování je značná (Krebs, 2010).

1.3.3 Materiální deprivace a její měření

Jednou z metod hodnocení životní úrovně domácností je zkoumání materiálních podmínek těchto domácností. Evropská unie k tomu používá indikátor míry materiální deprivace. V EU se měří pomocí míry materiální deprivace, která vychází z údajů z

výběrového šetření Životní podmínky (EU-SILC). Spolu s mírou ohrožení příjmovou chudobou a podílem osob žijících v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou tvoří souhrnný indikátor chudoby a sociálního vyloučení (Šustová, 2015).

Indikátor míry materiální deprivace je v současnosti definován jako podíl osob, který čelí nedostatku v nejméně 4 z 9 následujících položek, které si domácnost nemůže z finančních důvodů dovolit (to je nutné odlišit od toho, že tyto položky nechce):

1. Zaplatit neočekávaný výdaj ve výši několika tisíc Kč (9 600 Kč v roce 2014).
2. Jíst maso, drůbež nebo ryby (nebo jejich vegetariánské náhražky) každý druhý den.
3. Dostatečně vytápět byt.
4. Zaplatit ročně všem členům domácnosti alespoň týdenní dovolenou mimo domov.
5. Mít pračku.
6. Vlastnit barevnou televizi.
7. Mít telefon.
8. Používat osobní automobil.
9. Hradit náklady spojené s bydlením – nájemné, splátky hypotéky, platby za energie (elektřinu, teplo, plyn a vodu) a splátky ostatních půjček, úvěrů nebo leasingu.

Současný koncept materiální deprivace je založený na shora uvedených 9 položkách. Jak uvádí Šustová (2015), ukázalo se, že tento koncept je nedostatečný a málo spolehlivý, proto vznikla pracovní skupina Net-SILC2, jejímž cílem bylo připravit jeho revizi. Pracovní skupina na základě analýzy navrhla nový indikátor založený na 13 proměnných, přičemž 5 proměnných se sleduje na úrovni osob a 8 proměnných na úrovni domácnosti.

Osoby si nemohou z finančních důvodů dovolit:

1. Nahrazovat obnošené oblečení za nové (nikoli secondhandové).
2. Mít dva páry dobře padnoucích bot.

3. Každý týden utratit malou sumu peněz pro sebe, aniž by se musely s někým radit.
4. Pravidelně se účastnit volnočasových aktivit.
5. Posedět s přáteli či příbuznými u jídla či pití alespoň jednou za měsíc.
Domácnost si nemůže dovolit:
6. Kupovat nový nábytek a vyměnit jej za opotřebovaný.
7. Jíst maso, drůbež nebo ryby (nebo jejich vegetariánské náhražky) každý druhý den.
8. Dostatečně vytápět byt.
9. Zaplatit neočekávaný výdaj ve výši několika tisíc korun (9 600 Kč v roce 2014).
10. Zaplatit ročně všem členům domácnosti alespoň týdenní dovolenou mimo domov.
11. Hradit náklady spojené s bydlením – nájemné, splátky hypotéky, platby za energie (elektřinu, teplo, plyn a vodu) a splátky ostatních půjček, úvěrů nebo leasingu.
12. Osobní automobil.
13. Počítač a připojení k internetu (Šustová, 2015).

2 Chudoba, sociální vyloučení a Evropský proces sociálního začleňování

Chudoba v současné Evropě je většinou méně drastická a méně na očích než chudoba v Africe, Latinské Americe či Asii. Nemění to však nic na faktu, že existuje. Chudoba v evropském prostoru je především chudobou relativní. Hovoří se zde o dvou ohniscích chudoby – o „chudobě uvnitř bohaté Evropy“ a o „chudobě v postkomunistických zemích“. Chudoba v průmyslově vyspělých evropských zemích se týká určitých sociálních kategorií či určitých regionů, přičemž míra obtíží a složení chudé populace je zde značně rozdílná a proměnlivá. Často hovoříme o „chudším jihu“, kde žije podle Eurostatu cca 16 % obyvatelstva v chudobě, zatímco v „severních zemích ES“ je objektivně chudých cca 7 % obyvatelstva (Mareš, 1999).

Jiná situace je v zemích východní a střední Evropy, kde může do určité míry hovořit o chudobě „sociální“. Jednak je zde větší podíl chudých v populaci, jednak jsou tyto populace jako celek relativně chudé ve srovnání s většinou západních zemí. Chudoba v postkomunistických zemích je odlišná nejen, co se týče rozsahu, ale i co se týče její povahy a příčin.

V politickém diskursu Evropy jsou společnosti obecně považovány za chudé, jestliže ve srovnání s průmyslově vyspělými zeměmi v tomto regionu (Mareš, 1999):

- Zdravotní stav občanů je horší a průměrná délka jejich života je kratší.
- Reálné výdělků jsou v průměru o více než polovinu nižší, respektive nominální příjmy jsou zde v tomto srovnání ve svém průměru maximálně čtvrtinové.
- Většinu jejich populace tvoří lidé, kteří nejsou schopni udržet v rovnováze příjmy (předpokládá se, že jde o jeden příjem z formální či neformální ekonomiky) a výdaje své domácnosti nezbytné k uspokojování svých potřeb, tzn., že nejsou schopni uspokojovat své potřeby, aniž by upadli do dluhů, museli prodat svůj majetek či spotřebovat své úspory, popř. omezovat své potřeby i na úkor svého zdraví a žít pod standardem společnosti.

- Většina populace v nich žije pod nebo velmi blízko objektivní hranice chudoby, takže i malý růst cen, může přivést střední třídu do stavu chudoby. Nejen nižší vrstvy, ale i střední třída osciluje svými příjmy kolem hranice chudoby.
- Většina jejich populace se cítí chudá (vysoká subjektivní míra chudoby) či ohrožená chudobou.

V současných evropských zemích již není hlavním problémem distribuce bohatství, ale velkým problémem se stává nedostatečná soudržnost, resp. spíše odpoutání jedince nebo celých skupin obyvatelstva od společnosti. Dochází tak k posunu od problému rovnosti k problému spravedlnosti a přístupu k právům (Mareš, 2006).

Sociální politika se v průběhu posledních desetiletí změnila. Zatímco v osmdesátých letech se evropský zájem sociální politiky soustředil především na eliminaci chudoby, během devadesátých let se zájem přesunul k problematice sociálního vyloučení jedinců nebo celých skupin obyvatelstva z hlavního proudu života společnosti a v současnosti se zájem evropské sociální politiky soustředí na problematiku sociálního začleňování (Krebs, 2010).

2.1 Sociální vyloučení jako důsledek strukturálních změn společnosti

Koncept sociálního vyloučení vychází z přesvědčení, že vedle třídních nerovností se v současné Evropě stále více objevuje mnohem naléhavější problém nerovností a disproporcí, které ohrožují existenci společnosti stejně možná i více, než ji dříve ohrožovaly třídní nerovnosti. Jak uvádí Giddens (1998): *„Koncept sociálního vyloučení se nevztahuje ke stupňování nerovností, ale k mechanismům, které mají za následek oddělování určitých skupin od hlavního proudu společnosti.“* Zjednodušeně by se dalo říct, že v současné Evropě se již nejedná o rozdělení společnosti na ty, kteří jsou „nahore“ a „dole“, ale spíše o rozdělení na ty, kteří jsou „uvnitř“ a „vně“ společnosti (Krebs, 2010, s. 137).

Rada Evropy jako významná mezinárodní organizace, která vyvíjí řadu iniciativ v oblasti lidských, politických a sociálních práv, definovala sociální vyloučení a s ní

související chudobu jako „stav, kdy jedinec nebo skupina lidí neparticipuje plně na ekonomickém a sociálním životě společnosti a/nebo když jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životního standardu, který je považován ve společnosti, v níž žijí, za přijatelný, přičemž v této situaci nemají často přístup ani k základním právům.“ V této definici je obsaženo jak vyloučení z ekonomického života společnosti v důsledku nedostatku příjmů (chudoba), tak vyloučení ze sociálního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu ke zdrojům, které jsou ve společnosti běžně k dispozici: trh práce, vzdělání, zdravotní péče a sociální ochrana (Krebs, 2010, s. 137).

Z řady vypracovaných studií a analýz, které vznikaly v průběhu devadesátých let minulého století a které byly zaměřeny na chudobu a sociální vyloučení, vyplynulo, že chudoba a sociální vyloučení v evropských společnostech je důsledkem strukturálních změn, které jdou ruku v ruce se současným sociálně – ekonomickým vývojem. Tyto strukturální změny se odehrávají především na trhu práce. Současný trh práce klade vysoké nároky na kvalifikovanou pracovní sílu s novými znalostmi a dovednostmi. Vznikají sice nové pracovní příležitosti, nicméně souběžně s tím vznikají nové bariéry pro ty, kteří nejsou schopni se změnám poptávky na trhu práce přizpůsobit. Tyto osoby jsou následně vytlačeny do nezaměstnanosti, a to velmi často do nezaměstnanosti dlouhodobé. Navíc tlak na vytváření většího počtu pracovních míst vyvolává vznik pracovních míst na dobu určitou a nahrává tzv. agenturnímu zaměstnávání, které patří mezi nejisté formy zaměstnanosti, přičemž taková pracovní místa jsou velmi často krátkodobá a nízko placená (Krebs, 2010). Významné strukturální změny přináší i zavádění nových technologií a vytváření společnosti založené na znalostech. V důsledku těchto změn jsou znevýhodněni ti, kteří nemají dostatečný přístup k informačním technologiím a odpovídající vzdělání.

Strukturální změny se odehrávají také v sociální struktuře společnosti, kde dochází především k nárůstu etnické a kulturní diverzifikace, stárnutí populace a ke změnám ve struktuře domácnosti jako důsledku oslabení instituce rodiny, nárůstu jednočlenných domácností apod. (Krebs, 2010).

2.1.1 Příčiny sociálního vyloučení

Mezi nejzávažnější rizikové faktory, které ovlivňují v dnešní Evropě růst chudoby a sociálního vyloučení patří dlouhodobá nezaměstnanost, dlouhodobě nízký příjem a nízká kvalita zaměstnání. Osoby, které jsou dlouhodobě nezaměstnané a rovněž ti, kteří mají nízko placené zaměstnání nebo nejisté zaměstnání, často žijí v trvalé chudobě a mají nízkou sociální pozici ve společnosti. Navíc dlouhodobě nezaměstnaní postupně ztrácejí kvalifikaci, pracovní návyky, sebedůvěru a sebeúctu a ti, kteří mají dlouhodobě nízký nebo nepřiměřený příjem, ať už z pracovní činnosti nebo sociálních dávek, jsou ohroženi zvýšeným rizikem sociální izolace (Krebs, 2010).

K neméně závažným faktorům, které mají přímou souvislost s chudobou a sociálním vyloučením, patří nízké vzdělání a kvalifikace. Rovněž tyto lze zařadit mezi velmi rizikové faktory, neboť jsou hlavní překážkou k začlenění do společnosti, která je založena na znalostech a mohou tak tvořit „mezeru“ mezi tou částí společnosti, která požadované znalosti a dovednosti má a tou, která je nemá. Rovněž špatný zdravotní stav, stáří či zdravotní handicap jsou identifikovány jako jedna z nejzávažnějších příčin chudoby a sociálního vyloučení. Z četných výzkumů, které byly provedeny, jednoznačně vyplývá, že lidé žijící v nižších sociálních vrstvách mají horší zdravotní stav. Rovněž stáří může znamenat vyloučení seniorů do tzv. seniorských ghett. Dalším významným faktorem, v jehož důsledku dochází k izolovanosti a vyloučení ze společenského života, je neuspokojivé bydlení, přičemž bezdomovectví je již projevem extrémního sociálního vyloučení (Krebs, 2010).

Vyššímu riziku chudoby a sociálního vyloučení jsou rovněž vystaveni příslušníci etnických menšin, přestěhovalci a děti žijící v ohrožených rodinách, tj. v rodinách nefunkčních, chudých, mnohočetných, s nezaměstnanými rodiči či rodinách, kde dochází k násilí a dále všichni, kteří žijí ve znevýhodněných oblastech s vysokou nezaměstnaností či špatnou dopravní obsluhností. Všichni z těchto ohrožených skupin totiž mají často ve společnosti horší postavení a jejich přístup k základním zdrojům společnosti (trh práce, bydlení apod.) je ztížen. Navíc děti, které žijí v ohrožených rodinách, mají často nižší vzdělání, zhoršené zdraví a méně příležitostí a podnětů k tomu, aby se náležitě sociálně vyvíjely.

Výše uvedená rizika se velmi často kumulují, čímž se jejich negativní vliv ještě více znásobuje a kromě toho se v průběhu času přenášejí mezi generacemi. Proto je nezbytné přerušit tento opakující se cyklus chudoby a sociálního vyloučení a tím jejich mezigenerační projevy eliminovat (Krebs, 2010).

2.2 Evropský proces sociálního začleňování

V Evropě byl po celé období druhé poloviny minulého století zaznamenán trvalý ekonomický růst. Přesto analýzy založené na konceptu relativní chudoby prokázaly, že počet lidí žijících v Evropě koncem 20. století v chudobě byl stále vysoký. K tomu je potřeba vzít v úvahu i skutečnost, že nízké příjmy jsou pouze jedním z aspektů hodnocení chudoby a sociálního vyloučení, neboť k nejzávažnějším problémům současných evropských zemí patří především nezaměstnanost, kterou bylo na přelomu tisíciletí postiženo v Evropské unii 13,5 milionů lidí. Vezmeme-li v úvahu ještě další aspekty jako je nevhodné bydlení, nedostatečná zdravotní péče, sociální služby apod., bylo prokázáno, že každý šestý obyvatel Evropské unie, tj. 17 % obyvatelstva EU, čelil koncem 20. století vícenásobné deprivaci (Commission of the European Communities, 2001). Tyto poznatky vedly Evropskou unii k realizaci nutných kroků na cestě k udržení soudržnosti evropských společností a politické stability. V roce 2000 vytyčila Evropská unie osm základních úkolů k zajištění společnosti, která umožní sociální začlenění znevýhodněných skupin obyvatelstva do života společnosti:

1. Vytvoření a rozvoj „začleňujícího“ trhu práce a podpora zaměstnanosti jako právo a příležitost pro všechny.
2. Garance minimálního (přiměřeného) příjmu a prostředků pro udržení důstojného života.
3. Odstranění znevýhodnění v přístupu ke vzdělávání.
4. Zabezpečení bydlení pro všechny.
5. Zachování rodinné solidarity a ochrana práv dětí.
6. Záruka stejného přístupu ke službám vysoké kvality.
7. Integrované poskytování služeb.
8. Obnova (regenerace) znevýhodněných oblastí.

Tyto základní úkoly se staly odrazovým můstkem Evropského procesu sociálního začleňování, který zásadním způsobem ovlivňuje sociální politiku členských zemí Evropské unie (Krebs, 2010).

2.2.1 Lisabonská strategie

Členské země EU se v prosinci roku 2000 na zasedání Evropské rady v Nice zavázaly, že budou postupovat společně při snižování chudoby a sociálního vyloučení a tím došlo k zahájení Evropského procesu sociálního začleňování. Tento proces byl zahájen v návaznosti na výsledky zasedání Evropské rady v Lisabonu v březnu 2000, na němž byla vyhlášena tzv. Lisabonská strategie, která měla za cíl, aby se Evropská unie stala do roku 2010 „nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou světa, založenou na znalostech, schopnou trvale udržitelného růstu s více lepšími pracovními místy a vyšší sociální soudržností“ (Krebs, 2010).

Lisabonská strategie jako komplexní dokument pro období 2000 - 2010, se nezaměřovala pouze na makroekonomické ukazatele, ale její nedílnou součástí byl i sociální rozměr (plná zaměstnanost a sociální soudržnost) a rovněž kladla velký důraz na ekologii a trvale udržitelný rozvoj (Evropská Rada, 2010).

K dosažení vyšší sociální soudržnosti v zemích EU byla využita otevřená metoda koordinace, která byla založená na společných cílech v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jednalo se o následující cíle (Krebs, 2010), které byly vyhlášené na zasedání Evropské rady v Nice:

1. Usnadnit účast v zaměstnání a přístup ke zdrojům, právům, zboží a službám všem lidem.
2. Prevence rizika sociálního vyloučení.
3. Pomoc nejvíce znevýhodněným skupinám obyvatelstva.
4. Mobilizace všech stran účastnících se boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Na základě těchto cílů vypracovaly jednotlivé členské země první Národní plány začleňování, které obsahovaly konkrétní opatření zaměřená na dosažení společně vytvořených cílů (Krebs, 2010).

V březnu 2005 došlo na zasedání Evropské rady k revizi Lisabonské strategie, neboť se ukázalo, že stanovené cíle byly příliš ambiciózní. Nově se Lisabonská strategie začala orientovat pouze na růst a zaměstnanost. Společně se změnou v zaměření Lisabonské strategie došlo také ke změnám v procesu sociálního začleňování. Samostatný proces koordinace v oblasti sociálního začleňování byl sladěn v jeden proces spolu s koordinací důchodů a zdravotní a dlouhodobé péče. K propojení všech oblastí sociální ochrany a začleňování byly nově stanoveny tzv. zastřešující cíle, které měly umožnit propojení jednotlivých oblastí. Krebs (2010) uvádí, že mezi tyto cíle patřily:

- sociální soudržnost společnosti a rovné příležitosti pro všechny prostřednictvím odpovídajících dostupných, finančně udržitelných, přizpůsobivých a účinných systémů sociální ochrany a politik sociálního začleňování;
- vzájemné propojení hospodářského růstu, zvyšování počtu kvalitnějších pracovních míst se strategií udržitelného rozvoje EU,
- průhlednost a zapojení všech zúčastněných stran do vytváření, provádění a sledování politiky sociální ochrany a začleňování.

Obecně byl Lisabonské strategii vytýkán přílišný počet dílčích cílů (přibližně 100), které byly nastaveny paušálně pro všechny členské státy stejně. To se jako zvlášť problematické ukázalo po východním rozšíření v roce 2004. Částečné zlepšení přinesly až národní programy reforem, takže se Lisabonská strategie stala jakousi platformou pro koordinaci národních reforem. Negativně kritici hodnotí také nejasné rozdělení zodpovědnosti za provádění strategie a zlepšení nepřinesla ani revidovaná Lisabonská strategie, protože nebyla opuštěna metoda národních koordinátorů zodpovědných za implementaci strategie. Ukázalo se, že tento způsob nezaručuje úspěšné provádění reforem, a proto bylo potřeba, aby pro novou strategii pro roky 2010 – 2020 vznikl nástroj, který by umožňoval trestat nespolupracující státy (např. pozastavení čerpání financí ze strukturálních fondů). Slabá byla od počátku také politická podpora. Žádný z čelních představitelů členských států si nevzal Lisabonskou strategii za svůj cíl a prvních několik let se nedělo prakticky téměř nic, jelikož rok 2010 byl příliš daleko. Časem přestala být strategie prioritní i pro orgány EU a vzdal se jí i její hlavní podporovatel, předseda komise J. M. Barroso. Strategii chyběla také podpora veřejnosti,

která o ní jednoduše nic nevěděla, a tudíž nemohla vyvíjet tlak na politické představitele, aby lépe a rychleji prováděli potřebné reformy (Bacovský, 2010).

2.2.2 Rok 2010 - Evropský rok boje proti chudobě

Rok 2010 byl EU vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. K tomuto rozhodnutí dospěla Evropská unie na základě výsledků z výzkumných šetření, z nichž vyplynulo, že chudobou a sociálním vyloučením zůstává v Evropské unii dlouhodobě ohroženo v průměru 16 % jejích obyvatel (Krebs, 2010).

V rámci programu Rok 2010 – Evropský rok boje proti chudobě byly vyhlášeny tyto cíle:

1. uznání práva lidí žijících v chudobě na důstojný život,
2. zdůraznění odpovědnosti každého jedince za boj proti chudobě,
3. podpora soudržnosti společnosti,
4. opětovné potvrzení politického závazku EU bojovat proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

K hlavním cílům tohoto programu patřilo zvýšit povědomí veřejnosti o souvisejících otázkách a potvrdit politický závazek EU a jejích členských států bojovat proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Evropský rok 2010 si rovněž kladl za cíl prolomit stereotypy a změnit kolektivní vnímání chudoby, přičemž vycházel z principu solidarity a partnerství, které EU prosazuje (Evropská komise, 2010).

Významná část přijatých projektů byla zaměřena na rozvoj finanční gramotnosti a na prevenci předlužení, na zlepšení přístupu znevýhodněných skupin obyvatelstva na trh práce, aktivizaci veřejné správy a na zvýšení úrovně vzdělanosti a konkurenceschopnosti znevýhodněných osob, přiměřeného bydlení sociálně vyloučených skupin a řešení bezdomovectví (Krebs, 2010).

2.2.3 Strategie Evropa 2020

Strategie navržená Evropskou komisí vznikla za účelem vytvořit z EU inteligentní a udržitelnou ekonomiku podporující začlenění a vykazující vysokou úroveň zaměstnanosti, produktivity a sociální soudržnosti.

Jádrem strategie Evropa 2020 by měly být tři vzájemně se posilující priority:

- inteligentní růst: rozvíjet ekonomiku založenou na znalostech a inovacích
- udržitelný růst: podporovat konkurenceschopnější a ekologičtější ekonomiku méně náročnou na zdroje
- růst podporující začlenění: podporovat ekonomiku s vysokou zaměstnaností, jenž se bude vyznačovat sociální a územní soudržností (Evropa 2020 ..., 2010)

K dosažení co nejlepších výsledků Komise předpokládá sedm stěžejních iniciativ. Růstu podporující začlenění, napomáhají dvě iniciativy. „Program pro nové dovednosti a pracovní místa“, jehož účelem je zvýšení účasti na trhu práce a tím vyrovnání poptávky a nabídky. Druhou iniciativou je „Evropská platforma pro boj proti chudobě“. Jejím cílem je zajištění sociální a územní soudržnosti tak, aby pozitiva plynoucí z ekonomického růstu a zaměstnanosti byla sdílena. Lidem postiženým chudobou nebo sociálním vyloučením by tak bylo umožněno žít důstojně a aktivně se zapojit do společnosti (Evropa 2020 ..., 2010).

K vymezení úrovně, na které by chtěla EU v roce 2020 být, stanovila Evropská komise pět hlavních cílů - zaměstnanost, výzkum a vývoj, změna klimatu a udržitelné zdroje energie, vzdělávání a boj proti chudobě, přičemž v určitých oblastech se tyto vzájemně mezi sebou propojují. Jednotlivé cíle byly převedeny na vnitrostátní úroveň, což by podle Evropské komise mělo zaručit, že každý členský stát růstovou strategií Evropa 2020 přizpůsobí své konkrétní situaci (Evropa 2020 ..., 2010).

Chudoba ve strategii Evropa 2020 představuje koncept tří dílčích forem - nízké intenzity práce, materiální deprivace a peněžní chudoby. Právě monetární neboli peněžní chudoba je nejčastěji se vyskytujícím případem v této problematice. Její výše je vyjadřována podílem osob na celkové populaci ohrožených chudobou, po vyplacení sociálních dávek.

Evropská unie se v rámci programu Evropa 2020 zavázala snížit počet osob v ohrožení chudobou či sociálním vyloučením o 20 milionů. Trend vývoje je jak v EU 28, tak ve vybraných zemích z logického hlediska stejný jako v případě vývoje podílu osob v ohrožení na celkové populaci. Co se týče snižování stavu v absolutních číslech,

výsledky nejsou příliš pozitivní. Ze zdrojových dat, která Eurostat uvádí, lze bohužel pozorovat, že během let 2010-2012 došlo k nárůstu o 7 milionů, poté se hodnoty začaly lehce snižovat. Přesto se v roce 2014 Evropská unie pohybuje stále v kladných číslech.

Klíčovou roli v problematice chudoby a sociálního vyloučení hraje efektivnost systému v oblastech zdravotnictví, vzdělávání, zaměstnanosti či daňového systému nebo systému zdravotnictví. Pokud se nezačne předcházet zvyšování chudoby, dojde k přelévání z generace na generaci, což bude v konečném důsledku ve společnosti meziročně prohlubovat úroveň nerovností. Tato skutečnost může vést k dlouhodobé ztrátě ekonomické produktivity některých skupin ve společnosti a bránit tak udržitelnému rozvoji (Evropa 2020 ..., 2010).

3 Charakteristika a výskyt chudoby v České republice

Česká republika patří mezi státy s rozvinutým systémem sociálního zabezpečení. Každý občan ČR, ocitne-li se ve složité nebo těžké životní situaci, může žádat o sociální podporu, která je stanovena na úrovni životního minima. Toto nastavení sociální záchranné sítě by mělo předcházet riziku chudoby absolutní. Jak mimo jiné uvádí Jaroslav Barták ve Zdravotní situaci bezdomovců v ČR a jeho determinanty (2004), chudoba v ČR je charakterizována jako socio-kulturní existenční minimum, nikoliv pouze minimum existenčního přežití. Je složité pochopit jí v celé její šíři. Není totiž otázkou pouze minimálního příjmu (životního minima), ale je také otázkou nedostatku v dalších podstatných dimenzích života jako je zdraví, vzdělání, postavení na trhu práce aj.. Ty jsou následně ovlivňovány šancí na uplatnění vyplývající z podmínek naší společnosti, a mohou se blížit sociálnímu vyloučení (Barták, 2004).

Naše společnost se stala otevřenější, mimo jiné i přílivu migrantů a imigrantů, často lidem, kteří jsou znevýhodněni na trhu práce, mají nízkou úroveň vzdělanosti a jsou ohroženi dalšími riziky, jako je drogová závislost, prostituce, bezdomovectví apod. Proto se při řešení chudoby v ČR nelze spoléhat pouze na institut životního či existenčního minima, ale je nutné klást důraz na prevenci chudoby a zároveň chudobu soustavně analyzovat a mapovat, posoudit její rozměr, hloubku, ochotu a možnosti chudobu překonávat a nalézat potřebná řešení nejen formou dávek, ale i sociálních služeb (Krebs, 2010).

3.1 Chudoba a příjmová nerovnost v Československu před rokem 1989

Existence chudoby v naší socialistické minulosti byla bagatelizovaná a oficiálně vůbec neexistovala, neboť v podmínkách plné zaměstnanosti, dvou příjmů v rodině, plošně vyplácených sociálních dávek a dávek poskytovaných v případě nemoci, invalidity a stáří, bylo rozpětí příjmového rozložení domácností velmi nízké (Kotýnková, 2007). Rozdíly v životním standardu jednotlivých rodiny existovaly v závislosti na počtu výdělečných osob a osob závislých (nezaopatřených dětí), ale i rodiny s nízkými příjmy

dosahovaly přiměřeného životního standardu, protože ceny bydlení, energií a základních potravin byly dotovány (Kotýnková, 2007).

Existence chudoby byla různě obcházena, hovořilo se například o „obyvatelstvu s omezenými možnostmi spotřeby“. Chudoba se považovala za okrajový a dočasný problém, který byl důsledkem spíše měnícího se životního cyklu rodiny, příp. špatným odhadem vlastních možností, přílišnými nároky apod. (Krebs, 2010).

Mareš (1999) poukazuje na výzkumy, které v období reálného socialismu prováděl Hiršl, a ze kterých vyplývá, že zhruba polovina všech chudých žila v domácnostech dělníků. Druhou nejsilnější skupinou chudých byli starobní důchodci. Naopak nejmenší podíl chudých tvořili koncem reálného socialismu družstevní rolníci, cca 3 %.

Makro i mikroekonomie socialistické společnosti byla založena na modelu dvoupříjmové nukleární rodiny, tudíž ztráta příjmu ženy z důvodu mateřství, byla znát. Past chudoby pro mladou rodinu otvíralo často narození dalšího dítěte, kdy přibyl počet vyživovaných a zároveň klesl počet živitelů ze dvou na jednoho. (Mareš, 1999) Nejčastějším typem nízkopříjmové rodiny v české společnosti v 80. letech byla rodina, kde byl výdělečně činný pouze otec (nejčastěji dělník), matka byla v domácnosti a starala se o dvě malé děti. Podíl nízkopříjmových v tomto typu rodiny byl v roce 1988 31,6 % (Kotýnková, 2007). Nejmenší pravděpodobnost ocitnout se mezi chudými rodinami měly naopak úplné rodiny se zaměstnanou ženou a jedním dítětem (17 %). Právě tento typ rodiny se pozvolna stával novou společenskou normou (Mareš, 1999).

3.2 Chudoba v ČR po roce 1989 a její kořeny

Po roce 1989 byla chudoba oficiálně přiznána. Její vyšší výskyt je spojován s přeměnou neefektivní fungující centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní. Tato změna vyvolala již ve svém počátku velké obavy z negativních sociálních jevů. Nejistotu vyvolávaly zejména obavy z nezaměstnanosti, ze ztráty reálné hodnoty příjmů a úspor v důsledku cenové liberalizace. Liberalizace cen, která měla dopad na růst životních nákladů, konstituování trhu práce a s ním spojený vznik nezaměstnanosti, rozvíjející se

soukromé vlastnictví, privatizace a jejich vliv na příjmovou a majetkovou diferenciaci, to vše ovlivnilo sociální strukturu české společnosti (Krebs, 2010).

3.2.1 Sociální reforma a vznik záchranné sociální sítě

Scénář sociální reformy¹ byl vypracován v důsledku politických i sociálních změn již v roce 1990. Sociální reforma počítala s vytvořením záchranné sociální sítě, která bude sloužit k ochraně obyvatelstva před dopady ekonomické transformace. Záchranná sociální síť byla konstruována následovně: *„Záchranná sociální síť je systém opatření, jimž stát garantuje všem občanům minimální úroveň pomoci při závažných sociálních situacích. Reálná hodnota pomoci a záruk, které stát bude prostřednictvím této sítě poskytovat, musí reagovat na vývoj životních nákladů tak, aby nikdo nezaviněně neklesl do situace bídy, tzn., že růst životních nákladů bude touto sítí pokryt. Nejzávažnější situací je ztráta zaměstnání, a proto těžiště záchranné sociální sítě spočívá v aktivních opatřeních směřujících k vytvoření nových pracovních míst, k rekvalifikaci a zabezpečení nezaměstnaných“* (Kotýnková, 2007, s. 21).

Cílem záchranné sociální sítě byla a stále je sociální ochrana obyvatelstva před propadem do chudoby při ztrátě zaměstnání a dále pak ochrana a podpora sociálně zranitelných skupin obyvatelstva jako jsou např. senioři, rodiny s dětmi, osoby zdravotně znevýhodněné apod. (Kotýnková, 2007). Je nutné si uvědomit, že po roce 1989 došlo v české společnosti k výrazným změnám, které se chudoby dotýkaly. Došlo nejen k ekonomickým dopadům (diferenciace mezd a příjmů, ztráta jistoty zaměstnání a rostoucí životní náklady), ale i ke změně společenské, související se vznikem demokratické společnosti založené na respektu občanských práv a svobod.

Z výše uvedených důvodů byly hned v počátku 90. let 20. století vytvořeny dávkové systémy v oblasti zaměstnanosti a sociální péče. Záchranná sociální síť vytýčila následující priority (Kotýnková, 2007):

¹ Scénář ekonomické reformy a scénář sociální reformy byly společně předloženy Federálnímu shromáždění v září 1990. Scénář sociální reformy byl otištěn v Hospodářských novinách dne 4. 9. 1990.

- přispět k vytváření nových pracovních příležitostí a k urychlenému návratu pracovní síly na trh práce
- uchovat nebo zvýšit schopnost pracovní síly vstoupit na trh práce (rekvalifikace)
- poskytnout sociální zajištění lidem starým, invalidním a těm, pro které nebudou účinná předcházející dvě aktivní opatření záchranné sociální sítě

Současně byly v první polovině 90. let zahájeny práce na tvorbě nové koncepce sociálního zabezpečení, tzv. tři pilíře sociálního zabezpečení: sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc (Kotýnková, 2007).

V rámci vytvoření záchranné sociální sítě bylo počátkem 90. let přijato několik zákonů, mezi které patřily (Kotýnková, 2007):

- zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, kterým byla stanovena pravidla pro výplatu dávek v nezaměstnanosti
- zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, kterým byla stanovena pravidla pro výplatu dávek sociální péče z důvodu sociální potřebnosti
- zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, kterým byla stanovena minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy, osobních potřeb a nákladů na bydlení; tato hranice sloužila jako kritérium pro určení sociálně potřebných domácností

3.2.2. Eliminace chudoby v ČR formou výplaty sociálních dávek

Již od roku 1991 byly domácnostem, jejichž příjem nebyl dostatečný k zajištění výživy, osobních potřeb a nákladů na bydlení na společensky uznané minimální úrovni, poskytovány dávky sociální péče. Dávky začaly být poskytovány na základě zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, a poskytovaly se buď opakovaně měsíčně nebo jednorázově. Při rozhodování o jejich výši se přihlíželo k částkám životního minima, k výši příjmu žadatele a jeho majetkovým poměrům. Výše dávky zpravidla činila rozdíl mezi skutečným příjmem žadatele a částkou životního minima. Dávky sociální péče

byly vypláceny pověřenými obecními úřady² a byly financovány ze státního rozpočtu (Kotýnková, 2007).

Od 1. 1. 2007 vešel v platnost zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, do něhož byly transformovány dávky poskytované sociálně potřebným domácnostem. Nicméně dále byly na základě zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, vypláceny dávky sociální péče z důvodu nepříznivého zdravotního stavu poskytované osobám se zdravotním postižením nebo osobám starým a rovněž příspěvky při péči o osobu blízkou. Tak tomu bylo až do 31. 12. 2006. Od 1. 1. 2007 je tato oblast nově upravena zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a zákonem č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením. Systém sociální ochrany se proměnil z „pasivního“ na „aktivní“, který klade důraz na motivaci a individuální odpovědnost nezaměstnaných. Nový systém sociální ochrany má i donucovací funkci, která je založena na ztíženém přístupu k sociálním dávkám (Kotýnková, 2007).

Dávky pomoci v hmotné nouzi

Systém pomoci v hmotné nouzi je dávkový subsystém sociální pomoci, který upravuje poskytování pomoci fyzickým osobám, které se nacházejí v hmotné nouzi, za účelem zajištění jejich základních životních podmínek (Šimák in Kahoun, 2013).

Jedná se o formu pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb, za předpokladu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. Nedílnou součástí systému pomoci v hmotné nouzi je sociální práce s klienty. V rámci sociální práce některé úkoly kromě Úřadu práce České republiky vykonávají rovněž obecní úřady, které mají blíže k občanům a mohou tak v rámci sociální práce efektivněji reagovat na jejich problémy (MPSV, 2015).

² Pověřený obecní úřad je obecní úřad, který v rámci přenesené působnosti vykonává na svém území státní správu v rozsahu přiznaném obcím s pověřenými obecním úřadem.

Dávkami, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi, jsou:

- příspěvek na živobytí
- doplatek na bydlení
- mimořádná okamžitá pomoc.

Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek na živobytí vzniká osobě či rodině, pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí (MPSV, 2015).

Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností. Pro stanovení živobytí rodiny se jednotlivé částky živobytí osob sčítají. Částka živobytí se odvíjí od částek existenčního a životního minima (viz tab. č.1). Výše příspěvku na živobytí se stanovuje jako rozdíl mezi živobytím osoby či rodiny a jejich příjmem, od kterého se odečtou přiměřené náklady na bydlení. (Přiměřené náklady na bydlení jsou odůvodněné náklady na bydlení, maximálně však do výše 30 %, v Praze 35 %, příjmu osoby či rodiny).

Doplatek na bydlení

Druhou dávkou pomoci v hmotné nouzi, která řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory, je doplatek na bydlení. Dávka je poskytována vlastníku užívajícímu byt, nebo jiné osobě, která užívá byt na základě smlouvy, rozhodnutí, nebo jiného právního titulu (MPSV, 2015).

Zákon o pomoci v hmotné nouzi pamatuje i na specifické situace spojené s bydlením. V případech hodných zvláštního zřetele může orgán pomoci v hmotné nouzi doplatek na bydlení poskytnout do části bytu, po splnění hygienických podmínek a udělení souhlasu obce do ubytovacího zařízení a po splnění stavebně technických standardů kvality bydlení do jiného než obytného prostoru. Jako případ hodný zvláštního zřetele

se vždy považuje ubytování v pobytových sociálních službách (např. azylový dům, domov pro seniory, chráněné bydlení).

Podmínkou nároku na doplatek na bydlení je získání nároku na příspěvek na živobytí. Zákon umožňuje poskytnout doplatek na bydlení (s přihlédnutím k celkovým sociálním a majetkovým poměrům), i v případě, že příspěvek na živobytí nebyl přiznán z důvodu, že příjem osoby a společně posuzovaných osob přesáhl částku živobytí osoby a společně posuzovaných osob, ale nepřesáhl 1,3násobek částky živobytí osoby a společně posuzovaných osob. Výše doplatku na bydlení je stanovena tak, aby po zaplacení odůvodněných nákladů na bydlení (tj. nájmu, služeb s bydlením spojených a nákladů za dodávky energií) zůstala osobě či rodině částka živobytí (MPSV, 2015).

Mimořádná okamžitá pomoc

Je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit. Zákon stanoví šest takových situací (MPSV, 2015):

1. Nejsou splněny podmínky pro poskytnutí opakovaných dávek, ale v případě neposkytnutí pomoci osobě hrozí vážná újma na zdraví. Dávku lze poskytnout v částce, která doplní příjem osoby do výše existenčního minima (v případě nezaopatřeného dítěte do životního minima).
2. Postižení vážnou mimořádnou událostí (živelná pohroma, větrná pohroma, ekologická havárie, požár apod.). Dávku lze poskytnout až do výše 15násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do výše 51 150 Kč.
3. Nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje spojeného např. se zaplacením poplatku za vystavení duplikátů osobních dokladů nebo v případě ztráty peněžních prostředků. Dávku lze poskytnout až do výše tohoto jednorázového výdaje.
4. Nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé potřeby. Dávku lze poskytnout až do výše těchto výdajů, maximálně však v průběhu kalendářního roku do výše 10násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do částky 34 100 Kč.
5. Nedostatek prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí a na

zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí. Dávku lze poskytnout až do výše těchto výdajů, maximálně však v průběhu kalendářního roku do výše 10násobku částky životního minima jednotlivce, tj. až do částky 34 100 Kč.

6. Ohrožení sociálním vyloučením. Jde např. o situace osob vracejících se z vězení, z dětského domova a z pěstounské péče po dosažení zletilosti nebo po ukončení léčby chorobných závislostí. Dávku lze poskytnout až do výše 1000 Kč. V průběhu roku může být tato dávka poskytnuta opakovaně, součet však nesmí překročit 4násobek částky životního minima jednotlivce, tj. maximálně částku 13 640 Kč.

Tabulka č. 1 Částky životního a existenčního minima

Částky životního minima a existenčního minimum

Jednotlivec	3 410
První osoba v domácnosti	3 140
Druhá a další osoba v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem	2 830
Dítě do 6 let	1 740
Dítě od 6 do 15 let	2 140
Dítě od 15 do 26 let	2 450
Existenční minimum	2 200

Zdroj: MPSV, zpracování vlastní

3.3 Indikátory chudoby v ČR

Jak vysoká je hladina chudoby v ČR a jak dalece je tento problém pro naši zemi závažný? Odpověď na tuto otázku není jednoznačná, je závislá především na zvoleném konceptu a použitých metodách analýzy. K postižení chudoby se dle Krebse (2010) nejčastěji používají tyto charakteristiky:

- zákonná hranice chudoby, která je vymezena výší životního minima a která je jednou ze základních podmínek pro poskytnutí státních sociálních dávek chudým
- hranice chudoby vycházející z metodiky Eurostatu, která je používaná v zemích EU a je stanovena na úrovních 60 % mediánu národního ekvivalizovaného příjmu na spotřební jednotku (domácnost)
- hranice subjektivní chudoby stanovená na základě výpovědi domácnosti o výši příjmu, který je jimi podkládán za nezbytný pro zajištění minima jejich základních potřeb (Krebs, 2010)

3.3.1 Metodika zjišťování chudoby v ČR podle EUROSTATU

Eurostat je statistický úřad EU, který poskytuje statistiky a tím umožňuje srovnání zemí a regionů v EU. Tyto statistiky jsou nutné pro rozhodování a vyhodnocení výsledků na evropské úrovni. Eurostat nabízí mnoho důležitých a zajímavých údajů, které slouží různým výzkumům, spolupracuje s členskými státy a jeho cílem je zformulovat společnou metodiku výpočtu různých ukazatelů, aby bylo ukazatele možno srovnávat mezi jednotlivými zeměmi. Všechny peněžní údaje se udávají v eurech. Na webových stránkách Eurostatu lze najít statistiky veřejných financí, sociální statistiky, statistiky podnikání, firemní statistiky a další (Eurostat, 2016).

V oblasti problematiky chudoby Eurostat dbá na spolupráci s členskými zeměmi a rovněž formuje společnou metodiku výpočtu. U každého výzkumu, který je na portálu Eurostatu zveřejněný, je možnost zobrazit podrobné informace, které souvisí s výpočtem. Lze zde najít přesné časové údaje, popis dat, informace o vybraném vzorku, významnost ukazatelů a mnoho dalšího (Eurostat, 2016).

3.3.2 Výběrové šetření Životní podmínky (EU-SILC)

Výběrové šetření EU-SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions) provádí Český statistický úřad od roku 2005 pod názvem Životní podmínky. Obdobné šetření probíhá ve všech členských zemích EU a dále na Islandu, v Norsku, ve Švýcarsku a v Turecku. Díky jednotné metodice šetření máme možnost porovnat mezi sebou ekonomické a sociální podmínky domácností v jednotlivých

zemích, kde šetření probíhá. Účelem šetření je získávat reprezentativní údaje o příjmovém rozdělení jednotlivých typů domácností, údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnostech (Český statistický úřad, 2016).

Sesbíraná data slouží k výpočtu ukazatelů peněžní a materiální chudoby, intenzity ekonomické aktivity a úrovně sociálního vyloučení. Neméně důležitým cílem je získat data, která poskytnou potřebné informace jak pro směřování sociální politiky státu v oblastech jako je nezaměstnanost, sociální péče, daňový systém apod., tak i pro hodnocení dopadu přijatých opatření.

Obsah zjišťování

Šetření se provádí formou osobního rozhovoru respondenta s tazatelem, který zjištěné údaje zaznamenává do připravených dotazníků. Zjišťování údajů v terénu se uskutečňuje dvojí formou. Část domácností je šetřena prostřednictvím papírových dotazníků a část je dotazována s využitím výpočetní techniky (notebooků, netbooků, tabletů apod.), kdy jsou údaje zaznamenávány do elektronického dotazníku. Dotazování má tři stálé části (Český statistický úřad, 2016):

- ***za byt*** – obsahuje seznam obvykle bydlících osob v daném bytě a přehled jejich základních demografických charakteristik jako např. měsíc a rok narození, pohlaví, rodinný stav, rodinné vazby, rok sňatku či nejvyšší dokončené vzdělání;
- ***za hospodařící domácnost*** – je zaměřen na bydlení, na jeho úroveň, náklady na bydlení, vybavenost domácnosti vybranými předměty dlouhodobého užívání a dále také na finanční situaci domácnosti (splátky a spotřebitelské úvěry a subjektivní hodnocení jejich dopadu na finanční situaci domácnosti, finanční dostupnost určitých výrobků a služeb, problémy s úhradou některých plateb, dávky státní sociální podpory a sociální péče, příjmy z pronájmu) a v neposlední řadě také na zajištění péče o děti do 12 let;
- ***za osobu starší 16 let*** – zachycuje pracovní aktivitu respondenta, příjmy z pracovní činnosti či hodnocení zdravotního stavu;

a dále z jedné části, která se každý rok mění – tzv. modulu, který se většinou tematicky rozšiřuje na některou z oblastí, na které je šetření zaměřeno (Český statistický úřad, 2016).

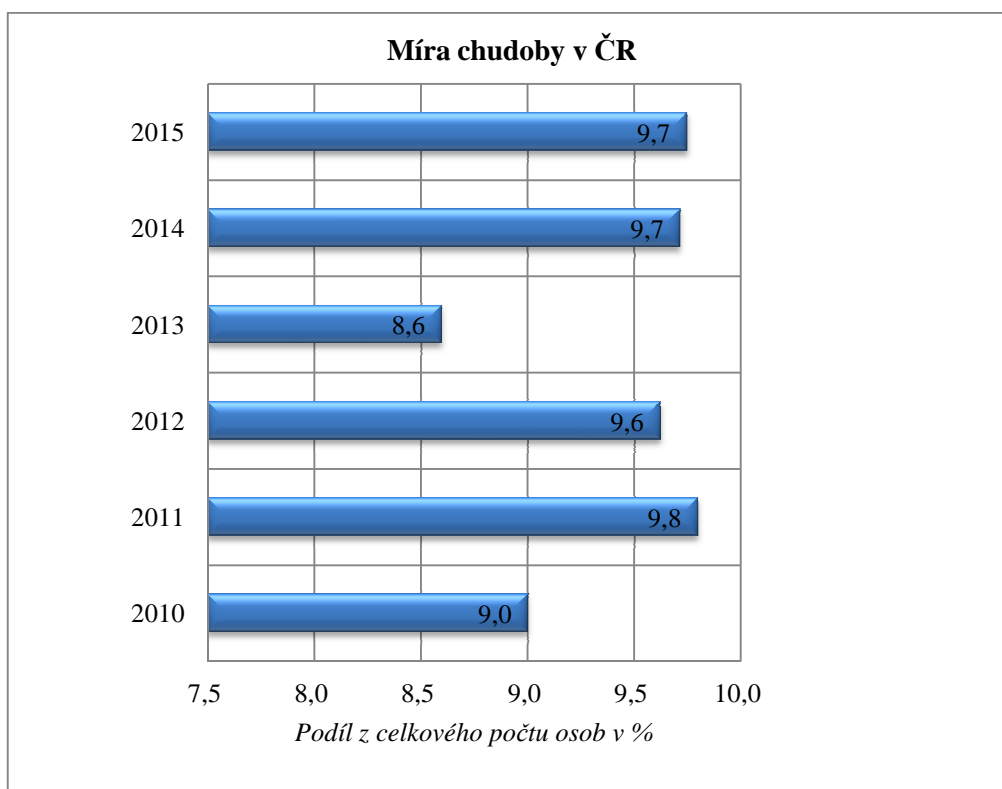
Účast domácností ve výběrových šetřeních je dobrovolná, neexistuje zpravodajská povinnost vyplývající ze zákona, jako např. u sčítání lidu. Jako hlavní důvody odmítnutí šetření uvádějí domácnosti výhrady k zasahování do soukromí, obavy z případného zneužití sdělených informací, obavy vpustit cizí osoby do bytu apod. Některé domácnosti ze zásady odmítají sdělit o sobě jakékoliv informace (Český statistický úřad, 2016).

Hlavním cílem šetření *Životní podmínky* je získávat dlouhodobě srovnatelná data týkající se sociální a ekonomické situace domácností v jednotlivých zemích, kde šetření probíhá. Komplexní vyhodnocení sociální situace českých domácností, posouzení míry jejich ohrožení chudobou a konečně i porovnání získaných výsledků s výsledky ostatních evropských států by nebylo možné bez údajů o příjmech (Český statistický úřad, 2016).

Zpracované podrobné údaje ze šetření *Životní podmínky* jsou obsaženy v publikacích ČSÚ. Publikace nazvaná *Příjmy a životní podmínky domácností*, která vychází každoročně, obsahuje metodické vysvětlivky a tabulky o domácnostech i osobách, členěné podle sociálních skupin, výše příjmů, počtu dětí a pracujících členů, pracovní aktivity, krajů a dalších ukazatelů. Jednotlivé části publikace jsou dostupné také v elektronické podobě na webových stránkách ČSÚ.

Letošní publikace přináší výsledky jedenáctého ročníku výběrového šetření *Životní podmínky* zaměřeného na sociální a ekonomické podmínky českých domácností, které proběhlo na jaře 2015 a mapovalo situaci v roce 2014 a v době dotazování. Hlavní výsledky se týkají příjmů – jejich výše a složení. Mezi další tradiční výstupy dostupné v této publikaci patří podíl osob ohrožených příjmovou chudobou či žijících v určitém materiálním nedostatku (Český statistický úřad, 2016a).

Míra ohrožení příjmovou chudobou, která se počítá jako podíl osob žijících v domácnostech, jejichž příjem je nižší než stanovená hranice ohrožení příjmovou chudobou, dosáhla v roce 2015 úrovně 9,7 % (obr. č. 1).

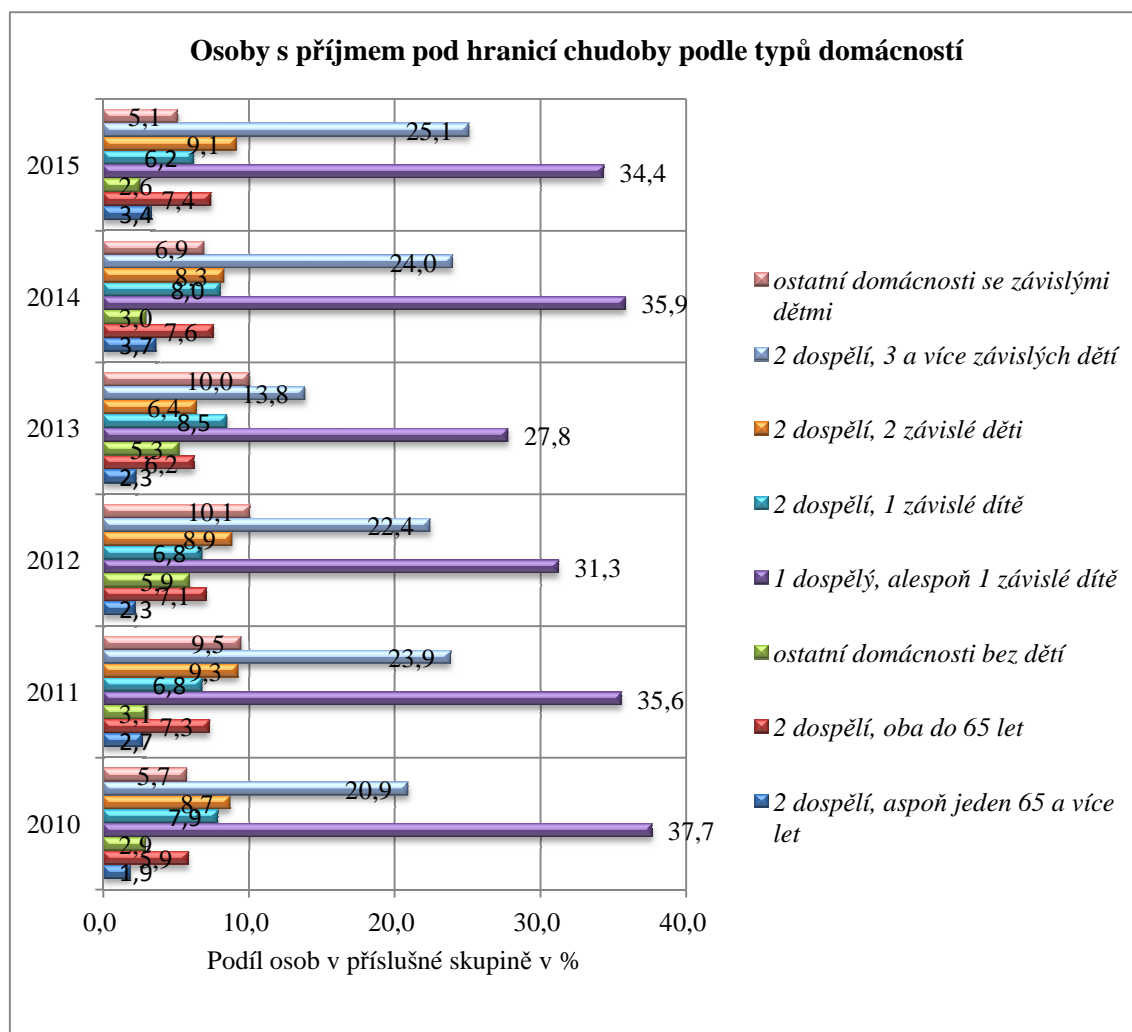
Obrázek č. 1 Míra chudoby v ČR

Zdroj: ČSÚ, zpracování vlastní

Hranice ohrožení příjmovou chudobou je určena jako 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu domácnosti a zohledňuje velikost a složení domácnosti. Aby domácnost jednotlivce v roce 2015 nespadla pod hranici ohrožení příjmovou chudobou, musel být její čistý měsíční příjem vyšší než 10 220 Kč, domácnost dvou dospělých musela mít příjmy vyšší než 15 330 Kč/měsíc, rodič s dítětem do 13 let musel mít více než 13 286 Kč měsíčně a partnerský pár se dvěma dětmi do 13 let 21 461 Kč (Český statistický úřad, 2016a).

Počet osob žijících v domácnostech s příjmy pod hranicí ohrožení příjmovou chudobou se dlouhodobě pohybuje na úrovni 9 % až 10 % a ani rok 2015 tak nevybočuje z tohoto

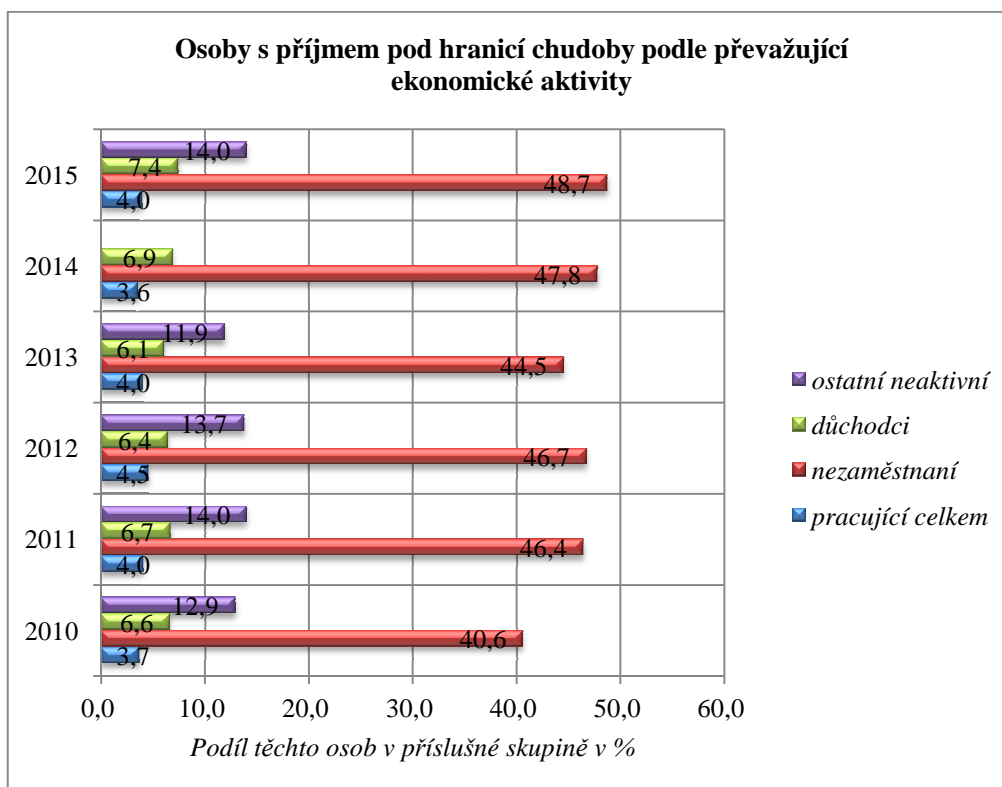
intervalu. Z dlouhodobého hlediska jsou nejvíce ohroženými skupinami nezaměstnaní, neúplné rodiny s dětmi a rodiny se třemi a více dětmi. Osob z neúplných rodin s dětmi byla příjmovou chudobou ohrožena více než třetina (34,4 %) a osob z rodin se třemi a více dětmi čtvrtina (25,1 %) (obr. č. 2).

Obrázek č. 2 Ohrožení chudobou podle typu domácností

Zdroj: ČSÚ, zpracování vlastní

Podíl osob, jejichž převažující ekonomickou aktivitou v průběhu roku 2014 byla nezaměstnanost, a které byly ohrožené příjmovou chudobou, dosáhl v roce 2015 téměř poloviny (48,7 %). Tato skutečnost jednoznačně demonstruje, že nezaměstnanost je jedním z nejvíce rizikových faktorů vzniku chudoby (obr. č. 3).

Obrázek č. 3 Ohrožení chudobou podle převažující ekonomické aktivity

Zdroj: ČSÚ, zpracování vlastní

Celková míra materiální deprivace vyjadřující podíl osob, jejichž domácnosti si z finančních důvodů nemohly dovolit některé věci, služby či požitky, se ve srovnání s předcházejícím rokem snížila. Jak dokládá níže uvedená tab. č. 2 podíl osob žijících v domácnostech, které postrádaly nejméně 3 položky z 9 sledovaných, se oproti předchozímu roku snížil z 16,4 % na 13,4 %. Podíl těch, jejichž domácnostem chyběly 4 a více položek, činil 5,6 %, tedy o 1,1 p. b. méně než v roce 2014. Podobně jako u míry ohrožení příjmovou chudobou patří mezi nejvíce deprivované nezaměstnaní (24,4 %), osoby z neúplných rodin s dětmi (16,2 %) a osoby z rodin se třemi a více dětmi (9,1 %).

Tabulka č. 2 Míra materiální deprivace v letech 2014 – 2015

		3 a více položek		4 a více položek	
		2014	2015	2014	2015
		Celkem	Celkem	Celkem	Celkem
Počet osob materiálně deprivovaných (v tis.)		1 694,6	1 382,2	693,8	576,8
Míra materiální deprivace (podíl z celkového počtu osob v %)		16,4	13,4	6,7	5,6
Intenzita deprivace (prům. počet chybějících položek)		3,6	3,6	4,5	4,5
Osoby materiálně deprivované podle vybraných charakteristik (podíl těchto osob v příslušné skupině v %)					
Pohlaví	Muži	14,9	12,3	6,2	5,0
	Ženy	17,9	14,5	7,2	6,2
Věk	do 18 let	19,7	16,7	9,7	7,2
	18-64	15,7	12,5	6,3	5,4
	z toho: 18-24	19,9	14,5	6,8	6,5
	25-49	15,5	12,2	6,5	5,2
	50-64	14,5	12,5	5,9	5,3
	65 a více	15,8	13,1	5,1	4,5
Převažující ekonomická aktivita (osoby ve věku 18+)					
Pracující celkem		11,1	8,4	3,5	3,0
Nezaměstnaní		47,8	44,1	24,7	24,4
Důchodci		15,1	13,1	5,0	4,8
Ostatní neaktivní		21,0	16,2	9,7	7,3
Typ domácnosti					
Domácnosti bez dětí celkem		15,2	12,6	5,6	5,2
Jednotlivci celkem		23,5	21,5	9,7	10,6
z toho: muži		17,4	18,1	8,7	10,1
ženy		27,7	23,7	10,5	11,0
jednotlivci do 65 let		24,1	23,4	11,9	14,1
jednotlivci 65 a více let		22,8	19,5	7,6	7,0
2 dospělí, aspoň jeden 65 a více let		12,7	11,2	4,1	3,7
2 dospělí, oba do 65 let		11,6	8,7	5,0	4,0
ostatní domácnosti bez dětí		13,6	10,0	3,9	3,1
Domácnosti se závislými dětmi celkem		17,7	14,2	7,8	5,9
1 dospělý, alespoň 1 závislé dítě		39,6	35,9	23,9	16,2
2 dospělí, 1 závislé dítě		14,9	12,1	5,6	3,7
2 dospělí, 2 závislé děti		10,2	9,5	4,0	3,8
2 dospělí, 3 a více závislých dětí		26,2	21,1	14,3	9,1
ostatní domácnosti se závislými dětmi		21,2	12,7	7,2	6,8

Zdroj: ČSÚ, zpracování vlastní

3.4 Rizika růstu chudoby v ČR

Přestože výskyt chudoby v ČR není nijak dramatický, sociální politika musí soustavně usilovat o minimalizaci chudoby. Průzkumy naznačují, že mezi těmi, co v v chudobě pobírají státní dávky, jsou nejčastěji nezaměstnaní, nekvalifikovaní a mladí lidé, dále osamělé ženy s dětmi a v menší míře staří osamělí senioři. Uvedená fakta zdůrazňují současně také orientaci v řešení chudoby. Prioritou musí být zcela jistě prevence chudoby. Je nutné podpořit vzdělanost a adaptabilitu pracovní síly a tím minimalizovat nezaměstnanost a následně i chudobu. Ze strany státu je proto nutná, a to i cestou redistribuce veřejných zdrojů, právě tato preventivní eliminace chudoby. Zároveň je nutné přijmout i následná opatření, tj. dávky ke zmírnění chudoby, zejména konkrétní cílenou podporou. Stěžejní prioritou se musí stát začleňování lidí na trhu práce, nikoliv odškodňování chudých poskytováním dávek a podpory v chudobě (Krebs, 2010).

V současné situaci existují ohniska určitých problémů, které mohou chudobu v ČR v budoucnu zhoršovat. Jedná se především o riziko růstu nezaměstnanosti, zvláště nezaměstnanosti dlouhodobé. Prioritou se tedy musí stát začleňování lidí na trhu práce. V tom musí rozhodující roli sehrát vzdělávací systém, neboť trh práce se stále zřetelněji orientuje na nabídku pracovních míst vyžadujících vysokou kvalifikaci (Krebs, 2010). Dalším rizikem růstu chudoby může být schopnost hospodaření domácnosti se svým dostupným disponibilní příjmem, neboť domácnosti ve vyspělých zemích jsou zvyklé žít v blahobytu a prakticky v přebytku všech dostupných statků a služeb. Bankovní, ale zejména nebankovní instituce nás dnes a denně přesvědčují o dostupnosti půjček, díky nimž si může člověk pořídit na první pohled cokoliv, aniž by to zatížilo jeho rozpočet. Takovým „lákavým nabídkám“ pak často podléhají lidé s nižším vzděláním a nízkou finanční gramotností, kteří se velice rychle mohou ocitnout v situaci, kdy nemají své závazky z čeho splácet. Každá taková finanční půjčka nakonec snižuje objem finančních prostředků, které jedinci, resp. domácnosti zůstanou z disponibilního příjmu k dispozici na pokrytí všech ostatních potřeb. V neposlední řadě je to faktor, který je spojen s omezenou dostupností méně nákladného bydlení, zejména pro nově zakládané mladé rodiny, a který je také jednou z hlavních příčin rostoucí zadluženosti občanů (Krebs, 2010).

Chudobu nelze chápat jako stav umožňující a opravňující žít ze státních dávek, který je jakousi obdobou pracovního poměru. Vyrovnávací opatření zaměřená na minimalizaci chudoby musí být koncipována tak, aby vyrovnávala především omezené šance chudých a nikoli je jen finančně kompenzovala formou dávek (Krebs, 2010).

4 Právo na jídlo

Všichni lidé mají nárok na plné zachování lidských práv v oblasti jídla a výživy. Toto právo jim zaručuje informovanou účast na rozhodovacím procesu a tvorbě veřejných politik směřujících ekonomicky, politicky, sociálně a ekologicky k udržitelné přiměřené nabídce nutričně hodnotných potravin v rámci potravinové a lidské suverenity (Právo na potraviny, 2016).

Právo na potraviny chrání práva všech lidí, aby mohli žít důstojně, netrpěli hladem, podvýživou či nedostatkem potravin obecně. Právo na potraviny ale nesmí být chápáno jako charita, neboť usiluje o to, aby všichni lidé měli dostatečné kapacity k zajištění odpovídajícího množství potravin (Právo na potraviny, 2016a).

S konceptem práva na potraviny se pracuje zhruba od 50. let 20. století, přesto přesné vymezení práva na potraviny nabízí až dokument Výboru pro ekonomické, sociální a kulturní práva (CESCR) z roku 1999, který uvádí, že *„Právo na dostačující potraviny je realizováno v situaci, kdy každý muž, žena a dítě, sami nebo v komunitě s ostatními, mají za každých okolností fyzický a ekonomický přístup k adekvátnímu množství jídla či prostředkům k jeho obstarání. Právo na dostačující potraviny by nemělo být interpretováno v úzkém slova smyslu jako minimální množství kalorií, proteinů a dalších specifických živin.“* Podle této definice by měli mít všichni lidé právo na potraviny, které jsou fyzicky i ekonomicky dostupné v dostatečném množství a jsou nutričně i kulturně adekvátní (Právo na potraviny, 2016a)

Třemi základními složkami práva na potraviny jsou:

- Dostupnost – vztahuje se k dostatečnému množství potravin produkovaného pro současné i budoucí generace, proto pracuje s pojmy jako je udržitelnost, dlouhodobá dostupnost a ochrana životního prostředí.
- Přiměřenost – odkazuje na stravovací potřeby jednotlivce, které musí být naplněny z hlediska kvantity, ale také z hlediska nutriční kvality dostupného množství potravin. Taktéž zahrnuje důležitost brát v úvahu nejen nutriční hodnoty spojené s potravinami, ale zejména kulturní rozměr a obavy spotřebitelů.

- Přístupnost – znamená, že finanční náklady (ekonomický rozměr) vynaložené na pořízení potravin pro adekvátní stravování neohrozí realizaci dalších základních potřeb (např. bydlení, zdraví a vzdělání). Fyzická dostupnost znamená, že každá lidská bytost, včetně fyzicky nejvíce zranitelných osob (kojenci, malé děti, starší osoby, tělesně postižení, nevléčitelně nemocní a osoby s přetrvávajícími zdravotními problémy, včetně mentálně nemocných), by měla mít zajištěn přístup k adekvátní stravě (Právo na potraviny, 2016a).

4.1 Definice a obsah lidských práv

Právo na potraviny, resp. nárok lidí na plné zachování lidských práv v oblasti jídla a výživy, můžeme chápat jako jedno z lidských práv. Slovní spojení „lidská práva“ máme častěji spojená s pojmy jako je „svoboda“, „lidská důstojnost“ či „právo na život“, nicméně definic lidských práv existuje mnoho. Z hlediska právní teorie jsou lidská práva subjektivními právy veřejné povahy, svědčícími vždy určitému subjektu, konkrétně živé lidské bytosti od jejího narození až do smrti. Lidská práva lze tedy chápat jako nároky lidí vůči státu a oprávnění jednotlivců požadovat od státu určité chování. Toto chování státu spočívá jednak v respektu, tedy v nezasahování do práv člověka (tzv. pasivní prvek), jednak v jejich ochraně (tzv. aktivní prvek), hrozí-li jejich porušení nebo již toto porušení nastalo (Šimák in Kahoun et al., 2013).

Základní myšlenkou lidských práv je rovnost všech lidí v jejich důstojnosti – pro její dosažení člověk potřebuje svobodu, neoddělitelně svázanou s odpovědností tak, aby uplatňováním práv a svobod jednoho člověka nebyla dotčena či omezena svoboda a práva druhých osob (Šimák in Kahoun et al., 2013).

Lidská práva se liší nejen dobou jejich vzniku, ale rovněž zakotvením v právních dokumentech a v neposlední řadě také intenzitou jejich ochrany, která je jim poskytována. Nejinak je tomu i u práva na potraviny.

Pojetí práva na potraviny vychází z problematiky lidských práv obecně, jejichž vlastnosti pramení ze Všeobecné deklarace lidských práv (1948):

- vrozená – člověk má lidská práva, protože je člověkem,
- nezcizitelná – člověk bude mít lidská práva, i když budou potlačována, porušována či nerespektována,
- univerzální – lidská práva náleží všem, bez ohledu na rasu, pohlaví, náboženství, politické vyznání, národnost, příslušnost k určité sociální skupině a
- nedělitelná – lidská práva není možno dělit, protože jsou vzájemně propojená (Právo na potraviny, 2016).

4.2 Generace lidských práv

V současné době hovoříme o třech generacích lidských práv. V první řadě se jedná o tzv. negativní práva, která tvoří první generaci lidských práv. Tato lidská práva vyjadřují to, co společnost člověku dělat nemá a jsou právy skutečně univerzálními, která by neměla záviset na ekonomických či kulturních podmínkách. K první generaci náleží zejména práva označovaná v různých právních dokumentech jako práva občanská, která mají vztah přímo k lidské bytosti jako takové a bez jejichž zachování bychom nemohli jako lidé vůbec existovat, a dále tzv. práva politická, která zaručují jedinci účast na veřejném životě (Šimák in Kahoun et al., 2013).

Druhá generace lidských práv zahrnuje tzv. práva pozitivní. Cílem jejich úpravy je ochránit sociální spravedlnost od zvěle a umožnit jedinci účast na sociálních, hospodářských a kulturních aspektech života. Náleží sem práva označovaná v právních dokumentech souhrnně jako práva hospodářská, sociální a kulturní. Zakotvení těchto práv v mezinárodních dokumentech je však svým způsobem problematické. Šimák (in Kahoun et al., 2013) uvádí, že existují názory, že tato práva do komplexu lidských práv nepatří, neboť jsou nejen obtížně vymahatelná, ale i obtížně kvalifikovatelná co do obsahu. Sociální práva nemohou být univerzální, což je dáno především jejich ekonomickou podmíněností, neboť jejich naplnění je velmi silně závislé na ekonomické úrovni toho kterého státu (Šimák in Kahoun et al., 2013).

Třetí generaci lidských práv označujeme jako práva kolektivní. Šimák (in Kahoun et al., 2013) uvádí, že tato práva mají zajistit, aby vládl takový společenský mezinárodní řád,

ve kterém by základní lidská práva a svobody byly plně uskutečněny. Cílem a obsahem třetí generace lidských práv je dojít k určitým společenským dohodám na celosvětové úrovni, týkajících se společné ekonomické prosperity, společného míru a dalšího ekologického vývoje (Šimák in Kahoun et al., 2013).

4.3 Právo na potraviny a mezinárodní prameny

Právo na potraviny řadíme mezi hospodářská, sociální a kulturní práva, tedy do lidských práv druhé generace, a to zejména s ohledem na jejich systematické zařazení v dokumentech mezinárodního práva. Základním elementem práva na potraviny je snaha o odstranění hladu a zajištění potravinové bezpečnosti.

4.3.1 Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv je asi nejznámější lidsko-právní dokument na světě. Všeobecná deklarace lidských práva byla slavnostně přijata Valným shromážděním OSN v roce 1948. Jedná se o právně nezávazný dokument, který ale stále slouží jako výchozí bod pro všechny mezinárodní lidsko-právní úmluvy (UNIC Praha, 2016).

Poprvé bylo právo na potraviny na mezinárodní úrovni definováno již v roce 1948, konkrétně ve 25. článku Všeobecné deklarace lidských práv (dále jen Deklarace), který ve výše uvedeném ustanovení uvádí, že „*Každý má právo na takovou životní úroveň, která zajistí jeho zdraví a blaho i zdraví jeho rodiny, včetně potravy, ošacení, bydlení, lékařské péče ...*“ (UNIC Praha, 2016). Ačkoliv právo na potraviny není ve shora zmiňovaném článku Deklarace výslovně zmíněno, není žádného sporu o tom, že je součástí práva na životní úroveň. Tento závěr vychází i z dikce dalších mezinárodních dokumentů.

4.3.2 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech

Lidská práva druhé generace jsou podrobněji upravena v Mezinárodním paktu o hospodářských sociálních a kulturních právech z roku 1966. Mezinárodní pakt o

hospodářských sociálních a kulturních právech³ (dále jen Pakt) byl přijat Valným shromážděním OSN dne 16. prosince 1966 v New Yorku jako součást mezinárodní úmluvy o lidských právech. Tento dokument vstoupil v platnost v lednu roku 1976 (Krejčí, 2011).

Smluvní strany, které tento pakt přijaly, se zavázaly usilovat o dodržování a rozvoj práv, které se v tomto paktu nacházejí. Dále smluvní strany přijaly odpovědnost za zlepšení životních podmínek pro lidi, které na jejich území žijí (Klíma et al., 2011).

Právo na „adekvátní stravu“ bylo potvrzeno v Paktu článkem 11, který podrobně rozvíjí základní právo na potraviny a stanovuje, že *„Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt a na neustálé zlepšování životních podmínek. Smluvní státy podniknou odpovídající kroky k zajištění tohoto práva, uznávajíce přitom zásadní důležitost mezinárodní spolupráce založené na svobodném souhlasu.“*

Právní úprava článku 11 jde ještě dále a v druhém odstavci rozvádí obecné právo na potraviny následujícím způsobem (Vláda ČR, 2006):

„Státy, které jsou smluvní stranou paktu, uznávají základní právo každého na osvobození od hladu, učiní jak jednotlivě, tak prostřednictvím mezinárodní spolupráce, opatření, včetně zvláštních programů, které jsou potřebné:

- a) *ke zlepšení způsobů výroby, uchovávání a distribuce potravin plným využitím technického a vědeckého poznání, šířením znalostí o zásadách výživy a rozvíjením nebo reformováním zemědělských systémů takovým způsobem, aby se dosáhlo co nejúčinnějšího rozvoje a využití přírodních zdrojů;*
- b) *k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin v poměru k potřebě, a to s přihlédnutím k problémům jak zemí dovážejících potraviny, tak těch, které potraviny vyvážejí.“*

³ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

Z tohoto článku Paktu můžeme tedy jednoznačně vyvodit, že právo na potraviny nezahrnuje pouze právo člověka, ale také tomu odpovídající povinnosti státu zajistit potraviny, zlepšovat jejich produkci a informovanost spotřebitelů.

4.3.3 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen

Další mezinárodní smlouvou zabývající se problematikou práva na potraviny je Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW). CEDAW byla přijata Valným shromážděním OSN v roce 1979, definuje, co všechno představuje diskriminace žen a rovněž navrhuje postupy jak tuto diskriminaci na úrovni jednotlivých států odstranit (Vláda ČR, 2006a).

Signatáři CEDAW se ve 12. článku zavazují takto:

1. *„Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou veškerá příslušná opatření k odstranění diskriminace žen v oblasti péče o zdraví, a to s cílem zajistit na základě rovnoprávnosti mužů a žen rovný přístup ke zdravotnickým službám včetně těch, jež se vztahují na plánování rodiny.*
2. *Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí ženám příslušné služby související s těhotenstvím, šestinedělním a poporodním obdobím, přičemž dle potřeby budou tyto bezplatné, a rovněž ženám zajistí odpovídající výživu během těhotenství a kojení.“* (Vláda ČR, 2006a).

4.3.4 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte (CRC)⁴ je mezinárodní konvence stanovující občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Do současné doby jí ratifikovalo 193 států, kromě Spojených států amerických a Somálska (Vláda ČR, 2008).

K Úmluvě byly přijaty tři opční protokoly - Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů, Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o

⁴ Convention on the Rights of the Child

prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii a Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte zavádějící postup předkládání oznámení. Česká republika dosud ratifikovala první dva opční protokoly (Vláda ČR, 2008).

CRC je dalším z mezinárodních konvencí, které zmiňují problematiku práva na potraviny. Státy, které úmluvu ratifikovaly se ve článku 24. a 27. zavazují k uznání práv na dosažení nejvyšších možných standardů zdravotní péče a adekvátních životních podmínek. Do obou těchto článků jsou zahrnuty potraviny a výživa takto:

„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, sledují plné uskutečňování tohoto práva a zejména činí potřebná opatření:

- c) k potírání nemocí a podvýživy též v rámci základní lékařské péče, mimo jiné také využíváním snadno dostupné technologie a poskytováním dostatečně výživné stravy a čisté pitné vody, přičemž se bere ohled na nebezpečí a rizika znečištění životního prostředí.“ (Vláda ČR, 2008, článek 24).*

„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, v souladu s podmínkami daného státu a v rámci svých možností činí potřebná opatření pro poskytování pomoci rodičům a jiným osobám, které se o dítě starají, k uskutečňování tohoto práva a v případě potřeby poskytují materiální pomoc a podpůrné programy, zejména v oblasti zabezpečení potravin, šatstva a bydlení.“ (Vláda ČR, 2008, článek 27).

4.3.5 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením⁵ byla přijata Valným shromážděním OSN dne 13. prosince 2006 a v platnost vstoupila dne 3. května 2008. Tato úmluva nezavádí žádná nová specifická práva, je založena na principu rovnoprávnosti, a zaručuje tak osobám se zdravotním postižením plné uplatnění všech lidských práv včetně jejich aktivního zapojení do života společnosti (Vláda ČR, 2010).

⁵ Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Tato mezinárodní konvence OSN zmiňuje problematiku práva na potraviny v článku 25 (Zdraví) a dále pak v článku 27 (Přiměřená životní úroveň a sociální ochrana) následovně:

1. *„Státy, zamezují diskriminačnímu odepření poskytnutí zdravotní péče a služeb nebo potravy a tekutin na základě zdravotního postižení.“* (Vláda ČR, 2010, článek 25)

„Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají právo osob se zdravotním postižením na přiměřenou životní úroveň pro ně a jejich rodiny, zahrnující v to dostatečnou výživu, ošacení a bydlení, a na neustálé zlepšování životních podmínek, a podniknou odpovídající kroky, aby zabezpečily a podpořily realizaci tohoto práva bez diskriminace na základě zdravotního postižení.“ (Vláda ČR, 2010, článek 27)

I přesto, že právo na potraviny bylo definováno v několika významných dokumentech mezinárodního práva, větší pozornosti se mu dostalo až na přelomu 20. a 21. století, kdy byla na tzv. Summitu tisíciletí OSN v roce 2000 přijata Deklarace tisíciletí, jejíž podstatou byla formulace Rozvojových cílů tisíciletí⁶ (MDGs). Jedná se program, který se zavázaly plnit všechny tehdejší členské státy OSN, jehož cílem bylo odstranění největších problémů rozvojového světa definovaných v osmi základních cílech. Prvním z cílů tohoto programu bylo „Vymítit extrémní chudobu a hlad“ (UNIC Praha, 2016a).

⁶ Millennium Development Goals

5 Potravinová pomoc

Potravinová pomoc není jasně vymezený termín, doposud nevznikla žádná mezinárodně uznaná a používaná definice. Mousseau (2005) charakterizuje potravinou pomocí jako soubor nástrojů a intervencí a v obecné rovině vnímá potravinovou pomoc jako poskytování potravin v době nedostatku, v Asii a Africe. Barrett a Maxwell (2005) hovoří o vágní a nejasné definici potravinové pomoci, která bývá nejčastěji vnímána jako poskytování potravin jednotlivcům a domácnostem. Podle této široké definice by ale byli nejčastějšími příjemci potravinové pomoci američtí občané, a to díky programům školního stravování, programům na podporu chudých rodin, stravenek a jiných poukázek na nákup potravin. Důležitým bodem definice potravinové pomoci je tedy podle Barreta a Maxwella (2005) identifikace příjemců potravinové pomoci. Barrett a Maxwell (2005) tedy do potravinové pomoci nezahrnují programy na národní úrovni, které jsou založené na domácích zdrojích.

Potravinová pomoc by ale měla být chápána i širším kontextu. V Berlíně v roce 2003 byla na setkání odborníků předložena jiná definice potravinové pomoci, podle které je potřeba potravinovou pomoc vnímat jako „*souhrn veškerých intervencí vedoucích k zajištění potravinové bezpečnosti v krátkodobém i dlouhodobém horizontu, měla by zahrnovat potraviny i nepotravinové zdroje financované prostřednictvím mezinárodních, národních, veřejných a soukromých zdrojů*“ (Von Braun in Lowder, Raney, 2005, s. 1).

5.1 Historie potravinové pomoci

Počátky moderní potravinové pomoci směřují do období počátku 20. století, konkrétně do roku 1921, kdy tehdejší Sovětský svaz zažíval období velkého hladomoru. Spojené státy americké tehdy na východ distribuovaly potraviny, jednak jako formu pomoci, jednak jako projev štědrosti a vyspělosti kapitalismu.

V roce 1945 byla v kanadském Quebecu založena Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství (FAO) jako neutrální partner pro rozvinuté a rozvojové země.

Hlavním cílem této organizace bylo a je pomoci rozvojovým zemím s rozvojem potravinářství, zemědělství, lesnictví a rybnářství. Od samého počátku se FAO soustřeďuje zejména na oblasti venkova, ve kterých žije až 70 % chudých a hladovějících lidí (MZČR, 2015).

V roce 1948 byl zahájen Plán evropské obnovy, tzv. Marshallův plán a jeho realizací byla pověřena nově vzniklá Organizace pro evropskou ekonomickou spolupráci (OEEC), která se následně v roce 1961 přetransformovala na Organizaci pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). V rámci této organizace byl vytvořen Poradní podvýbor pro nakládání s přebytky (CSSD). Tento podvýbor zajišťuje poskytování potravin pro rozvoj chudých zemí, ale zároveň se snaží omezit politiky některých dárcovských zemí, které se prostřednictvím potravinové pomoci zbavují vlastních přebytků (Mosseau, 2005).

Světový potravinový program (WFP) vznikl jako organizace v rámci OSN v roce 1961 a představuje přímý nástroj politiky potravinové pomoci. První projekty WFP se objevily v roce 1963 a jejich hlavním cílem bylo prostřednictvím potravinové pomoci obnovit a podpořit sociální a ekonomický rozvoj, poskytovat potraviny a potřebné logistické zázemí v případě nouze a zajistit potravinovou bezpečnost⁷. Dnes je tato organizace největší humanitární organizací na světě a funguje ve více než 78 zemích světa. Hlavním cílem organizace je zajistit hladovějícím takové množství potravin, aby mohli žít plnohodnotným životem. WFP klade především důraz na rozvojové projekty se specifickými cíly a cílovými skupinami a snaží se vyhnout velké necílené potravinové pomoci, která je typická pro mezivládní pomoc (Shaw, 2001).

První model potravinové pomoci byl postaven na základech vybudovaných v padesátých a šedesátých letech minulého století, kdy většina potravin byla distribuována jako dary jedné vlády vládě druhé. Vlády zemí příjemců pak většinou potraviny prodaly na místních trzích a peníze z prodeje použily na programy pomoci

⁷ V roce 1962 byl Irán zasažen zemětřesením, Thajsko hurikánem a Alžírsko se potýkalo s vlnou uprchlíků v důsledku bojů za nezávislost Alžírsko na Francii.

chudým (Barrett and Maxwell, 2005). V sedmdesátých letech se přístup měnil, rostl podíl pomoci distribuované nevládními nebo mezinárodními organizacemi. Úplně nové pojetí potravinové pomoci přišlo po ukončení studené války, kdy se změnila geopolitická situace a rozvojová spolupráce již nefungovala na politickém principu. Změnil se i charakter potravinové pomoci, pomoc je více tažná poptávkou, funguje na bázi finančního plnění a reaguje na lidské potřeby (OECD, 2006).

Význam potravinové a humanitární pomoci roste i v dnešní moderní době, stejně jako počet lidí v nouzi a objem potřebných potravin.

5.2. Funkce a druhy potravinové pomoci

Funkce potravinové pomoci vyplývají z historických zkušeností dárců a WFP (2016) je definovala takto:

- zlepšení výživy
- příjem pro pracující (někteří dostávají za práci zapláceno „v potravinách“)
- podnět k zapojení se do zemědělských aktivit na vlastní půdě a ve vlastní komunitě
- pomoc zemědělcům v procesu transformace jejich tradičního zemědělského systému
- rozpočtová podpora pro vlády zemí příjemců
- podpora změny politiky dárcovskou zemí

Kategorizace potravinové pomoci je podle WFP jednoduchým a účinným prostředkem k pochopení fungování celého relativně složitého procesu potravinové pomoci. Za základní kategorizaci se považuje dělení potravinové pomoci na programovou, projektovou a mimořádnou (později nazvanou jako humanitární).

5.2.1 Programová potravinová pomoc

Programová potravinová pomoc funguje na mezivládní bázi, kdy vláda dárcovské země, tzv. donora, poskytuje komodity přímo vládě země příjemce. Potravinová pomoc

většinou není poskytována zadarmo, ale je za velmi nízkou cenu prodávána zemi příjemce, která následně potraviny prodá na vlastním trhu. Takto získané finanční prostředky poté fungují jako zdroj financování pro rozvojové intervence nebo pro změny v makroekonomické či zemědělské politice. Příkladem této pomoci jsou např. projekty pro zdraví matek a dětí nebo investice do venkovské infrastruktury (Barrett and Maxwell, 2005).

5.2.2 Projektová potravinová pomoc

Projektová potravinová pomoc je nejčastěji poskytována v rámci rozvojových projektů jako podpora specifických aktivit spojených se zemědělským rozvojem, ekonomickým rozvojem, podvýživou a potravinovou bezpečností. Je poskytována na bázi grantů a směřována skrze Světový potravinový program (WFP) a mezinárodní nevládní organizace. Hlavním účelem projektové potravinové pomoci je podpora prevence a zmírnění důsledků humanitárních katastrof. Projekty jsou většinou zaměřeny na zásoby potravin, výživu dětí ve školách či výživu matek s dětmi. Nejznámějším programem WFP je „Jídlo za práci“ (*Food for Work*). Jedná se o program, který nabízí lidem jídlo místo platu. Lidé, kteří se do projektu zapojí se podílejí na výstavbě cest, škol a nemocnic. V rámci tohoto projektu je možné zúčastnit se i tréninkového programu, kde se účastníci naučí i dovednostem jako je šití, zahradničení nebo vzdělávání v oblasti zdraví a výživy (Shaw, 2001).

5.2.3 Humanitární (krizová) potravinová pomoc

Humanitární neboli krizová potravinová pomoc je okamžitou reakcí na humanitární katastrofy a je směřována a zdarma distribuovaná obětem humanitárních krizí (WFP, 2016).

Její základním cílem je poskytnout okamžitou, krátkodobou pomoc a úlevu lidem, kteří se nemohou sami o sebe postarat. Pomoc může být poskytována prostřednictvím přímých dodávek potravin, ale také prostřednictvím dodávek potřebných služeb, finančních prostředků nebo znalostí a dovedností. Velký rozmach krizové potravinové pomoci nastal po ukončení studené války, kdy se velmocí začaly více soustředit na humanitární krize, zejména na africkém kontinentu. V některých zemích se humanitární

potravinová pomoc stala dlouhodobou částí rozvojové pomoci. Jedná se především o státy v subsaharské Africe, které trpí chronickým nedostatkem základních potravin (Charlton, 1997).

5.3 Mezinárodní organizace a potravinový problém

Při řešení potravinového problému je velice důležitá spolupráce právě na mezinárodní úrovni. Organizací, které se zabývají potravinovým problémem, je mnoho, ale jejich společným cílem je boj proti nedostatku potravin a proti hladu zejména v rozvojových zemích, ale nejenom v nich, neboť problém chudoby je stále aktuálnější i v zemích s vyspělými ekonomikami jako např. USA nebo Německo. Tyto organizace vytvářejí různé sociální programy, které mají zajistit potraviny pro nejohroženější skupiny obyvatelstva.

5.3.1 Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství

Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství⁸ (FAO) je hlavním orgánem OSN pro otázky rozvoje zemědělských oblastí a stojí v čele mezinárodního úsilí při rozvoji venkovských oblastí a při řešení problému chudoby a hladu ve světě. FAO byla založena 16. října 1945 v kanadském Quebecu s cílem zajistit všem lidem pravidelný přístup k dostatečnému množství kvalitních potravin, aby mohli vést aktivní a zdravý život (Jeníček a Foltýn, 2010).

FAO poskytuje rozvojovou pomoc, poradenství a slouží jako mezinárodní fórum pro diskuse v otázkách zemědělství a výživy. Zvláštní programy FAO pomáhají státům čelit potravinovým krizím a poskytují pomoc v nouzových situacích. FAO má mandát zvýšit úroveň výživ, zvýšit produktivitu zemědělství, zlepšit život venkovského obyvatelstva a přispět k růstu světové ekonomiky. FAO je partnerem pro rozvinuté i rozvojové země a slouží jako fórum, kde se jednotlivé státy setkávají na rovnocenné úrovni s cílem sjednat různé typy dohod a diskutovat specifické strategické otázky (MZČR, 2015).

⁸ Food and Agriculture Organization

FAO sídlí v Římě a řídí jí konference členských států, která se schází jednou na dva roky. Jejím hlavním posláním je zrekapitulovat aktivity FAO a přijmout program práce a rozpočtu pro následující rozpočtové období (MZČR, 2015).

5.3.2 Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj

Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj (IFAD) je finanční instituce založená v roce 1977 na základě usnesení Světové konference o výživě z roku 1974. Je pověřen bojem proti hladu a chudobě venkova v rozvojových zemích.

Hlavním cílem fondu je shromáždit finanční zdroje, které umožňují chudým venkovským domácnostem zlepšit přístup k potravinám, zvýšit zemědělskou produkci a vytvářet zisk. Fond poskytuje přímou finanční pomoc v podobě půjček a grantů a mobilizuje i další zdroje financování pro projekty a programy. IFAD spolupracuje s mnoha institucemi, např. se Světovou bankou, regionálními rozvojovými bankami a dalšími organizacemi OSN. Mnohé z nich se podílejí na financování projektů IFAD (UNIC Praha, © 2005).

Hlavním orgánem je řídicí rada složená ze všech 163 členských států, která se schází jednou za rok. Výkonná rada má 18 členů a dohlíží na činnost fondu a schvaluje půjčky a granty (UNIC Praha, © 2005).

5.3.3 Světový potravinový program

Světový potravinový program⁹ (WFP) vznikl v roce 1961 jako organizace OSN zabývající se potravinovou bezpečností a potravinovou pomocí zemím třetího světa. Na začátku nového tisíciletí prošel Světový potravinový program transformací a nyní je označován za největší humanitární organizaci světa. Světový potravinový program zahájil činnost v roce 1963, je financován z dobrovolných darů a příspěvků vlád, firem a soukromých dárců. Tato organizace zprostředkovává potravinovou pomoc ve více než 72 zemích světa (WFP, 2016).

⁹ World Food Programme

Strategický plán WFP pro období 2014 – 2017 poskytuje rámec pro činnost tohoto programu a soustředí se na potravinovou pomoc pro nejchudší a nejzranitelnější. Plán rovněž stanovuje tzv. strategické cíle, které odráží současný stav.

Strategické cíle (WFP, 2016a):

- záchrana životů a ochrana živobytí v naléhavých případech
- podpora potravinové bezpečnosti a výživy a budování lepších životních podmínek po mimořádných událostech
- snížení chronické chudoby a podvýživy
- snížit rizika hladu a posilovat kapacity jednotlivců, komunit a států pro boj s hladem

Světový potravinový program poskytuje nejen akutní potravinovou pomoc, ale celkově se podílí na odstraňování chudoby ve světě. Jeho dlouhodobé projekty pomáhají chudým překonávat problémy při zajišťování lepší životní úrovně. Cílem jednotlivých programů je podpora rodin v posílání dětí do škol, financování potravin, zabezpečení trhu a místních producentů potravin (WFP, 2016).

5.3.4 Světová zdravotnická organizace

Světová zdravotnická organizace¹⁰ (WHO) je nezávislá mezinárodní zdravotnická organizace, která vznikla v roce 1948 v rámci organizací OSN. Od svého vzniku podporuje Světová zdravotnická organizace mezinárodní technickou spolupráci v oblasti zdravotnictví, realizuje programy na potírání a úplné odstranění některých nemocí a usiluje o celkové zlepšení kvality lidského života. Cílem činnosti organizace je dosažení co nejlepšího zdraví pro všechny (World Health Organization, 2011).

Přestože hlavní její činnosti se týkají zdravotnictví, WHO se zabývá i zabezpečením základních potravinových potřeb obyvatel a k jejím hlavním strategickým záměrům patří mimo jiné:

¹⁰ World Health Organization

- omezování úmrtnosti, nemocnosti a postižení zejména u chudých a sociálně slabých skupin populace a
- podpora zdravé životosprávy a omezení zdravotních rizik vyplývajících z ekologických, ekonomických a sociálních podmínek (World Health Organization, 2011).

5.4. Evropská potravinová pomoc

O programu potravinové pomoci v Evropě můžeme definitivně hovořit zhruba od roku 1987. Tento rok byl pro Evropu z hlediska klimatických podmínek rokem špatným a ohrožoval především chudší obyvatelstvo. Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) schválila program potravinové pomoci pro nejchudší osoby, jehož cílem bylo uvolnit produkty, které byly uskladněny v intervenčních zásobách společností. Uvolněné produkty byly k dispozici dobročinným organizacím, které je následně samy distribuovaly k již konkrétním potřebným osobám. Tento postup potravinové pomoci se v podstatě zachoval až do současnosti, pouze s tím rozdílem, že dnes se již jedná o program Evropské unie. Hlavní cíle programu potravinové pomoci zůstaly stejné. Jedná se o cíl sociální, který má výrazným způsobem přispět ke zlepšení sociální situace nejchudších osob a omezit chudobu osob na evropském území, a o cíl tržní, jenž významně ovlivňuje stabilizaci trhů se zemědělskými produkty pomocí snížení intervenčních zásob (Evropský účetní dvůr, 2009).

Účast jednotlivých členských států na programu je dobrovolná. Pokud se některý z členských států hodlá programu zúčastnit (každý rok roste počet těchto členských států), musí Evropské komisi tento svůj úmysl oznámit a sdělit jí své předpokládané potřeby. Produkty z intervenčních zásob nejsou určeny k okamžité spotřebě, musí být zpracované nebo vyměněné za konečné potravinové produkty. To s sebou přináší další náklady (nabídková řízení, přepravní náklady apod.), které si nesou již konkrétní státy. Subjektem, který je odpovědný za plnění programu v daném státu, je platební agentura. V České republice je touto platební agenturou podle předpisu č. 306/2006 Sb. (Nařízení vlády o stanovení některých podmínek pro dodávky potravin z intervenčních zásob ve prospěch nejchudších osob) Státní zemědělský intervenční fond (Evropský účetní dvůr, 2009).

Potravinová pomoc z Evropského programu potravinové pomoci pro nejchudší osoby (PEAD) směřuje k jednotlivým osobám prostřednictvím dobročinných organizací jednotlivých členských států. Tyto organizace musí být příslušným členským státem vybrány a uzákoněny. Další podmínkou pro dobročinné organizace je, že potraviny musí být poskytnuty bezplatně. Pod pojem „nejchudší osoby“ se v programu rozumějí *„fyzické osoby, jednotlivci a rodiny nebo seskupení složená z těch osob, jejichž situace je z hlediska sociální a finanční závislosti zjištěna nebo uznána na základě platných kritérií určených kompetentními orgány nebo je posouzena s ohledem na kritéria dobročinné organizace působící v jejich prospěch, a která jsou schválena příslušnými orgány.“* (Evropský účetní dvůr, 2009). Podle této definice ale není jednoduché přesně určit cílovou skupinu obyvatel, proto se častěji používá kategorie obyvatel definovaná jako osoby ohrožené chudobou. Přesto je i takto specifikovaná skupina v rámci celé EU velmi široká (Evropský účetní dvůr, 2009).

Dnes se na přijímání a distribuci potravin podílí několik tisíc dobročinných organizací, a to na několika úrovních (Evropský účetní dvůr, 2009).

Dobročinné organizace se dělí do třech úrovní (Evropský účetní dvůr, 2009):

1. Organizace působící na celostátní úrovni

Jedná se o uzákoněné organizace určené státem, které pracují na celostátní úrovni (např. Federace potravinových bank, Červený kříž, Caritas apod.). Tyto organizace nedistribují potravinovou pomoc konečným příjemcům, působí na celostátní úrovni jako centrály pro organizace nižšího stupně, pro něž zajišťují zastupování, kontakty se státními orgány, koordinaci a dohled nad činnostmi.

2. Organizace působící na místní, regionální úrovni

Těmito organizacemi se rozumí dobročinné organizace, které se své činnosti věnují na místní či regionální úrovni (např. potravinové banky, diecézní charita apod.). Většina z nich patří do sítě hlavních organizací. Mají skladovací kapacity a přijímají potraviny, které pak distribují organizacím na nižším stupni a/nebo konečným příjemcům.

3. Organizace na místní úrovni distribuující potravinovou pomoc přímo příjemcům

Tyto organizace působí na místní úrovni a distribuují potravinovou pomoc přímo konkrétním příjemcům. V každém členském státě je jich až několik tisíc a plní celou škálu různých úkolů. Tyto organizace velmi často patří do sítě hlavních dobročinných organizací, ale lze mezi nimi nalézt i nezávislé organizace (Evropský účetní dvůr, 2009).

V České republice začal Evropský program potravinové pomoci nejchudším osobám (PEAD) fungovat v roce 2008 (Česká Federace potravinových bank, © 2010a). Legislativně byl program potravinové pomoci ukotven v Nařízení vlády o stanovení některých podmínek pro dodávky potravin z intervenčních zásob ve prospěch nejchudších osob č. 306/2006 Sb. ze dne 7. 6. 2006. Zodpovědným subjektem – platebním agenturou byl určen Státní zemědělský fond a organizacemi určenými k distribuci potravin byly ustanoveny Česká federace potravinových bank a Sdružení České katolické charity (Nařízení vlády č. 306/2006 Sb.).

5.5 Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD)

Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD) navazuje na předchozí potravinový program (PEAD) a doplňuje stávající nástroje sociální soudržnosti, zejména Evropský sociální fond (ESF). Fond byl zřízen dle Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 223/2014 o FEAD na období 2014-2020. Finanční prostředky fondu mají přispět ke snížení počtu osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením. Smyslem je pomoci těm nejchudším osobám s řešením základních potřeb, což je předpokladem toho, aby byly schopny se ucházet o zaměstnání nebo navštěvovat kurzy odborné přípravy a jiné aktivity, které jsou financovány právě z Evropského sociálního fondu (MPSV, 2016).

Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD) má podpořit členské státy EU při poskytování materiální pomoci nejchudším. Jedná se o pomoc v podobě poskytování potravin, oblečení, obuvi a nezbytných předmětů osobní potřeby, zejména hygienických potřeb. Oproti předchozímu programu PEAD z něj lze nově kromě materiální pomoci

čerpat i finanční prostředky na přijetí opatření v zájmu sociálního začlenění, které mají lidem pomáhat vymanit se z chudoby. Orgány jednotlivých členských států mohou rovněž poskytovat nejchudším osobám nehmotnou pomoc v zájmu jejich lepší integrace do společnosti (MPSV, 2016).

Fond FEAD je založen na těchto hlavních zásadách (Evropská unie, 2016):

- **Nediskriminace** - posilovat a zachovávat rovnost mužů a žen, zajistit úctu a důstojnost pro všechny.
- **Životní prostředí** - při nákupu potravin zvažovat možné dopady na klima na Zemi a vynakládat úsilí na snižování plýtvání potravinami.
- **Podpora vyvážené stravy** - přispívat k vyvážené stravě nejchudších osob.
- **Partnerství** - vytvářet partnerství mezi členskými státy, regionálními a místními orgány a nevládními organizacemi.
- **Účelnost a účinnost** - provádět rozumné finanční řízení a snižovat administrativní zátěž.

Fond evropské pomoci nejchudším osobám není pouze zdrojem financování, ale zahrnuje také partnerské organizace, které se podílejí na provádění národních programů, řídicí orgány a organizace na evropské, vnitrostátní, regionální nebo místní úrovni zapojené do monitorování akcí nebo boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (Evropská unie, 2016).

FEAD doplňuje další nástroje financování EU, zejména Evropský sociální fond (ESF) a působí souběžně s nimi a zároveň vyplňuje mezeru v politice soudržnosti EU tím, že nejohroženějším osobám poskytuje hmatatelnou pomoc. FEAD se soustřeďuje na to, aby lidem pomohl podniknout první kroky ven z chudoby a sociálně se začlenit. Dosahuje toho tím, že řeší jejich nejzákladnější potřeby a uskutečňuje první kroky směrem k opětovnému začlenění do společnosti. Zde pak může nastoupit ESF a pomoci jim začlenit se na trhu práce (Evropská unie, 2016).

5.5.1 Fungování Fondu evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD)

Komise EU schvaluje vnitrostátní programy jednotlivých členských zemí na období 2014 – 2020, na jejichž základě vnitrostátní orgány provádějí rozhodnutí o poskytování pomoci prostřednictvím partnerských organizací (Evropská unie, 2016). Všechny programy FEAD musí fungovat prostřednictvím partnerských organizací. Může se jednat o vnitrostátní, regionální nebo místní veřejné orgány či nevládní organizace. Ty jsou pověřovány vlastní distribucí pomoci a/nebo zajištěním opatření pro sociální začlenění nejchudších osob. Očekává se, že budou mít odpovídající zkušenosti, aby byly schopny se co nejlépe dostat k cílovým skupinám fondu FEAD (Evropská unie, 2016).

Členské státy se mohou samy rozhodnout, jaký typ pomoci budou poskytovat, zda přímo potravinovou pomoc či předměty základní materiální potřeby, i jakým způsobem pomoc zajistí a dodají potřebným osobám. Zakoupit ji mohou buď přímo samy vnitrostátní orgány a dodat ji partnerským organizacím, nebo poskytnout těmto organizacím finanční prostředky na nákup pomoci. Partnerské organizace, které potraviny a ostatní předměty pomoci nakoupí samy, je mohou distribuovat přímo nebo mohou o pomoc s distribucí požádat další partnerské organizace (MPSV, 2016).

5.5.2 Cílové skupiny FEAD a druh pomoci

Lidé, kteří získají pomoc z fondu FEAD, jsou určeni na vnitrostátní úrovni. Přístupy jednotlivých států se mohou lišit a mohou být zaměřeny na konkrétní potřeby nebo problémy určitého regionu. Ke skupinám, jimž jsou určeny potraviny anebo základní materiální pomoc či opatření sociálního začlenění, patří (Evropská unie, 2016):

- lidé žijící v chudobě
- lidé bez domova
- děti
- senioři
- zdravotně postižené osoby
- lidé žijící v odlehlých oblastech
- rodiny přistěhovalců

Poskytovanou pomoc si každá země přizpůsobuje podle požadavků vlastních obyvatel. Některé země se více zaměřují na potravinovou pomoc (potravinové balíčky, jídlo, shromažďování a distribuce darovaných potravin) nebo na základní spotřební zboží pro nejchudší osoby (hygienické potřeby, oblečení, spací pytle, školní pomůcky apod.), jiné země dávávají přednost činnostem v oblasti sociálního začlenění (finanční gramotnost a urovnávání dluhů, informace o dočasném přístřeší, informace o dodržování vyvážené stravy, přístup ke zdravotnickým a vzdělávacím službám, psychologická podpora a posílení apod.) (MPSV, 2016).

Celkový rozpočet fondu FEAD na období 2014–2020 činí přibližně 4,5 miliardy EUR v reálných hodnotách. Jeho podstatná část – 3,8 miliardy EUR – pochází z rozpočtu EU a členské státy tuto částku doplní v rámci vnitrostátního spolufinancování o 674 milionů EUR (Evropská unie, 2016).

5.6 Potravinová a materiální pomoc v České republice

Sociální začlenění a boj proti chudobě jsou dlouhodobě jednou z priorit národní strategie reforem České republiky.

Mezi rozhodující a důležité strategie, které zdůrazňují zmírňování chudoby a související materiální deprivace jako prioritu rozvoje ČR patří „Strategie sociálního začleňování 2014-2020“ z roku 2014, „Dlouhodobá vize MPSV pro oblast sociálního začleňování“ z roku 2012, „Konceptce řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020“ z roku 2013, „Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na roky 2011-2015“ z roku 2011 či „Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020“ z roku 2013.

Hlavní priority těchto národních programů jsou dle MPSV (2014) následující:

- zlepšení přístupu osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením na trh práce
- zajištění základních zdrojů a důstojného příjmu pro tyto osoby

- zlepšení přístupu osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením ke kvalitním, dostupným a komplexním sociálním službám

Česká republika patří ve srovnání s ostatními členskými státy EU mezi země s nejnižším podílem populace ohrožené chudobou nebo sociálním vyloučením. Přestože je v ČR riziko chudoby a sociálního vyloučení oproti jiným členským státům EU relativně nízké, zejména s ohledem na poměrně efektivní sociální transfery, je pro naši zemi charakteristické, že chudoba je soustředěna do určitých kategorií populace, mezi které patří především dlouhodobě nezaměstnaní, neúplné rodiny s dětmi či rodiny s více dětmi či senioři (Sirovátka et al., 2013).

Česká republika se zavázala v rámci plnění národních cílů do roku 2020 stanovených v Národních programech reforem usilovat prostřednictvím konkrétních opatření ke zmírnění chudoby či sociálního vyloučení, čímž přispívá k plnění strategie Evropa 2020. V oblasti boje proti chudobě si vláda ČR stanovila jako cíl zachovat počet osob ohrožených chudobou či sociálním vyloučením na úrovni z roku 2008 (15,3 % celkové populace) a usilovat o snížení jejich počtu o 30 000 osob. V této souvislosti přijala Operační program potravinové a materiální pomoci na období 2014-2020.

5.6.1 Operační program potravinové a materiální pomoci pro programové období 2014-2020 (OP PMP)

Podle Nařízení Evropského parlamentu a Rady EU musí být v každém členském státě EU vytvořen samostatný operační program. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR proto na základě Usnesení vlády ČR ze dne 9. července 2014 č. 534 připravilo Operační program potravinové a materiální pomoci pro programové období 2014-2020 (OP PMP). Na úrovni vlády ČR byl program schválen 10. září 2014, Evropská komise jej schválila 11. prosince 2014. Cílem tohoto operačního programu je dle MPSV (2016) omezit extrémní formu chudoby, jejíž dopad na sociální vyloučení je největší (např. bezdomovectví, chudoba dětí a potravinová nouze).

V České republice dosud nebyl na národní úrovni realizován žádný vládní program, který by nabízel systémové řešení materiální pomoci a podporoval poskytovatele přímými dávkami materiální pomoci. Materiální pomoc nejchudším osobám byla

doposud poskytována existujícími zařízeními sociálních služeb, nicméně tyto aktivity byly zpravidla financovány ze soukromých zdrojů poskytovatelů nebo individuálními dárci.

Formulace programu Operační program potravinové a materiální pomoci (OP PMP)

V rámci programu OP PMP je pomoc konkrétním osobám poskytována formou bezplatné distribuce potravin a základního materiálního zboží. V rámci programu je možné poskytovat i doprovodné aktivity, které předcházejí vzniku krizových situací a jsou zaměřeny na eliminaci negativních sociálních vlivů (např. základní sociální poradenství, finanční poradenství, výživové poradenství, psychologická péče). Program tak doplňuje národní systém sociálního zabezpečení a existující finanční i nefinanční nástroje pomoci nejchudším (MPSV, 2016).

Poskytování pomoci je zacíleno na skutečně nejvíce potřebné jedince či domácnosti a z tohoto důvodu jsou jednotlivé projekty zaměřeny především na sociálně slabé rodiny s dětmi, osoby bez domova, dále na osoby či rodiny žijící v nevyhovujícím bydlení (azylové domy, ubytovny) či v sociálně vyloučených lokalitách. Těmto osobám je prostřednictvím nevládních neziskových organizací poskytována potravinová pomoc, ale také základní potřeby související s péčí o děti (např. dětské plenky), hygienické potřeby, základní ošacení a obuv (MPSV, 2016).

Program současně přispívá nejchudším dětem na stravování v zařízeních školního stravování mateřských a základních škol a víceletých gymnázií, což by mělo eliminovat problém rostoucího počtu dětí, které se vlivem špatné sociálně-ekonomické situace v rodině v těchto zařízeních nestravují. Tento jev sebou přináší řadu negativních dopadů, spojených nejen se samotnou potravinovou deprivací dětí, která je nebezpečná pro jejich zdravý rozvoj, ale i s přidruženými dopady, jako je stigmatizace, vyloučení z kolektivu, absence předškolní přípravy a nepravidelná školní docházka (MPSV, 2016).

Vzhledem k záměru MPSV zvýšit dopady operačního programu potravinové a materiální pomoci (OP PMP) na situaci nejchudších osob, je poskytování pomoci

zacíleno na skutečně ty nejvíce potřebné jedince či domácnosti. Prioritními oblastmi intervence je řešení problému nedostatku potravin a základního spotřebního zboží nejchudších osob, zejména materiálně deprivované děti a rodiny s dětmi v hmotné nouzi, osoby bez domova a osoby ohrožené ztrátou bydlení (MPSV, 2014).

5.6.2 Realizace potravinové a materiální pomoci chudým osobám a rodinám

První výzva potravinové a materiální pomoci byla vyhlášena v listopadu 2015, přičemž tato pomoc začala být poskytována (společně např. s poradenstvím, sociálními službami i dalšími formami doprovodných opatření) již před Vánoci téhož roku. Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o první aktivitu OP PMP tohoto druhu, zapojily se do projektu nejprve organizace, které mají s podobnou prací již bohaté zkušenosti a působí na velké části území ČR: Charity ČR, Naděje, Slezské diakonie a Střediska křesťanské pomoci Praha (Diakonie ČCE). Distribuce pomoci bude v rámci tohoto projektu probíhat do konce roku 2016 (MPSV, 2016).

V současné době MPSV připravuje další, tentokrát již dvouletý a objemem pomoci rozsáhlejší projekt na základě druhé výzvy, která byla vyhlášena v květnu 2016. Přibudou v ní noví partneři, např. potravinové banky a další organizace, zapojit se mohou i obce. Pomoc, tentokrát doplněná o řadu dalších položek zejména materiální pomoci, bude distribuována od září 2016, po celý rok 2017 a s přesahem do roku 2018.

Potravinová deprivace osob a domácností ve vážné sociální nouzi

Pomoc v rámci této intervence je zacílena na osoby a domácnosti, které jsou ohrožené chudobou a sociálním vyloučením, zejména na materiálně deprivované rodiny s dětmi, osoby bez domova, osoby ohrožené ztrátou bydlení, osoby či domácnosti žijící v nevyhovujícím bydlení (např. v provizorním bydlení, přelidněném bytě apod.) a jiné osoby ve vážné sociální nouzi (MPSV, 2014).

Potraviny jsou nejchudším osobám poskytovány organizacemi, které zajišťují stravu či pomoc při zajištění stravy pro nejchudší osoby, a to jak v podobě hotových jídel, tak v podobě balíčků (včetně dětské stravy a nealkoholických nápojů). Hotová jídla mohou být konzumována přímo na místě, příp. může být strava upravena tak, aby si ji lidé mohli odnést.

MPSV nerozděluje pomoc přímo, nýbrž prostřednictvím tzv. partnerských organizací, kterými jsou nejčastěji charitativní organizace a další neziskové subjekty. Předpokladem dobře fungujícího programu je výrazné zapojení partnerů na místní, příp. regionální úrovni. Jedná se zejména o zapojení obcí, zapojení organizací zřizovaných obcemi a kraji a také zapojení krajských poboček a kontaktních pracovišť Úřadu práce, a to proto, aby se informace o dostupné pomoci dostaly k potřebným cílovým skupinám (MPSV, 2014). Partnerské organizace na základě svých zkušeností a díky prostoru a času, který mohou věnovat posouzení konkrétní situace zájemců o pomoc, rozdělují potraviny i materiální pomoc.

Potavinou pomoc nelze vnímat jako „nárokovou“, tedy není přidělována automaticky po splnění nějakých kritérií. Zároveň je nutné klást důraz na to, aby nedocházelo ke stigmatizaci příjemců pomoci, tedy zaručit jejich anonymitu a soukromí (MPSV, 2016).

Materiální deprivace osob bez domova, osob ohrožených ztrátou bydlení a osob ve vážné sociální nouzi

Pomoc v rámci této intervence je zacílena v první řadě na osoby a domácnosti s dětmi ohrožené chudobou a sociálním vyloučením, zejména na materiálně deprivované rodiny bez vlastního či nájemního bytu (např. v azylových domech či v ubytovnách), sociálně slabé rodiny s dětmi žijícími v nejistém či nevyhovujícím bydlení, rodiny ve finanční tísní či žijící v sociálně vyloučených lokalitách a neúplné rodiny s nízkou pracovní intenzitou. Rovněž je tato pomoc směřována na materiálně deprivované osoby bez domova (osoby žijící na ulici, přespávající v noclehárnách, v azylových domech a domech na půl cesty), na osoby ohrožené ztrátou bydlení (žijící v nejistém či nevhodném bydlení), např. ohrožené vystěhováním či v sociálně vyloučených lokalitách, ale i jiné osoby ve vážné sociální nouzi (např. osamělí senioři, dlouhodobě nezaměstnané osoby či obchodované a vykořisťované osoby) (MPSV, 2015).

Partnerské organizace nejchudším osobám distribuují zejména zboží související se základní péčí o dítě, jako jsou hygienické potřeby, ošacení, obuv, školní potřeby, základní novorozenecké a kojenecké vybavení a základní sanitační prostředky. Dále hygienické potřeby pro zajištění osobní hygieny, zdravotnické potřeby pro základní ošetření (nikoliv léky), deky a spací pytle a základní kuchyňské vybavení pro přípravu,

zpracování a podávání potravin. Prioritní podmínkou této pomoci je, že se musí jednat o základní spotřební zboží, jehož hodnota je omezená a které je určeno pro osobní spotřebu nejchudších osob. Předpokladem úspěchu této intervence je zajištění spolupráce poskytovatelů pomoci s obcemi, které by měly informovat nejpotřebnější obyvatele obce o dostupné pomoci v daném místě (MPSV, 2015).

Cílem této intervence je zlepšit dostupnost základního spotřebního zboží pro sociálně vyloučené či sociálním vyloučením ohrožené rodiny s dětmi, osoby bez domova, osoby ohrožené ztrátou bydlení nebo osoby ve vážné sociální nouzi a přispět ke zmírnění materiální deprivace a snížení rizika chudoby těchto rodin a osob a v omezené míře i zmírnit jejich sociálního vyloučení (MPSV, 2015)

Potravinová deprivace dětí ve vážné sociální nouzi

Pomoc v rámci této intervence je zacílena na děti ve věkové kategorii 3 – 15 let ohrožené chudobou a sociálním vyloučením. Tyto děti jsou v rámci projektu Obědy do škol podporovány formou příspěvku na zajištění bezplatného školního stravování. Do podpořené cílové skupiny jsou děti zařazeny na základě posuzovaného příjmu rodin, které jsou chudobou a sociálním vyloučením ohroženy nejvíce. Způsobilost konečných příjemců pomoci je prokazována na základě potvrzení Úřadu práce ČR (ÚP ČR).

Potravinová pomoc probíhá ve školách a školkách, které bezplatnou stravu poskytují. Příspěvek na bezplatné stravování odpovídá výši, kterou hradí rodiče ostatních dětí, stanovené formou jednotkových nákladů, které jsou závazně upraveny příslušnými právními předpisy (zákonem č. 561/2004 Sb., školský zákon, ve znění pozdějších předpisů a vyhláškou č. 107/2005 Sb., o školním stravování, ve znění pozdějších předpisů).

Zákonným zástupcům dětí je nabídnuta možnost úhrady stravného (které představuje cenu potravin použitých k přípravě porce jídla na osobu), podmíněná prokázáním způsobilosti (po sledované období musí být příjemci dávek hmotné nouze) a rovněž dodržením podmínek poskytovatele (povinnost plnit povinnou školní docházku). Příspěvek není vyplácen zákonným zástupcům, ale partnerským organizacím, kterými jsou základní a mateřské školy (MPSV, 2015).

Hlavním cílem pomoci je zajistit dětem ze sociálně a ekonomicky slabých rodin pravidelnou kvalitní stravu ve školních jídelnách mateřských a základních škol a vypěstovat u nich zdravé stravovací návyky (MPSV, 2016).

Jako vedlejší cíle této pomoci uvádí MPSV (2016) následující:

- zvýšit účast dětí ze socio-ekonomicky slabých rodin v předškolním vzdělávání a usnadnit jim tak vstup do hlavního vzdělávacího proudu
- vyrovnat jejich startovní pozici s pozicí ostatních dětí na prahu povinné školní docházky
- udržet tyto děti v hlavním vzdělávacím proudu a zvýšit tak jejich šance pokračovat ve vzdělávání i na středním stupni a uplatnit se na trhu práce
- zlepšit školní docházku dětí ze slabých rodin v základních školách
- zvýšit účast těchto dětí na odpoledních zájmových a volnočasových školních i mimoškolních aktivitách v odpoledních hodinách

Do první prosincové výzvy (rok 2015) se bohužel zapojily pouze dva kraje. Jedná se o kraj Liberecký, kde projekt běží na 18 základních a 4 mateřských školách a celkem je díky němu podpořeno 118 dětí. Dále se jedná o kraj Jihomoravský, který z projektu podporuje 519 dětí v 53 základních a mateřských školách (MPSV, 2016).

Oba kraje hodnotí přínosy projektu kladně. Vedoucí odboru školství, mládeže, tělovýchovy a sportu Libereckého kraje pan Leoš Křeček spatřuje hlavní pozitiva projektu *„nejen v sociální soudržnosti třídních či školních kolektivů, ale také v dlouhodobějším zapojení konkrétních žáků, které pozitivně ovlivňuje i jejich školní úspěšnost“* (MPSV, 2016).

Dne 2. 5. 2016 MPSV vyhlásila druhou výzvu pro kraje, přičemž byla rozšířena cílová skupina konečných příjemců (dětí) a zjednodušená administrativa projektů. Podstatný rozdíl oproti první výzvě je ten, že realizace projektu nebude školní pololetí, ale celý školní rok - od září 2016 do června 2017. Zároveň MPSV uspořádalo na konci května

2016 seminář pro žadatele a partnery tak, by došlo k rozšíření jejich povědomí (MPSV, 2016).

Návaznost operačního programu na národní systém sociální ochrany a sociálně právní ochrany dětí

Národní politiky v oblasti sociální ochrany obyvatel ČR vycházejí ze základního práva uvedeného v Listině základních práv a svobod ČR: „Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek“. Systém sociálního zabezpečení zahrnuje systém penzijního, nemocenského a zdravotního pojištění, státní politiku zaměstnanosti a nepříspěvkový systém dávek státní sociální podpory, dávek v hmotné nouzi a pro osoby se zdravotním postižením (MPSV, 2014).

Rodinám s nezaopatřenými dětmi, které se ocitly v sociálně nepříznivé situaci, kterou její členové nejsou schopni vyřešit pomocí vlastních finančních prostředků a schopností, finančně přispívá stát prostřednictvím nepříspěvkového systému státní sociální podpory (dle zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů). Osobám a domácnostem ohroženým chudobou a sociálním vyloučením, které nemají dostatečné příjmy, je pomoc státem zajištěna prostřednictvím systému pomoci v hmotné nouzi (dle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů), jehož cílem je zajistit uspokojení základních potřeb v oblasti obživy a bydlení.

Problematika dostupnosti bydlení u osob ohrožených jeho ztrátou je v rámci sociálního zabezpečení řešena jak prostřednictvím dávky státní sociální podpory (konkrétně příspěvku na bydlení), tak dávky pomoci v hmotné nouzi (doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc). Jedná se o nástroje řešící výhradně finanční nedostatečnost určitých skupin osob či domácností, které jsou definovány uvedenou legislativou.

Sociálně nepříznivou situaci osob v ČR je kromě poskytování přímé finanční pomoci řešena i prostřednictvím sociálních služeb. V zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jsou upraveny podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám

v nepříznivé sociální situaci. Současný zákon o sociálních službách taxativně vymezuje jednotlivé druhy sociálních služeb, jejichž základním cílem je zajištění pomoci a podpory osobám za účelem jejich sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení. Sociální služby jsou poskytovány jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní. V tomto systému, jehož silnou stránkou je právě návaznost sociálních služeb a prostupnost mezi nimi, patří mj. také mezi činnosti některých stávajících služeb poskytnutí stravy nebo pomoci při zajištění stravy či například poskytnutí pomoci při osobní hygieně (MPSV, 2014).

Osoby v nepříznivé sociální situaci mohou tedy v rámci těchto systémů získat finanční dávky a příspěvky a využít dostupné sociální služby, které jim mají pomoci překonat sociálně nepříznivou situaci a snížit riziko jejich sociálního vyloučení a chudoby (MPSV, 2014).

Velmi důležitou úlohu v poskytování podpory nejchudším osobám sehrávají obce, jimž zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb.) ukládá povinnost na území svého správního obvodu koordinovat poskytování sociálních služeb a realizovat činnosti sociální práce vedoucí k řešení nepříznivé sociální situace svých občanů a sociálnímu začleňování.

Do roku 2014 nebyla v rámci národních systému sociálních ochrany určených pro pomoc nejchudším osobám jako konečný příjemcům bezplatně poskytována potravinová ani materiální pomoci, může tento program vhodně doplňovat národní systém sociálního zabezpečení a existující finanční i nefinanční nástroje pomoci nejchudším (MPSV, 2014).

6 Potravinové banky

Tištěných publikací o potravinových bankách není mnoho. V zahraniční literatuře se této problematice věnoval Grahame Riches, kanadský profesor The University of British Columbia, School of Social Work. Profesor Riches vydal několik publikací, ve kterých se potravinovými bankami zabýval. Riches (1986, s. 37) definuje potravinovou banku jako *„a centralized warehouse or clearing house registered as a non-profit organization for the purpose of collecting, storing and distributing surplus food (donated/shared), free of charge, to front line agencies which provide supplementary food and meals to the hungry.“* V překladu do českého jazyka můžeme potravinovou banku definovat jako „centralizovaný sklad nebo jako prostředníka, který je registrovaný jako nezisková organizace a jejímž cílem je shromažďování, skladování a distribuování přebytečných potravin, a to bezplatně, přímo agenturám, které poskytují doplňkové potraviny a jídlo hladovým“ (Riches, 1986).

Potravinová banka funguje jako centrální distribuční bod pro donory a agentury, kam potravinoví dárci, výrobci, velkoobchody či maloobchody dodávají nejčastěji přebývajících či poškozené potraviny. Potravinová banka tyto potraviny skladuje a distribuuje jednotlivým organizacím, které je následně rozdávají potřebným lidem. Tato centralizovaná distribuce má své značné ekonomické výhody a to jak pro charitativní organizace, tak pro výrobce a obchodní řetězce (Riches, 1986).

Cílem potravinové banky je snížit plýtvání potravin a přitom darovat potraviny lidem, kteří je opravdu potřebují. Principem potravinových bank je distribuce přebytečných potravin a motivace lidí participovat na zamezení likvidace potravin (Riches, 1986). FAO ve své publikaci *Global losses and food waste* (2011) uvádí, že v Evropě a severní Americe se vyhodí ročně 280 až 300 kg potravin na osobu. Potravinové banky mají v úmyslu poskytnout potraviny, které by jinak byly zlikvidovány, organizacím, které je potom mohou rozdat potřebným nebo mohou být použity jako nouzové potraviny při mimořádných událostech. Velký důraz je kladen na koordinaci a přerozdělování, a ne přímé nasycení hladových (Riches, 1986).

6.1 Historie potravinových bank ve světě a v Evropě

Snahy o řešení problémů hladových se v průběhu dějin rozvíjely různě. V křesťanském světě bylo nasycení hladových prvním skutkem milosrdenství a navazovalo tak na starou židovskou kulturu péče o chudé – ponechání části úrody pro pocestné a bezdomovce. Během velké hospodářské krize ve dvacátém století a během druhé světové války se zřizovaly vývařovny pro chudé a zaváděly se přídělové systémy na lístky (Hradecký, 2015).

Po druhé světové válce vznikly v západních zemích snahy o vymýcení hladu, které se ale ukázaly jako zcela nereálné. I ve vyspělé západní společnosti, která žije v blahobytu a přebytku a kde se potraviny likvidují jako neprodané nebo neprodejné, jsou lidé, kteří hladoví, trpí malnutricí¹¹, a to často i se svými dětmi.

Koncept potravinových bank vznikl ve Spojených státech amerických a je spojován se jménem Johna van Hengela. V roce 1967 v Arizoně ve městě Phoenix John van Hengel uviděl matku deseti dětí, jak hledá něco k jídlu v popelnicích za obchodem s potravinami. Pomohl jí a přitom našel v popelnicích jedlé potraviny. John van Hengel dokázal přesvědčit obchodníky, aby zbylé potraviny, které běžně vyhazovali do popelnic, nevyhazovali a dali je jemu. Tak vznikla první potravinová banka St. Mary's Food Bank (Hradecký, 2015). Během krátké doby se hnutí potravinových bank rozšířilo po celých Spojených státech amerických a dnes existuje na národní úrovni v USA 202 potravinových bank (Riches, 2011). John van Hengel koncipoval potravinovou banku tak, že nevydával jídlo přímo hladovým lidem, ale prostřednictvím speciálních distribučních středisek, spolků či komunitních center. V roce 2005, kdy John van Hengel ve věku 83 let zemřel, již americké potravinové banky nabízely denně potraviny 23 milionů lidí (Hradecký, 2015).

Myšlenka potravinových bank našla odezvu i za hranicemi USA, nejprve v Kanadě a následně v latinské Americe. Kanadská asociace potravinových bank (dnes Potravinové

¹¹ Malnutrice je označení pro takový dlouhodobý stav výživy osoby, který nepokrývá všechny jeho potřeby (příjem potravy je nedostatečný, přílišný nebo nevyvážený).

banky Kanada) byla založena v roce 1985 a v současné době čítá přes 800 potravinových bank (Riches, 2011). Na začátku 80. let začaly potravinové banky vznikat i na Novém Zélandu a v roce 1994 byla první potravinová banka založena i v Melbourn v Austrálii. V první dekádě 21. století se začaly vyskytovat potravinové banky i v rychle rostoucích ekonomikách východní Asie – Hong Kong, Macao, Taiwan či Čína. Díky podpoře globálních sítí potravinových bank, byly vytvořeny potravinové banky i v zemích jako je Argentina, Kolumbie či Mexiko. Potravinové banky dnes působí v mezinárodním měřítku a jsou podporovány silným globálním potravinářským průmyslem, jako je např. Campbell Soups, Cargill, Kraft, Nestlé a Danone, jejichž zástupci působí ve správních radách potravinových bank na národní úrovni (Riches, 2011).

Kolébkou evropských potravinových bank je Francie. Secours catholique (pařížská Charita), Armáda spásy a Emmaüs otevřely první evropskou potravinovou banku v Paříži v roce 1984. Tato zkušenost se rychle rozšířila po celé Francii. Rozvoj potravinových bank usnadnilo otevírání nových míst, kam mohli přicházet lidé, kteří již ztratili naději, aby se setkali u společného stolu (Hradecký, 2015).

O dva roky později, tedy v roce 1986, se rozhodl André Hubert vytvořit potravinovou banku v Bruselu. V den jejího otevření představitelé belgické potravinové banky a zástupci Francouzské federace potravinových bank podepsali stanovy Evropské federace potravinových bank. Ukázala se totiž potřeba vystupovat společně jako jeden celek ve vztahu k evropským institucím a nadnárodním společnostem. Brzy se začaly podle stejného modelu vytvářet sítě potravinových bank ve Španělsku, Itálii, Irsku, Portugalsku a dalších státech (Hradecký, 2015).

Dne 23. září 1986 byla založena Evropská federace potravinových bank (FEBA), která podporuje rozvoj potravinových bank po celé Evropě. Dnes FEBA zdržuje 257 potravinových bank z 21 zemí a ročně přerozděluje 400 000 tun potravin mezi 5,2 milionů lidí (Hradecký, 2015).

6.2 Potravinové banky v České republice

V roce 1992 byla nadšenci kolem Ilji Hradeckého¹² založena první potravinová banka v Praze a následně dalších pět na území Čech, Moravy a Slezska. Jejich zástupci o dva roky později, tedy v roce 1994, vytvořili Českou federaci potravinových bank.

Potravinové banky byly původně zapsány jako nadace, protože tehdejší ministerstvo vnitra nebylo ochotno zaregistrovat sdružení se slovem „banka“ v názvu. Potravinové banky jako nadace nedokázaly splnit podmínky zákona č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, účinného od roku 1998, a jako samostatné právnické osoby zanikly (Hradecký, 2015). Přesto potravinové banky dokázaly působit v Praze jako střediska NADĚJE o. s..

V roce 2005 se Česká federace potravinových bank začala reformovat a to v souvislosti s žádostí o přijetí do Evropské federace potravinových bank. Cílem transformace bylo naplnit ustanovení Charty evropských potravinových bank a dalších pravidel FEBA a zřízení a provoz jedné potravinové banky v každém kraji. Tak začaly vznikat potravinové banky, nejprve v Ostravě a v Praze a nesledně i v dalších krajských městech (Česká Federace potravinových bank, © 2010a).

6.2.1 Česká federace potravinových bank (ČFPB)

V České republice zřizuje a sdružuje potravinové banky Česká federace potravinových bank (ČFPB). Mezi její hlavní činnosti patří koordinace jednotlivých potravinových bank, hájí společné zájmy a dbá na rozvoj a reprezentaci před státem i zahraničím. ČFPB shromažďuje soubory informací z potravinových bank, zřizuje nové potravinové banky v místech, kde jsou pro to podmínky, a navazuje a udržuje styky i spolupráci s fyzickými a právnickými osobami podobného zaměření doma i v cizině (Česká Federace potravinových bank, © 2010).

Česká federace potravinových bank je v současnosti nestátní neziskovou organizací s humanitárním zaměřením, je apolitická a není vázána na žádné náboženské hnutí.

¹² Mgr. Ilja Hradecký, předseda České federace potravinových bank, o. s.; emeritní předseda NADĚJE

Federace potravinových bank je řízena předsednictvem, v němž zasedají zástupci hlavních charitativních organizací a reprezentanti potravinových bank v České republice (Česká Federace potravinových bank, © 2010).

Mezi členy České federace potravinových bank patří charitativní organizace Armáda spásy, Naděje, Slezská diakonie a Sdružení azylových domů (Česká Federace potravinových bank, © 2010a).

6.3 Legislativní rámec potravinových bank v ČR

Potravinové banky v České republice jsou neziskovými organizacemi a původně měly formu občanského sdružení (o. s.). K jejímu vzniku bylo zapotřebí nejméně tři fyzických osob (z toho jedna starší 18 let) a registrace u ministerstva vnitra.

Dne 1. ledna 2014 došlo k rekodifikaci soukromého práva, jejíž součástí je také nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) a zákon o obchodních korporacích (zákon č. 90/2012 Sb.), který nahradil původní obchodní zákoník (zákon č. 513/1991 Sb.) a následné změny postihly také neziskové organizace.

Po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku (NOZ) a zákonu o obchodních korporacích musely neziskové organizace přejít na nové neziskové právnické osoby. V současné době mají potravinové banky právní formu spolku. Od 1. ledna 2014, kdy nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, právní řád nepřipouští právní formu občanského sdružení a občanská sdružení vzniklá podle dosavadních právních předpisů se považují za spolky podle občanského zákoníku (§ 3045 odst. 1 NOZ).

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, charakterizuje spolek jako sdružení nejméně tří osob, které je založeno k ochraně a uspokojování společného zájmu svých členů. Členem se může stát jak fyzická, tak i právnická osoba. Hlavní činností spolku nesmí být podnikání ani žádná jiná výdělečná činnost, v opačném případě by došlo ke zrušení spolku soudem. Účelem spolku může tedy být pouze ochrana a uspokojování zájmů členů spolku.

Fungování spolků se řídí dispozitivní právní úpravou, je tedy možno se odchýlit od zákona. Spolky si tedy například mohou zvolit vlastní strukturu orgánů dle potřeby. U žádné jiné právnické osoby taková možnost v tomto rozsahu dle NOZ neexistuje.

Podle § 216 občanského zákoníku musí název spolku obsahovat slova „spolek“ nebo „zapsaný spolek“, případně zkratku „z. s.“. Základajícím dokumentem spolku jsou stanovy. Ty musí být schváleny na ustavující schůzi a o jejich schválení musí být vyhotoven zápis doplněný o listinu přítomných.

Zákon stanovuje, že spolek má mít statutární a nejvyšší orgán. Statutární orgán má za úkol za spolek jednat a řídit jeho činnost. Nejvyšší orgán určuje hlavní zaměření činnosti spolku a má na starost také jeho členy, rozhoduje o vyloučení či přijetí nových členů, dále pak také o zrušení spolku samotného. Další orgány spolku jsou nepovinné, jejich zřízení je však poměrně obvyklé. Jedná se o kontrolní komisi, rozhodčí komisi a další orgány určené ve stanovách (Vít, 2015).

Spolky se zapisují do spolkového rejstříku (§ 26 odst. 1 písm. a) zákona č. 304/2013 Sb., o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob), které vedou rejstříkové soudy (§ 1 odst. 4 věta druhá ve spojení s odst. 1 zákona č. 304/2013 Sb.). Příslušným rejstříkovým soudem je krajský soud, v jehož obvodu má spolek své sídlo (§ 75 odst. 1 zákona č. 304/2013 Sb., ve spojení s § 85 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů).

6.4 Poslání a cíle potravinové banky

Posláním potravinové banky je pomáhat s odstraňováním chudoby a hladu a předcházet plýtvání potravinami.

Cílem potravinové banky je zdarma získávat potravinové přebytky a příspěvky shromážděné v potravinových sbírkách a následně účelně vydávat získané potraviny potřebným cílovým skupinám prostřednictvím sítě místních organizací a sociálních institucí, jejichž náplní je doprovázet osoby v těžkých situacích, aby mohly znovu najít

své místo ve společnosti. V neposlední řadě je cílem potravinové banky podporovat solidaritu mezi lidmi (Česká Federace potravinových bank, © 2010).

6.5 Principy potravinové banky

Potravinové banky vznikají z potřeb organizací v regionu, zejména poskytovatelů sociálních služeb. Právní formou potravinových bank je spolek, který založení společně nevládní organizace s možnou podporou fyzických osob. Principem je nezávislost na politice a naopak otevřenost k nevládním organizacím a dalším poskytovatelům sociálních služeb. Potravinové banky vyhledávají dárce potravin a získané potraviny bezplatně shromažďují a skladují v souladu s platnými předpisy. Potraviny osobám v tísní samy nerozdělují, činí tak zásadně prostřednictvím sítě místních organizací, které jsou ve styku s chudými a potřebnými lidmi. Mezi potravinovou bankou a organizací, která potraviny rozdává, se uzavírá dohoda o zásobování zdarma (Hradecký, 2015).

Principy potravinových bank vyplývají z Charty Evropských potravinových bank a spočívají v hlavních dvou funkcích – **darování a rozdělování**. Charta evropských potravinových bank (Česká Federace potravinových bank, © 2010b) je založena na čtyřech základních principech:

1. Zásobování
2. Distribuce
3. Činnost
4. Organizace

Zásobování

Jedním ze základních cílů potravinové banky je boj proti plýtvání. Zásobování je činnost, při které se za přísného dodržování hygienických požadavků shromažďují zemědělské přebytky, přebytky produkce potravinářského průmyslu, neprodejné, ale požitelné potraviny a přebytky z veřejných jídelen a restaurací. Do této kategorie jsou také zařazeny shromážděné příspěvky získané při veřejných sbírkách v supermarketech,

ve školách apod. Všechny takto získané potraviny musí být zdarma (Česká Federace potravinových bank, © 2010b).

Distribuce

Potravinové banky jsou spolky, které slouží jiným organizacím bojujícím proti hladu. Potravinové banky samy o sobě nerozdělují potraviny osobám v tísni, ale činí tak zásadně prostřednictvím sítě místních organizací, skupin nebo společenství, které jsou ve styku s chudými a potřebnými lidmi (Česká Federace potravinových bank, © 2010b)

Mezi každou potravinovou bankou a organizací nebo skupinou, která bude potraviny rozdávat, musí být uzavřena dohoda o zásobování zdarma. Obě strany přitom berou na vědomí, že potravinová banka nedisponuje všemi potřebnými potravinami (Česká Federace potravinových bank, © 2010b).

Sdružení nebo skupiny předávají potravinovou pomoc následujícím způsobem:

- prostřednictvím stravování v sociálních jídelnách,
- prostřednictvím malých skupin, které se scházejí ke společnému stolu,
- prostřednictvím balíčků apod.

Činnost

Činnost potravinové banky spočívá v ochotě projevit aktivní solidaritu a odpovědnost. PP jsou závislé na vůli dárců a tím vydávají svědectví o nezištné pomoci. Z tohoto pohledu je jejich činnost zajištěna (Česká Federace potravinových bank, © 2010b):

- hmotnými dary pro provoz bank,
- přenesením provozních nákladů na další účastníky,
- spoluúčastí organizací odebírajících potraviny,
- finančními dary a subvencemi.

Organizace

Potravinové banky existují a fungují díky dobrovolníkům a církevním, charitativním, humanitárním a sociálním organizacím. Touto svou činností ukazují, že lidé

nejrůznějšího zaměření se mohou spojit ke službě druhým (Česká Federace potravinových bank, © 2010b).

6.6 Struktura potravinových bank

V roce 2016 v České republice existovalo 13 potravinových bank, které jsou členem České federace potravinových bank. Jako poslední PB vznikla Potravinová banka v Jihočeském kraji. Tím byl naplněn cíl ČFPB – zřízení a provoz jedné potravinové banky v každém kraji. Síť potravinových bank se stala kompletní, co do regionální působnosti a má tak všechny předpoklady co nejlépe plnit své poslání.

Jedná se o následující potravinové banky:

- *Potravinová banka Praha*

Potravinová banka Praha je nejdéle existující potravinovou bankou v České republice, byla založena v roce 2009 a je stejně jako všechny ostatní potravinové banky v České republice součástí České federace potravinových bank. Pražská potravinová banka má cca 65 odběratelů, mezi nimi jsou zařízení pro děti bez rodičů, pro osoby v krizi, pro mládež s hendikepem, pro osoby bez domova a další skupiny obyvatel ohrožené sociálním vyloučením (Potravinová banka: Potravinová banka Praha, 2010).

- *Potravinová banka Ostrava*

V Ostravě založili potravinovou banku v roce 2009. K zahájení činnosti potravinové banky však došlo až o rok později. V roce 2015 spolupracovala Potravinová banka v Ostravě, z. s. celkem se 43 organizacemi, působícími v pěti krajích České republiky. Z tohoto počtu bylo 40 řádných členů zapsaného spolku a 3 odebírající organizace (Česká Federace potravinových bank, © 2010d).

- *Potravinová banka v Ústeckém kraji*

Tato potravinová banka má sídlo v Litoměřicích od roku 2010 (Česká Federace potravinových bank, © 2010f).

- *Potravinová banka Vysočina*

Na Vysočině pomáhá potravinová banka potřebným od roku 2013. Sklad sídlí v Ledči nad Sázavou v bývalém skladu Zentivy, který získala potravinová banka do svého vlastnictví (Potravinová banka: Potravinová banka Vysočina, 2010).

- *Potravinová banka Liberec*

Potravinová banka v libereckém kraji působí od roku 2013. Potraviny jsou skladovány v areálu bývalé pošty, který potravinové bance poskytlo město (Česká Federace potravinových bank, © 2010g).

- *Potravinová banka Plzeň*

Potravinová banka v Plzni byla založena 13. 6. 2014. Zakládajícími členy Potravinové banky Plzeň bylo deset poskytovatelů sociálních služeb v Plzeňském kraji, například Diecézní charita Plzeň, Městská charita Plzeň, NADĚJE a další. Sklad potravin byl otevřen na konci roku 2014 (Česká Federace potravinových bank, © 2010e).

- *Potravinová banka pro Brno a Jihomoravský kraj*

Od února 2015 má svou potravinovou banku i Jihomoravský kraj. Sklad sídlí v Brně v bývalém muničním skladu (Potravinová banka pro Brno a Jihomoravský kraj, 2014)

- *Potravinová banka Hradce Králové*

Skład Potravinové banky Hradce Králové se otevřel v červenci roku 2015. Potravinová banka má pouze tři zakládající členy – Farní Charitu Dvůr Králové, Oblastní charitu Jičín a Oblastní charitu Hradec Králové (Potravinová banka Hradec Králové: Potravinová pomoc potřebným, 2015).

- *Potravinová banka ve Zlínském kraji*

V listopadu 2015 se otevřel sklad potravinové banky v Otrokovicích (Česká Federace potravinových bank, © 2010h).

- *Potravinová banka Pardubice*

Potravinová banka Pardubice byla založena v roce 2015 a má sídlo v Litomyšli. Zakládajícími členy byly Oblastní charita Nové Hrady u Skutče, Diecézní katolická charita Hradec Králové a Oblastní charita Pardubice (Česká Federace potravinových bank, © 2010i).

- *Potravinová banka Karlovarského kraje*

Centrální sklad potravinové banky byl otevřen na začátku roku 2016 v Sokolově. Ihned po otevření byl sklad zmodernizován a vybaven mrazákem a regály, díky příspěvků od měst z Karlovarského kraje (Česká Federace potravinových bank, © 2010j)

- *Potravinová banka v Olomouckém kraji*

Potravinová banka v Olomouckém kraji byla zapsána do spolkového rejstříku dne 24. října 2015 a prozatím nemá svůj vlastní sklad (Česká Federace potravinových bank, © 2010k).

- *Potravinová banka Jihočeského kraje*

Potravinová banka Jihočeského kraje z. s. vznikla jako 13. potravinová banka v České republice, a to dne 19. 1. 2016. Jihočeský kraj byl posledním krajem, který neměl potravinovou banku (Potravinová banka Jihočeského kraje, 2016).

6.7 Zajištění chodu potravinových bank

K tomu, aby mohly potravinové banky dobře fungovat, musí splňovat určité předpoklady a vlastnit určité prostředky. Mezi nejdůležitější parametry patří lidské zdroje, finanční zdroje a hmotné zdroje (technické zázemí).

6.7.1 Lidské zdroje

Ke svému fungování potřebuje potravinová banka lidské zdroje – dobrovolníky i zaměstnance. Fungování potravinové banky by se mělo v rámci možností opírat

zejména o dobrovolníky. Prakticky je ale skoro nemožné najít dobrovolníka, který by se činnosti v potravinové bance mohl věnovat na plný úvazek. Je tedy zcela přirozené, že jedna funkce může být obsazena dvěma nebo třemi osobami, které budou schopny zajistit plynulý provoz potravinové banky (Plichta, 2014).

Nejčastěji mívá potravinová banka stálého zaměstnance v pracovním poměru na pozici manažera (tato funkce může být nazvána i jinak) a na pozici skladník a řidiče.

Organizační struktura typická pro potravinovou banku

- *Manažer, ředitel* nebo generální zmocněnec, který se věnuje zejména administrativní práci – shání finanční prostředky, vytváří výroční zprávy, pracuje na propagaci potravinové banky, zodpovídá za účetnictví.
- *Zásobovací výbor*, který vyvíjí činnost s cílem získávat zdarma potraviny od veřejných institucí, výrobců, soukromých osob apod.
- *Technický výbor*, jenž zajišťuje skladování zboží, manipulaci, přípravu a dodávky zboží pro odebírající organizace. Zodpovídá za řízení zásob, kontrolu kvality a logistiku.

6.7.2 Finanční zdroje

Aby nezisková organizace, tedy i potravinová banka, mohla naplnit své poslání, potřebuje k tomu samozřejmě finanční zdroje. Zajištění těchto zdrojů je klíčovým úkolem managementu nebo určeného pracovníka, který bývá nazýván fundraiser. Získávání finančních zdrojů je poměrně složitým úkolem (Boukal, 2009).

Obecně můžeme rozdělit financování nestátních neziskových organizací na veřejné financování a financování z neveřejných zdrojů.

Financování z veřejných zdrojů

Veřejné financování zabezpečují instituce státní správy a samosprávy. V prvním případě se jedná o státní dotační politiku, pokud poslání nestátní neziskové organizace zasahuje do jedné z definovaných oblastí, může organizace dosáhnout na dotace poskytované z veřejných zdrojů.

Potravinové banky pochopitelně usilují o subvence ze strany státu a měst, neboť provoz potravinové banky, není levnou záležitostí, ale do současné doby potravinové banky neměly možnost využít státních dotací (Plichta, 2014). Letošní rok je významný tím, že byl historicky poprvé podpořen provoz a rozvoj potravinových bank z národních dotací.

Momentálně nejdůležitějším dotačním programem pro potravinové banky je dotační program Ministerstva zemědělství ČR - Podpora činnosti potravinových bank a dalších subjektů s humanitárním zaměřením. Cílem této dotace Ministerstva zemědělství je přispět ke snížení plýtvání potravinami a podpora distribuce potravin lidem na hranici hmotné nouze, kteří nemají přístup k základním potravinám. Globálním cílem je systémové řešení pomoci potravinovým bankám a poskytnutí finanční podpory za účelem podpoření činnosti potravinových bank (MZČR, 2015).

V rámci programu Podpora činnosti potravinových bank a dalších subjektů s humanitárním zaměřením bude rozděleno 30 milionů korun. Žadatel o dotaci musí být členem České federace potravinových bank nebo sdružení Charita Česká republika. Dotace může být poskytnuta až do výše půl milionu korun na provoz potravinové banky a až do výše jednoho milionu na rekonstrukci či výstavbu skladů potravin. Žádost musí obsahovat identifikační údaje žadatele, doklad o registraci k podnikání ve vztahu k předmětu podpory, doklad o členství v České federaci potravinových bank (nebo ve sdružení Charita ČR), doklad o vedení běžného účtu žadatele, rozpis reálných nákladů, čestné prohlášení, že na projekt je použita pouze podpora z tohoto dotačního titulu č. 18 a nebude spolufinancován z jiných státních zdrojů nebo fondů Evropské unie (pokud bude projekt spolufinancován z těchto zdrojů, musí žadatel tuto skutečnost uvést) a samotný projekt obsahující soubor opatření nutných k provedení předmětu podpory včetně zdůvodnění účelnosti, efektivnosti a hospodárnosti vynaložených prostředků (MZČR, 2016).

Financování z neveřejných zdrojů

Dalším zdrojem financování neziskových organizací, tedy i potravinových bank, jsou neveřejné zdroje. Jedná se o finance, které pocházejí od individuálních dárců, firemních dárců nebo od tuzemských a zahraničních nadací (Boukal, 2009).

Individuální dárcovství

Vedení nestátních neziskových organizací se snaží oslovovat veřejnost tak, aby získali co největší množství dárců. Aby se dárci rozhodli organizaci věnovat peníze, musí především sympatizovat s jejím posláním (Boukal, 2009).

Veřejné sbírky

„Veřejná sbírka je sbírka pořádaná k získávání a shromažďování dobrovolných peněžitých prostředků od předem neurčeného okruhu přispěvatelů pro předem stanovený veřejně prospěšný účel, zejména humanitární nebo charitativní, pro rozvoj vzdělání, tělovýchovy nebo sportu, nebo k zajištění ochrany kulturních památek, tradic a životního prostředí“ (MVČR, 2016).

Pod pojmem veřejná sbírka rozumíme výlučně shromažďování peněžních prostředků, přičemž musí splňovat všechny výše uvedené náležitosti. Sběrka musí být transparentní a následně kvantitativně vyhodnocena. Sběrka musí být organizována právnickou osobou, obcí či krajem. Maximální doba trvání veřejné sbírky je 3 roky. Sběrku je možno realizovat několika způsoby (Boukal, 2009):

- shromažďování příspěvků na daný bankovní účet
- sběrací listiny
- pokladničky
- prodej předmětů
- prodej vstupenek
- pronájem telefonní linky

Firemní dárcovství

Většina firem poskytujících finance potravinovým bankám tak činí z nějakého důvodu. Často je motivem reklama, daňové úlevy nebo se jedná o prostředek uspokojení ředitele firmy. Pro potravinové banky je spolupráce s firmami velmi důležitá, proto by měl

management každé potravinové banky motivy spolupráce důsledně studovat (Boukal, 2009).

Samofinancování

V tomto případě si potravinová banka obstarává finanční prostředky sama. Jelikož má samofinancování podobné rysy jako podnikání je důležité mezi těmito dvěma činnostmi rozlišovat. Na rozdíl od podnikatelského subjektu, kde je samofinancování hlavním způsobem financování chodu společnosti, u NNO se jedná pouze o jeden z fundraisingových prostředků¹³.

Boukal (2009) uvádí, že mezi činnosti samofinancování můžeme zařadit například členské příspěvky, platby za poskytované služby, příjmy z pronájmu, využití nehmotného majetku nebo finanční investování (to je poměrně výjimečné a dochází k němu v situaci, kdy má NNO velké množství finančních prostředků, pro které momentálně nemá využití).

Ve své činnosti potravinové banky využívají i této možnosti financování, neboť jedním ze zdrojů financí jsou roční poplatky. Ty musí platit členové potravinové banky i odběratelé potravin. Členské poplatky se hradí ročně na základě odběratelské smlouvy. Výše jednotlivých poplatků je různá, každá banka si tuto výši stanovuje sama. V Praze mají například zaveden poplatek 1 000,-- Kč ročně za každého člena i odběratele (Potravinová banka: Potravinová banka v Praze, 2010).

6.7.3 Hmotné zdroje (technické zázemí)

K tomu, aby potravinová banka mohla plnit svou funkci a naplňovat cíl, je nutné, aby měla dobré technické zázemí – nebytové prostory, zařízení pro skladování a manipulaci se zbožím, užitkové vozidlo a propagační materiály.

¹³ Fundraising je soustavná činnost, během které dochází ke shromažďování finančních prostředků na obecně prospěšnou činnost

Nebytové prostory

Nebytové prostory by měly být umístěny pokud možno blízko obsluhované oblasti, aby byla snadná dopravní dostupnost pro užitková vozidla. Nebytové prostory musí být přizpůsobeny ke skladování potravin, musí vyhovovat hygienickým podmínkám a měly by být vybaveny chladicími boxy, které slouží u chování rychle se kazících potravin. Součástí nebytových prostorů by měla být kancelář a sociální zařízení.

Zařízení pro skladování a manipulaci

Zařízení pro skladování a manipulaci zboží zahrnuje hlavně vysokozdvizný vozík, paletový vozík, skladovací regály, palety, chladicí místnost a mrazicí místnost.

Užitkové vozidlo

Osobní nákladní automobil (do 3,5 tun), nejlépe s chladicím zařízením, je důležitý pro převoz potravinových darů od dodavatelů, neboť ne všichni dárci přivezou potraviny do skladu na vlastní náklady.

6.8 Získávání a přerozdělování potravin

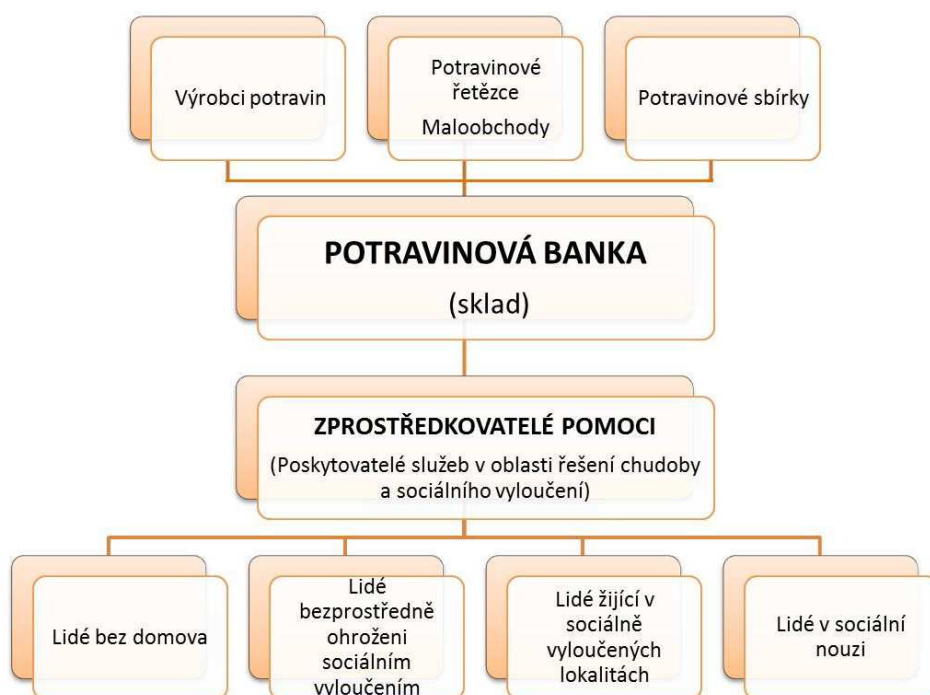
V minulosti pro potravinové banky v České republice nebylo jednoduché potraviny získávat. Pro supermarketů a jiné obchodníky bylo totiž výhodnější potraviny zlikvidovat a následně odepsat než darovat. I když byly potraviny zdravotně nezávadné, ale měly např. pouze poničený či špatně označený obal, příp. se blížil datum expirace, byly takové potraviny zlikvidovány. Důvodem takového postupu byly jednak vnitřní předpisy supermarketů, které tlačily a stále tlačí supermarketů co nejvíce prodat, jednak ztížení darování potravin z důvodu odvodu DPH z výrobků. Z původní právní úpravy zákona o DPH, konkrétně z § 36 odst. 6 písm. a) vyplývalo, že základem daně má být cena obdobného zboží, za niž je možno zboží pořídit ke dni uskutečnění zdanitelného plnění. Takové ceně se říká cena obvyklá. Pokud takto cenu stanovit nelze, vypočítává se základ daně jako výše celkových nákladů, které jsou potřebné na dodání zboží ke dni uskutečnění zdanitelného plnění (zákon č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty).

Tato překážka byla odstraněna 15. prosince 2014, kdy vydalo Generální finanční ředitelství oficiální informace k uplatnění DPH při darování zboží do potravinových bank. Z této zprávy vyplývá, že cenu obvyklou blížící se nule je možné akceptovat v případech, kdy se jedná o darované potraviny, které jsou dle příslušných předpisů stále upotřebitelné (poživatelné), ale zároveň jsou obtížně uplatnitelné v běžném prodeji či zcela neprodejně. Může jít například o potraviny blížící se datu spotřeby, potraviny, které musí být vyřazeny z běžného prodeje z důvodu nevyhovujícího obalu, nesprávného označení či jiného poškození. Pro prokázání darování potravin by si měl daňový subjekt zajistit od potravinové banky potvrzení o darování potravin, ze kterého bude patrný předmět a rozsah daru. Pro prokázání použitého ocenění je dobré zdokumentovat i stav darovaných potravin (Fojtík, 2014).

Veškeré darované potraviny putují přes potravinové banky v jednotlivých krajích přímo neziskovým organizacím, které pracují s lidmi v nouzi a v obtížných životních situacích. Množství potravin, které obdrží jednotlivé spolupracující organizace od potravinové banky, je závislé na tom, kolik potravin obdrží potravinová banka od svých dárců. Každá banka má trochu jiný systém rozdělování. V zásadě ale potravinové banky mají vytvořeny seznamy organizací, které s nimi uzavřely smlouvu, tyto organizace následně osloví, zda mají zájem o konkrétní typy potravin. Jednotlivé organizace totiž mají různé potřeby. Jiné potřeby mají organizace pracující s lidmi bez domova a jiné zase organizace pracující s rodinami s dětmi, azylové domy či organizace poskytující sociální práci ve vyloučených lokalitách. V azylových domech bývá jídlo poskytováno prostřednictvím jídelen, které poskytují klientům teplá jídla. Do takových zařízení je možné dodat potraviny s kratší expirační lhůtou např. zeleninu, maso, paštiky či mléčné výrobky. Naopak organizace pracující v terénu s klienty ze sociálně vyloučených lokalit dodávají svým klientům potravinovou pomoc prostřednictvím potravinových balíčků. Obsah potravinových balíčků je různý, liší se podle potřeb jednotlivých klientů, nicméně jedná se o potraviny zabalené, s delší trvanlivostí – těstoviny, rýže, konzervy, sušené mléko, dětské přesnídávky apod. (Plichta, 2014).

Každá ze spolupracujících organizací dostává množství potravin podle počtu svých klientů. Rozdělení potravin mezi jednotlivé klienty je v kompetenci konkrétní neziskové

organizace. Neziskové organizace rozdávají potraviny lidem, kteří na jídlo nemají prostředky, například rodinám s dětmi i jednotlivcům, kteří se ocitli v nouzi. Někde jsou potraviny využity i pro společné vaření pro tyto lidi. Organizace, které těmto lidem poskytují pomoc, fungují většinou formou sociálních služeb. Pravidla pro distribuci si stanoví samy na základě vyhodnocení potřebnosti. Bohužel množství dodávaných potravin od potravinových bank skoro nikdy nepokryje všechny potraviny, které by organizace potřebovaly (Plichta, 2014).

Obrázek č. 4 Jak funguje potravinová banka

Zdroj: Potravinová banka Ostrava, Výroční zpráva 2015

6.9 Spolupráce potravinových bank s obchodními řetězci

Projekty, které mají podpořit boj proti plýtvání potravin a spolupráci s potravinovými bankami již dnes nejsou ojedinělou záležitostí. Hypermarkety, supermarkety a i menší obchodníci se pravidelně zapojují do potravinových sbírek a spolupracují s potravinovými bankami. Všechny tyto projekty jsou nesmírně důležité a každý z nich může zachránit množství jídla před vyhozením bez dalšího užitku a hladovění mnoha

lidí. Strategickými partnery těchto projektů jsou Albert, Globus, Kaufland, Penny Market a Tesco (Potraviny pomáhají, 2015).

Obchodní řetězec Albert

S potravinou bankou začal obchodní řetězec Albert spolupracovat v roce 2011 v Ostravě. Od té doby se jejich spolupráce rozrostla a rozšířila do dalších krajů. V současné době PB spolupracují s více než dvaceti hypermarkety této značky v různých krajích. Nejintenzivnější spolupráci PB s obchodním řetězcem Albert můžeme zaregistrovat na Moravě, zejména ve Frýdku – Místku, Krnově, Ostravě či Opavě (Albert, 2016). Hypermarket Albert je rovněž strategickým partnerem Národní potravinové sbírky, která každoročně probíhá v měsíci listopadu pod záštitou platformy Byznys pro společnost. O tomto projektu bude pojednávat samostatná podkapitola.

Obchodní řetězec Tesco

Obchodní společnost Tesco navázala spolupráci s PB v roce 2012, kdy představila svůj nový projekt v oblasti společenské odpovědnosti – boj proti plýtvání potravinami. Tesco uznává, že plýtvání potravinami v době dramatického úbytku přírodních zdrojů naší planety je nepřijatelné. Jako prodejce potravin s 50 miliony zákazníků po celém světě a dodavateli ve více než 70 zemích, má společnost šanci s problémem něco udělat. Tesco se zúčastnilo První národní potravinové sbírky s názvem Potraviny pomáhají, která se konala 16. listopadu 2013 a proběhla mimo jiné i na 35 pobočkách Tesca. (Tesco, 2016).

Velkoobchod Makro

Velkoobchod Makro spolupracuje s Českou federací potravinových bank od roku 2009. Cílem spolupráce je zbránit plýtvání potravinami a také drogistickým zbožím. Velkoobchodní středisko Makro postupně stahuje z prodeje potraviny a drogistické zboží s krátkou či končící dobou spotřeby a takové zboží věnuje regionálním pobočkám PB. Tyto následně zboží přerozdělují partnerským charitativním organizacím. Kupříkladu v roce 2010 Makro darovalo zboží Potravinové bance v hodnotě 1,75 milionů Kč (makro, 2016).

6.10 Národní potravinová sbírka

Cílem projektu „Národní potravinová sbírka“ je upozornit na problematiku plýtvání potravinami. Tento projekt má i charitativní rozměr, neboť při něm dochází k darování potravin lidem, kteří to nejvíce potřebují.

Národní potravinová sbírka (NPS) je společným projektem několika organizací. Spolupracují na ní především nezisková organizace Byznys pro společnost, Armáda spásy a Česká federace potravinových bank. Funguje pod záštitou Byznysu pro společnost v rámci projektu „Potraviny pomáhají“, pomocí kterého se organizace snaží upozornit na problematiku plýtvání potravinami na jedné straně a obyvatelstvo trpícím nedostatkem jídla na straně druhé (Potraviny pomáhají, 2015).

Národní sbírka potravin se koná pravidelně v listopadu každého roku. V den jejího konání mají lidé z celé České republiky možnost zakoupit trvanlivé potraviny a darovat je těm, kteří jsou na pokraji hmotné nouze. Sběrka se soustředí na shromáždění především trvanlivých potravin. Seznam nejvhodnějších potravin, které darovat, lze najít na internetu. Jedná se například o cukr, luštěniny, těstoviny, rýži, olej nebo konzervované potraviny. Ve vybraných obchodech jsou za pokladnami stánky s dobrovolníky, kteří potraviny shromažďují a téhož večera jsou potraviny převezeny přímo do potravinových bank, které jsou členky České federace potravinových bank. PB následně potraviny rozdělí mezi jednotlivé neziskové organizace. Vybrané potraviny putují přednostně do charitativních organizací poskytujících pomoc zejména seniorům, matkám samoživitelkám, lidem bez domova či lidem žijícím na hranici chudoby (Potraviny pomáhají, 2015).

První potravinová sbírka se v České republice uskutečnila v sobotu 16. listopadu 2013. Sběrku organizovala platforma Byznys pro společnost ve spolupráci s Českou federací potravinových bank a dalšími partnery, přičemž do organizace sbírky bylo zapojeno kolem tisícovky dobrovolníků (Potraviny pomáhají, 2015a). Do této sbírky se zapojilo tisíce Čechů, kteří darovali 55,5 tun potravin a firmy navíc přispěly dalšími 10,5 tunami potravin. Celkem se tedy podařilo vybrat 66 tun potravin (viz obr. č. 4), což celkem představuje 132 000 porcí jídel. Potraviny darovali lidé ve prospěch potravinových bank a neziskových organizací po celé České republice, nejvíce potravin se podařilo vybrat

v hlavním městě Praha (Potraviny pomáhají, 2015). Sběrka byla úspěšná díky spolupráci obchodních řetězců a výrobců potravin. Sběrka se uskutečnila ve 111 obchodech obchodních řetězců Tesco, Albert, Globus, Interspar a MAKRO (Potraviny pomáhají, 2015).

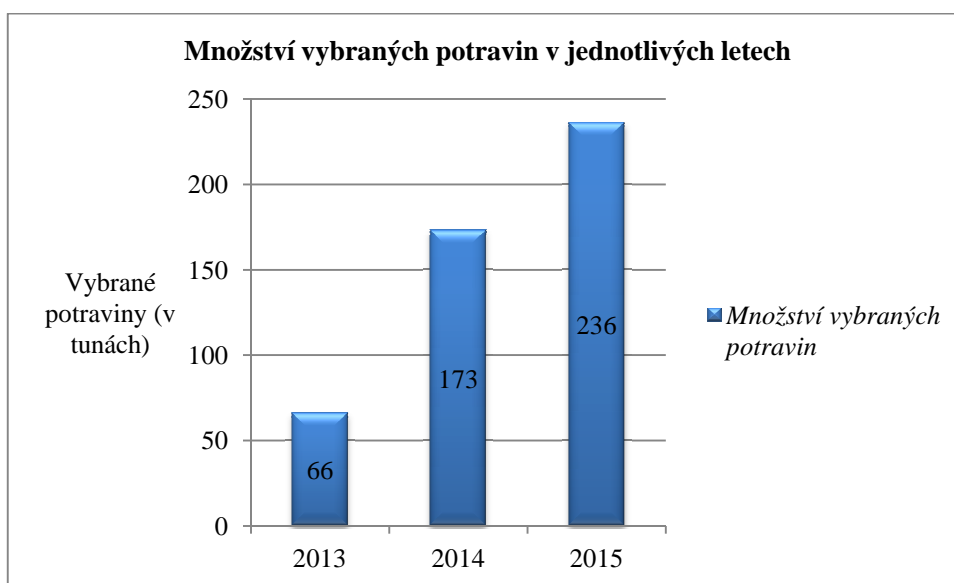
Následující druhý ročník potravinové sbírky byl rovněž velmi úspěšný. Do charitativní akce se ve více než 380 obchodech Tesco, Penny Market, Kaufland, Albert, Globus a dm v malých i velkých městech po celé České republice zapojily desetitisíce Čechů. S organizací sbírky pomáhalo 2 000 dobrovolníků. Nakupující v obchodech za jediný den darovali 146 tun a firmy navíc přispěly 25,5 tunami potravin. Na internetu, prostřednictvím portálu damejido.cz, lidé darovali v přepočtu další 1,6 tuny jídla (viz obr. č. 5 a obr. č. 6). Jak dokládá níže uvedená tabulka (tab. č. 3), nejvíc potravin se podařilo vybrat v Praze (celkem 38,5 tun), kde měli lidé nejvíce možností se s Národní potravinovou sbírkou setkat. Dalšími aspekty vysoké úspěšnosti potravinové sbírky v Praze jsou množství obyvatel a nejvyšší kupní síla v rámci České republiky. Prahu poté následovaly dary poskytnuté v Jihomoravském kraji (19,5 tun) a Moravskoslezském kraji (17,1 tun).

Tabulka č. 3 Darované potraviny v Národní potravinové sbírce v roce 2014

Kraj	Množství potravin (tuny)
Praha	38,5
Jihomoravský	19,5
Moravskoslezský	17,1
Ústecký	11,8
Středočeský	9,4
Pardubický	7,1
Zlínský	7,1
Jihočeský	6,7
Vysočina	6,4
Olomoucký	5,8
Liberecký	5,4
Plzeňský	4,6
Královohradecký	3,4
Karlovarský	3

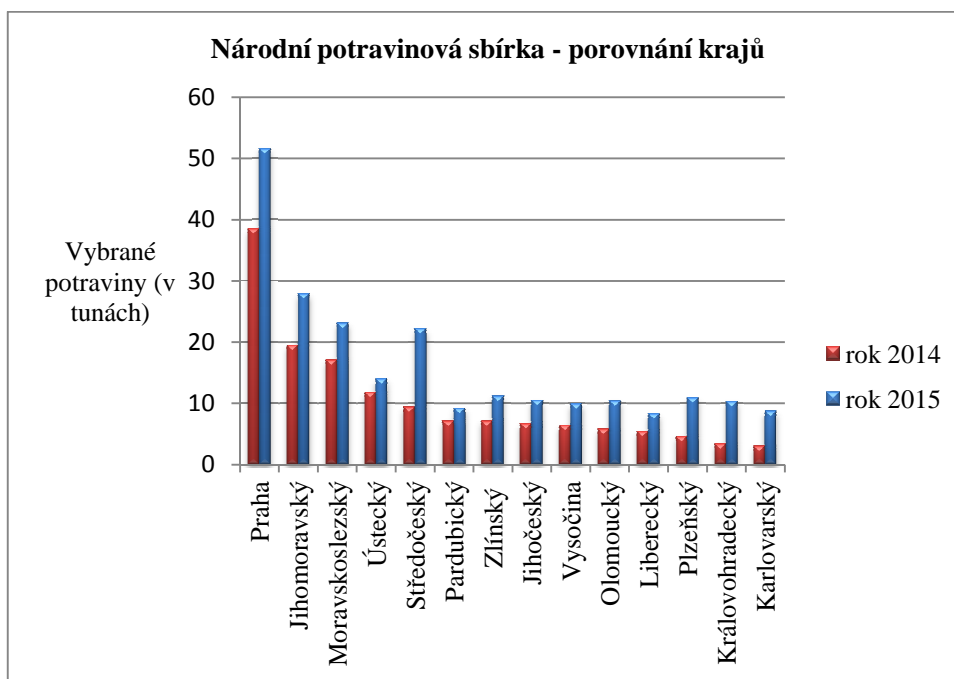
Zdroj: Potraviny pomáhají, zpracování vlastní

Zatím poslední projekt Národní potravinové sbírky se uskutečnil v sobotu 21. listopadu 2015. Jednalo se již o třetí ročník Národní potravinové sbírky, který úspěšně navázal na ročníky předchozí. Potravinu se vybíraly v téměř pěti stech obchodech po celé České republice. Partnery sbírky se již tradičně staly supermarketu Albert (Ahold), Globus, Kaufland, Makro, Penny, Tesco a také dm drogerie markt. Do akce se zapojilo více než 2000 dobrovolníků. Potravinu však bylo možno darovat nejen v supermarketu, dárci mohli potraviny nakoupit a darovat přes internet na www.rohlik.cz. Celkem se podařilo v obchodech vybrat 228 tun potravin a po započtení dalších individuálních darů od firem a institucí, které poskytly jídlo přímo potravinovým bankám, se končící součet za Národní potravinovou sbírku vyšplhal na 236 tun darovaného jídla (viz obr. č. 5 a obr. č. 6) (Potraviny pomáhají, 2015c).

Obrázek č. 5 Počet vybraných potravin v letech 2013-2015

Zdroj: *Potraviny pomáhají, zpracování vlastní*

Obrázek č. 7 Porovnání krajů v období roku 2014-2015

Zdroj: *Potraviny pomáhají, zpracování vlastní*

Národní potravinová sbírka má také širokou mediální podporu. Hlavním mediálním partnerem je Český rozhlas, dalšími mediálními partnery jsou například DeadLineMedia, reklamní agentura Loosers nebo MilujemeJidlo.cz. Díky těmto, ale i dalším mediálním partnerům se NPS dostala do širokého povědomí veřejnosti. Národní potravinová sbírka je velký projekt, který lze považovat za úspěšný. Kapacita darovaných potravin se však blíží k hranici maxima, zejména s ohledem na skutečnost, že kapacita potravinových bank a dobrovolníků je téměř naplněna. Potravinové banky v rámci jednoho dne nejsou schopny přijmout a přerozdělit o mnoho větší množství potravin než tomu bylo v právě posledním ročníku NPS a další růst je tedy v tomto smyslu omezen. Celý projekt Národní potravinové sbírky se snaží u lidí a firem rozšířit povědomí právě o potravinových bankách, které jsou na darech a pomoci závislé a vítají sponzory, kteří mohou nabídnout potraviny i finanční dary k zajištění finančních nákladů na provoz banky (Potraviny pomáhají, 2015).

7 Otázky k zamyšlení

V souvislosti s vypracováváním diplomové práce, která je zaměřena na potravinovou pomoc a potravinové banky v boji proti chudobě v České republice, mi postupně v myslí vyvstávaly některé otázky, které s tímto tématem přímo souvisí a na které si neumím odpovědět. Při své práci se dennodenně setkávám s chudobou ve vyloučených lokalitách, která se hluboce dotýká zejména dětské populace, ale pochopitelně i jejich rodičů a prarodičů. Potravinová pomoc stále funguje, alespoň v našem okrese, velmi málo, skoro vůbec. Někdy je situace v rodinách tak zoufalá, že lidé nemají základní potraviny a hygienické prostředky ani na několik příštích dnů a já jako sociální pracovnice jim nemám krom pouhého slova a rady, co nabídnout. To jsou chvíle, kdy pochybuji o smyslu mé práce a ptám se.

- *Proč je takový rozdíl mezi poskytovanou potravinovou pomocí v jednotlivých krajích?*

V České republice jsou kraje, kde funguje potravinová pomoc naprosto bezproblémově. Sociální pracovníci z neziskových organizací jezdí i několikrát týdně do vyloučených lokalit a přivážejí jejich obyvatelům potravinové balíčky, dětské pleny, dětskou umělou výživu apod.. V rámci této práce poskytují obyvatelům i odborné sociální poradenství. Na druhou stranu jsou v naší zemi kraje, kde nic takového nefunguje, ačkoliv i v těchto krajích působí stejné neziskové organizace. Čím je to způsobeno? Lidským faktorem, který selhává na místní úrovni? Jsou si lidé, kteří vedou neziskové organizace na celostátní úrovni vědomi, jak velké jsou rozdíly mezi jednotlivými kraji nebo dokonce městy v jednotlivých krajích?

- *Proč je stát jako hlavní garant sociální politiky a potravinové bezpečnosti tak opatrný v podpoře neziskových organizací poskytujících potravinovou pomoc?*

Domnívám se, že spolupráce státního aparátu a neziskového sektoru nefunguje dobře, což je velká škoda, zejména s ohledem na skutečnost, že mají společný cíl – boj proti chudobě. Chápu, že stát jako garant sociální politiky eliminuje chudobu v ČR pomocí výplaty sociálních dávek. Nelze ani po státu spravedlivě požadovat, aby on sám poskytoval potravinovou pomoc. K tomu účelu se skutečně mnohem více hodí

neziskové organizace. Na druhou stranu je to ale právě stát, který musí neziskovým organizacím vytvořit takové prostředí a takové legislativní ukotvení, aby tyto mohly bez problémů takovou pomoc poskytovat. V okamžiku, kdy potravinové banky nemají ani statut sociální služby, je pro ně velmi těžké bez obav z budoucnosti fungovat.

Jako velmi důležité plus neziskového sektoru také vnímám fakt, že ten je klienty vnímán daleko pozitivněji než státní organizace. Proč tomu tak je? Jako jeden z hlavních důvodů vidím špatnou mediální prezentaci státních organizací a nelze opomenout i fakt, že státní organizace je stále veřejností vnímaná zejména jako represivní a kontrolní orgán. Oproti tomu neziskové organizace, které pracují s ohroženými skupinami lidí, mají daleko blíže k těmto lidem, často fungují přímo v terénu a lidé k nim mají větší důvěru. Pokud by spolupráce mezi neziskovým sektorem a státními organizacemi fungovala dobře, velmi by to pomohlo právě jejich klientům. Bohužel, v praxi tomu tak často není, státní organizace nejsou ochotné spolupracovat s některými neziskovými organizacemi a často je vnímají jako konkurenci.

- *Proč se obce bojí zapojit do projektů v boji proti chudobě?*
- *Jak je možné, že do projektu MPSV ČR Obědy do škol se zapojily pouze dva kraje z celé republiky?*
- *Proč lidé, kteří se ocitnou v tíživé sociální situaci, bez finančních prostředků, bez možnosti jiné pomoci, bez možnosti uspokojovat své základní životní potřeb, musí neustále někomu dokazovat, že se v takové situaci opravdu nachází?*

To jsou otázky, na které stále hledám odpovědi, ale nenacházím je. Nejvíc mě asi mrzí, že si uvědomuji, že finanční prostředky na potravinovou pomoc a na boj proti chudobě, se v rozpočtu MPSV skutečně nachází, ať již se jedná o prostředky poskytnuté z dotací EU či přímo ze státního rozpočtu, ale tyto nejsou dostatečně jednotlivými kraji či obcemi využívány. Možná je to způsobeno přílišnou administrativní zátěží pro obce. Možná je to chyba ministerstva, které tyto programy dostatečně nepropaguje. Možná je to i otázka politických priorit jednotlivých krajů. To skutečně nevím. Je pro mě ale velmi smutné zjištění, že ačkoliv se většina z předních politických představitelů obcí, krajů prezentuje ve světle „vše pro své občany“, v okamžiku, kdy mohou čerpat

finanční prostředky na boj proti chudobě, na sociální začlenění či na sociální bydlení, najednou všichni mlčí, nikdo nic nepotřebuje a nikdo nic nečerpá. Potravinová pomoc a pomoc sociálně vyloučeným lokalitám se asi nikdy nestane hlavním předvolebním heslem žádného politika. Přesto se domnívám, že právě potravinová pomoc a potravinové banky jsou jednou z velmi důležitých aktivit v boji proti chudobě.

8 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo představit potravinovou pomoc a potravinové banky v České republice jako možný nástroj v boji proti chudobě. Tato diplomová práce je teoretická a k naplnění cíle došlo pomocí syntézy dostupné literatury. První část práce se poměrně detailně zabývá chudobou, koncepty chudoby a měřením chudoby, neboť právě tyto přímo souvisí s potravinovou pomocí a rovněž jsou propojeny s myšlenkou potravinových bank. Chudoba a koncepty chudoby jsou ve světě vnímány různě, stejně tak jako jsou různé přístupy k jejich řešení. Přestože je dnes veřejností chudoba vnímána především jako jev typický pro rozvojové země, stále častěji se dotýká i nejvyspělejších zemí naší planety. Chudoba v současné Evropě je většinou méně drastická, největším problémem evropského kontinentu se stalo sociální vyloučení. Z tohoto důvodu se evropské sociální politiky soustředí na problematiku sociálního začleňování a přijímání zásadních dokumentů, jejichž nedílnou součástí je boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Potravinová pomoc je důležitým nástrojem v boji proti chudobě, nejen v rozvojovém světě, ale i v bohaté Evropě. Chudoba a sociální vyloučení se tak staly ústředním pojmem v programu potravinové pomoci pro nejchudší osoby financovaném z Fondu evropské pomoci nejchudším osobám. Finanční prostředky fondu mají přispět ke snížení počtu osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením. Smyslem tohoto projektu je pomoci těm nejchudším osobám s řešením základních potřeb, ať již se jedná o pomoc v podobě poskytování potravin, oblečení, obuvi, či nezbytných předmětů osobní potřeby, zejména hygienických potřeb.

Posláním potravinových bank, které jsou rozšířeny po celém světě, je pomoc s odstraňováním chudoby a hladu a předcházení plýtvání potravinami. Potravinové banky poskytují potravinovou pomoc, ale pouze z části, neboť fungují pouze jako určitý prostředník mezi dárci a poskytovateli služeb. Potravinové banky osobám v tísní samy nerozdělují, činí tak zásadně prostřednictvím sítě místních organizací, které jsou ve styku s chudými a potřebnými lidmi.

Potravinová pomoc a potravinové banky představují malou, ale nedílnou součást pomoci v boji proti chudobě v České republice. Celý koncept potravinové pomoci a spolupráce potravinových bank se státní správou i samosprávou se neustále vyvíjí a mění. Aktérů na obou stranách přibývá, hledají se nové zdroje a nové možnosti pomoci. Důležitá je samotná skutečnost, že potravinová pomoci existuje, stejně jako projekt potravinových bank a lidé se učí zodpovědněji přistupovat k životu. Je potřeba se přizpůsobit aktuálním problémům a současným trendům a přes všechny problémy stále mít chuť a sílu pomáhat.

9 Seznam informačních zdrojů

Odborné publikace:

1. BARTÁK, M., 2004, *Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty: Bezdomovectví v zrcadle veřejné politiky*. Kostelec nad Černými Lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, s. 102. ISSN 1213-8096.
2. BARRETT, Ch., B., MAXWELL, D., 2005. *Food aid after fifty years: recasting its role*. New York: Routledge, s. 314. ISBN 04-157-0125-2.
3. BOUKAL, P., 2009. *Nestátní neziskové organizace (teorie a praxe)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Economica, s. 304. ISBN 978-80-245-1650-9.
4. HRADECKÝ, I., Potravinové banky. *Sociální služby*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb, 2015, 17(4/2015), 34-35. ISSN 1803-7348.
5. JENÍČEK, V., FOLTÝN, J., 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C. H. Beck, s. 352. ISBN 978-80-7400-326-4.
6. KLÍMA, K. et al., 2011. *Státověda*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 431. ISBN 978-80-7380-296-7.
7. KOTÝNKOVÁ, M., 2007. *Sociální ochrana chudých v České republice*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, s. 132. ISBN 978-80-245-1302-7.
8. KREBS, V. et al., 2010. *Sociální politika*. 5. přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolter Kluwer ČR, s. 544. ISBN 978-80-7357-585-4.
9. KREJČÍ, O., 2011. *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, s. 175. ISBN 978-80-7431-056-0.
10. MAREŠ, P., 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 248. ISBN 80-858-5061-3.
11. MAREŠ, P., 2006, Sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze: diskurs a realita. In *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita a Výzkumný ústa práce a sociálních věcí, s.15-24. ISBN 80-210-4225-7
12. ODEKON, M., 2006. *Encyclopedia of world poverty*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications, s. 455-941. ISBN 1412918073.
13. RICHES, G., 1986. *Food banks and the welfare crisis*. Ottawa: Canadian Council on Social Development, s. 176. ISBN 08-881-0368-9.

14. SHAW, D., 2001. *The UN World Food Programme and the development of food aid*. New York: Palgrave, s. 302. ISBN 03-336-7669-6.
15. VÍT, P., 2015. *Praktický právní průvodce pro neziskové organizace*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, ISBN 978-80-247-5477-2.
16. ŠIMÁK M., 2013. Lidská práva a sociální práva. Mezinárodní organizace v právu sociálního zabezpečení a jejich dokumenty. In: KAHOUN et al. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha: Triton. s. 48-66. ISBN 978-80-7387-733-0.
17. TOMEŠ I., 2001. Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost. 2. přepracované vydání. Praha: SOCIOKLUB. s. 261. ISBN 80-86484-00-9.

Elektronické zdroje:

18. Albert, 2016. O nás: Společenská odpovědnost. *Potravinová banka* [online]. AHOLD Czech Republic [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.albert.cz/o-nas/spolecenska-odpovednost/potravinova-banka>
19. BACOVSKÝ, V., 2010. Co stojí za neúspěchem Lisabonské strategie. In: *euractiv.cz* [online]. [cit 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/evropske-institute/analyza/co-stoji-za-neuspechem-lisabonskestrategie-007337>
20. Commission of the European Communities, 2001, *Draft Joint Report on Social Inclusion – Part I.: the European Union* [online]. Brussels: Council of the European Union. [cit 2016-05-08]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2001/EN/1-2001-565-EN-F1-1.Pdf>
21. Česká Federace potravinových bank, © 2010. Potravinová banka: Úvodní stránka: Potravinové banky. *Potravinové banky* [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/cfpb/>
22. Česká Federace potravinových bank, © 2010a. Potravinová banka: Úvodní stránka: Potravinové banky: O nás. *Historie potravinových bank ve světě a v České republice* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/o-nas/>
23. Česká Federace potravinových bank, © 2010b. Potravinová banka: Charta evropských potravinových bank. In: *Česká Federace potravinových bank: Úvodní*

- stránka: Potravinové banky: O nás.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://files.potravinovabanka.cz/200000710-a26a1a45df/CHARTA%20EVROPSK%C3%9DCH%20POTRAVINOV%C3%9DCH%20BANK.pdf>
24. Česká Federace potravinových bank, © 2010c. Potravinová banka: Úvodní stránka. *Potravinová banka* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/>
25. Česká Federace potravinových bank, © 2010d. Potravinová banka: Potravinová banka Ostrava: Výroční zpráva 2015. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB Ostrava, z. s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-ostrava/>
26. Česká Federace potravinových bank, © 2010e. Potravinová banka: Potravinová banka Plzeň. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB Plzeň, z. s.: Aktuality* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-plzen/aktuality>
27. Česká Federace potravinových bank, © 2010f. Potravinová banka v Ústeckém kraji z. s. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB v Ústeckém kraji z.s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-v-usteckem-kraji-z-s/>
28. Česká Federace potravinových bank, © 2010g. Potravinová banka: Potravinová banka Liberec z. s. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB Liberec, z.s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-liberec-o-s>
29. Česká Federace potravinových bank, © 2010h. Potravinová banka: Potravinová banka ve Zlínském kraji, z. s. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB ve Zlínském kraji, z.s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-ve-zlinskem-kraji-z-s/>
30. Česká Federace potravinových bank, © 2010i. Potravinová banka: Potravinová banka Pardubice, z. s. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB*

- Pardubice, z.s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-pardubice-z-s/>
31. Česká Federace potravinových bank, © 2010j. Potravinová banka: Potravinová banka Karlovarského kraje, z. s. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB Karlovarského kraje z.s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-karlovarskeho-kraje-z-s/>
32. Česká Federace potravinových bank, © 2010k. Potravinová banka: Potravinová banka v Olomouckém kraji z. s. In: *Česká federace potravinových bank: Úvodní stránka: PB v Olomouckém kraji z.s.* [online]. Česká federace potravinových bank. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/pb-v-olomouckem-kraji-z-s/>
33. Český statistický úřad, 2016. *Výběrové šetření Životní podmínky (EU – SILC)* [online]. ČSÚ: Úvod: Statistiky: Příjmy, výdaje a životní podmínky domácnosti: Životní podmínky (EU-SILC) – Metodika. Poslední změna 1. 6. 2016. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni-podminky-eu-silc-metodika>
34. Český statistický úřad, 2016a. *Příjmy a životní podmínky domácnosti 2015* [online]. ČSÚ. Úvod, Vydáváme. Katalog Produktů. Poslední změna 17. 5. 2016. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/32782502/16002116kc.pdf/cbcecfbd-706e-4f11-afcb-6214608c40e4?version=1.0>
35. *Evropa 2020 Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*, 2010. [online]. Brusel: Evropská komise. [cit 2016-05-08]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:CS:PDF>
36. Evropská komise, 2010. Evropská komise: Zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti: Evropský rok: Základní údaje. *Evropa spojuje síly v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení* [online]. Evropská komise. [cit 2016-05-08]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/about/index_cs.htm
37. Evropská komise, © 2016. Evropská komise: Zaměstnanost, sociální věci a sociální začleňování: Financování. *Fond evropské pomoci nejchudším osobám (FEAD)*

- [online]. Evropská komise. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=cs&catId=1089#/top-p>
38. Evropská rada. 2010. Evropská rada 17. června 2010. Závěry. In: *Europa.eu* [online]. Brusel: Evropská rada, 17. 6. 2010. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/CS/ec/115366.pdf
39. Evropská unie. 2016. *Prolomení začarovaného kruhu chudoby a strádání* [online]. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. [cit. 2016-06-06]. ISBN 978-92-79-50155-5. Dostupné z: <http://bookshop.europa.eu/cs/fond-evropsk-pomoci-nejchud-m-osob-m-fead--pbKE0115518/?CatalogCategoryID=5Bmep2IxvtAAAAEurxMIaMP7>
40. Evropský účetní dvůr, 2009. *Potravinová pomoc Evropské unie pro nejchudší osoby: posouzení cílů, prostředků a použitých metod* [online]. Evropský účetní dvůr. Zvláštní zpráva č. 6/2009. [cit. 2016-06-06]. ISBN 978-92-9207-335-0. Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/cont/dv/rs6/_rs6_cs.pdf
41. EXNEROVÁ, V., VOLFOVÁ, a.. Chudoba. In: *Rozvojovka.cz* [online]. 2012 [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>
42. FAO, 2011. *Global losses and food waste* [online]. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: www.fao.org/docrep/014/mb060e/mb060e00.pdf
43. FOJTÍK, J., 2014. Informace GFŘ k uplatnění DPH při darování zboží do potravinových bank. In: *Finanční správa: Tiskové zprávy GFŘ* [online]. Finanční správa. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: http://www.financnisprava.cz/assets/cs/prilohy/d-seznam-dani/2014_DPH_Darovani-zbozi-potravinovove-banky.pdf
44. GORDON, D., 2005. Indicators of Poverty & Hunger. In: *Expert Group meeting on youth development indicators*. [online]. 2005 [cit. 2016-05-14]. Dostupné z: http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/ydiDavidGordon_poverty.pdf
45. GUSTAVSSON, J. et al. 2011. *Global food losses and food waste: Extent, causes and prevention* [online]. Rome: Food and Agriculture Organization of the United

- Nations. [cit. 2016-06-16]. ISBN 978-925-1072-059. Dostupné z: <http://www.fao.org/docrep/014/mb060e/mb060e00.pdf>
46. CHARLETON, M., W., 1997. *Famine and the Food Weapon: Implications for the Global Food Aid Regime* [online]. In: The Journal of Conflict Studies. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/11736/12493>
47. makro, 2016. Domů: Potravinová banka. *Pomáháme lidem v nouzi* [online]. MAKRO Cash and Carry ČR [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.makro.cz/spolecenska-odpovednost/potravinova-banka>
48. LOWDER, S., RANEY, T., 2005. *Food Aid: A Primer* [online]. Italy: Agricultural and Development Economics Division, FAO. [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.fao.org/3/a-ae878t.pdf>
49. MOUSSEAU, F., 2005. *Food Aid or Food Sovereignty: Ending world hunger in our time* [online]. The Oakland Institute. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/fasr.pdf>
50. MPSV, 2014. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Fond Evropské pomoci nejchudším osobám: Dokumenty. *Operační program potravinové a materiální pomoci 2014-2020* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/23931/Operacni_program_potravinove_a_materialni_pomoci__2014-2020__2_CZ.pdf
51. MPSV, 2015. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Pomoc v hmotné nouzi. *Pomoc v hmotné nouzi 2015* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2016-05-08]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5#sphn>
52. MPSV, 2016. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Domovská stránka. *Fond evropské pomoci nejchudším osobám* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/18823>
53. MVČR, 2016. Služby pro veřejnost. *Občanské aktivity* [online]. Ministerstvo vnitra České republiky [cit. 2016-06-13]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obcanske-aktivity-118893.aspx?q=Y2hudW09NQ%3D%3D>

54. MZČR, 2015. Ministerstvo zemědělství: Zahraniční vztahy: Mezinárodní organizace. *Organizace OSN pro výživu a zemědělství – FAO* [online]. Ministerstvo zemědělství ČR, 27. 7. 2015. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/zahranicni-vztahy/mezinarodni-organizace/organizace-osn-pro-vyzivu-a-zemedelstvi.html>
55. OECD, 2006. *The Development Effectiveness of Food Aid: Does Tying Matter?* [online]. Paris: OECD Publishing. [cit. 2016-06-04]. ISBN 97-89-26401347-6. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/development/the-development-effectiveness-of-food-aid_9789264013476-en
56. *Potravinová banka pro Brno a Jihomoravský kraj*, 2014 [online]. Potravinová banka pro Brno a Jihomoravský kraj. [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://www.foodbankbrno.cz/>
57. *Potravinová banka Hradec Králové: Potravinová pomoc potřebným*, 2015 [online]. Potravinová banka Hradec Králové [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://potravinovabankahk.cz/category/aktuality/>
58. *Potravinová banka Jihočeského kraje*, 2016 [online]. Potravinová banka Jihočeského kraje. [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <http://pbjk.cz/>
59. Potravinový pomáhají, 2015. *Národní potravinová sbírka: O Projektu*. [online]. Potravinový pomáhají [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://potravinypomahaji.cz/o-projektu/>
60. Potravinový pomáhají, 2015a. Národní potravinová sbírka: Rok 2013. *První potravinová sbírka a už se vybralo 66 tun* [online]. Potravinový pomáhají [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: <http://potravinypomahaji.cz/rok-2013-prvni-potravinova-sbirka-a-uz-se-vybralo-66-tun/>
61. Potravinový pomáhají, 2015b. Národní potravinová sbírka: Rok 2014. *Jak se vybralo 173 tun jídla kraj po kraji*. [online]. Potravinový pomáhají [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: <http://potravinypomahaji.cz/rok-2014-jak-se-vybralo-173-tun-jidla-kraj-po-kraji/>
62. Potravinový pomáhají, 2015c. Národní potravinová sbírka. *Další úspěch Národní potravinové sbírky, Češi darovali 236 tun jídla*. [online]. Potravinový pomáhají [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: <http://potravinypomahaji.cz/dalsi-uspech-narodni-potravinove-sbirky-cesi-darovali-228-tun-jidla/>

63. *Právo na potraviny*, 2016 [online]. Brno: Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií. Právo na potraviny. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.pravonapotraviny.cz/uvod/pravo-na-potraviny/>
64. *Právo na potraviny*, 2016a [online]. Brno: Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií. Právo na potraviny – konceptualizace pojmu. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.pravonapotraviny.cz/uvod/pravo-na-potraviny/>
65. RICHES, G., 2011. Thinking and acting outside the charitable food box: hunger and the right to food in rich societies. *Development in Practice*. 21(4-5), 768-775. DOI: 10.1080/09614524.2011.561295. ISSN 0961-4524. [cit 2016-05-08]. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09614524.2011.561295>
66. SIROVÁTKA, T. et al., 2013. *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice podle indikátorů EU – vývoj v důsledku krize, fiskální konsolidace a sociální reformy* [online]. Praha: VÚPSV. [cit 2016-05-08]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_363.pdf
67. ŠUSTOVÁ, Š., 2015. Jak se měří materiální deprivace. *Statistika&My - měsíčník Českého statistického úřadu* [online] 03/2015 [cit. 2016-05-06]. ISSN 1804-7149. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2015/03/jak-se-meri-materialni-deprivace/>
68. TESCO, 2016, Tesco Czech: Odpovědná firma. *Využíváme naši sílu pro dobrou věc* [online]. Tesco Stores ČR. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: http://www.tescocr.cz/cs/odpov%C4%9Bdn%C3%A1-firma/vyu%C5%BE%C3%ADv%C3%A1me-na%C5%A1%C3%AD-s%C3%ADly-pro-dobrou-v%C4%9Bc/vyu%C5%BE%C3%ADv%C3%A1me-na%C5%A1%C3%AD-s%C3%ADly-pro-dobrou-v%C4%9Bc?_ga=1.52821099.255059132.1466160177
69. UNIC Praha, © 2005. Informační centrum OSN v Praze: Systém OSN: Specializované agentury. *Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj (IFAD)* [online]. Informační centrum OSN v Praze. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www2.osn.cz/system-osn/specializovane-agentury/?i=128>
70. UNIC Praha, 2016. *Lidská práva: Všeobecná deklarace lidských práv* [online]. Praha: Informační centrum OSN v Praze. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/lidska-prava/>

71. UNIC Praha, 2016a. *Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs)* [online]. Praha: Informační centrum OSN v Praze. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/rozvojove-cile-tisicileti-mdgs/>
72. *Vláda ČR. 2006. Lidská práva. Dokumenty. Zprávy: plnění mezinárodních úmluv. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech* [online]. *Vláda České republiky.* [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych--socialnich-a-kulturnich-pravech-19856/>
73. *Vláda ČR. 2006a. Lidská práva. Dokumenty. Zprávy: plnění mezinárodních úmluv. Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen* [online]. *Vláda České republiky.* [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-odstraneni-vsech-forem-diskriminace-zen-19700/>
74. *Vláda ČR. 2008. Lidská práva. Dokumenty. Zprávy: plnění mezinárodních úmluv. Úmluva o právech dítěte* [online]. *Vláda České republiky.* [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>
75. *Vláda ČR. 2010. Lidská práva. Dokumenty. Zprávy: plnění mezinárodních úmluv. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením* [online]. *Vláda České republiky.* [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/vvzpo/dokumenty/umluva-o-pravech-osob-se-zdravotnim-postizenim--70247/>
76. WFP, © 2016. World Food Programme: Our Work. *Food Security Analysis* [online]. World Food Programme. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www.wfp.org/food-security>
77. WFP, © 2016a. World Food Programme: About. *Strategic plan* [online]. World Food Programme. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www.wfp.org/food-security>
78. *World Health Organization*, 2011 [online]. Kancelář WHO v České republice: Základní informace. [cit. 2016-06-04]. Dostupné z: <http://www.who.cz/zaklinfo.html>

Legislativa:

79. Nařízení (EHS) č. 3730/87, kterým se stanoví obecná pravidla, začleněné do nařízení Rady (ES) č. 1234/2007 (Úř. věst. L 299, 16.11.2007, s. 1), kterým se stanoví společná organizace zemědělských trhů. 2007 [online]. [cit. 2016-06-06]. Dostupné z: http://www.cschms.cz/DOC_LEGISLATIVA_eu/116_Narizeni_Rady__ES__c._72_2009.pdf
80. Nařízení Komise (EHS) č. 3149/92 ze dne 29. října 1992, kterým se stanoví prováděcí pravidla pro dodávky potravin z intervenčních zásob ve prospěch nejchudších osob ve Společenství (Úř. věst. L 313, 30.10.1992, s. 50).
81. Nařízení vlády č. 306/2006 Sb., o stanovení některých podmínek pro dodávky potravin z intervenčních zásob ve prospěch nejchudších osob, 2006. [online]. [cit. 2016-06-06]. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 95. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=306/2006&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
82. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, 2012. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 33, s. 1026-1365. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=89/2012&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
83. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, 1963, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 56. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=99/1963&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
84. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, 2006, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 37, s. 1257-1289. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=108/2006%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

85. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, 2006, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 37, s. 1305-1328. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=111/2006&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
86. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, 1995, 2006, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 31, s. 1634-1653. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=117/1995&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
87. Zákon č. 304/2013 Sb., o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob, 2013, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 116, s. 3501-3522. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=304/2013%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
88. Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, 1997, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 80, s. 4730-4739. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=227/1997%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
89. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), 2004, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 190, s. 10262-10324. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=561/2004&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
90. Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích, 2012, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 34, s. 1370-1482. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=90/2012&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

91. Zákon č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, 2004, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 78, s. 4946-5010. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=235/2004&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
92. Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, 2011, In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 115, s. 3970-3994. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=329/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

Seznam grafů a tabulek

Tabulka č. 1	Částky životního a existenčního minima
Tabulka č. 2	Míra materiální deprivace v letech 2014 – 2015
Tabulka č. 3	Darované potraviny v Národní potravinové sbírce v roce 2014
Obrázek č. 1	Míra chudoby v ČR
Obrázek č. 2	Ohrožení chudobou podle typu domácností
Obrázek č. 3	Ohrožení chudobou podle převažující ekonomické aktivity
Obrázek č. 4	Jak funguje potravinová banka
Obrázek č. 5	Počet vybraných potravin v letech 2013-2015
Obrázek č. 6	Porovnání krajů v období roku 2014-2015
Obrázek č. 7	Porovnání krajů v období roku 2014-2015

